

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ) ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL HAYATIN POLİTİZE OLUŞU:
1990 SONRASI VAN ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

M. Fuat LEVENDOĞLU

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ) ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL HAYATIN POLİTİZE OLUŞU:
1990 SONRASI VAN ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

M. Fuat LEVENDOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. E. Feryal TURAN

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ) ANABİLİM DALI

M. Fuat LEVENDOĞLU

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL HAYATIN POLİTİZE OLUŞU:
1990 SONRASI VAN ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. E. Feryal TURAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. E. Feryal TURAN

.....

Doç. Dr. Meryem BULUT

.....

Doç. Dr. Ceren AKSOY SUGİYAMA

.....

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN

.....

Dr. Öğr. Üyesi Urungu AKGÜL

.....

Tez Sınavı Tarihi: 16.01.2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belgeyle, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
(08/01/2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

M. Fuat LEVENDOĞLU

ÖNSÖZ

Daha ilkokula gittiğim yıllarda, kardeşimle beraber babamın dizlerinin dibinde oturup siyah-beyaz televizyonda Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı yıllarıyla ilgili belgesel türü programları izlerken, babamın nemli gözleriyle, duygusal ve bir o kadar da gür sesiyle: “Çocuklar! Bu vatan böyle kurtuldu, bu Cumhuriyet böyle kuruldu” demelerini hatırlıyorum. Belki de çoğumuzun klasik bir tabirle “memleket meselelerine duyarlılığımız”, -bilinçaltımızda yer edinen- çocukluğumuzun duygu yüklü bu anılarıyla şekillendi. Devamlı minnet ve rahmetle andığım babam, memleket meselelerine, halk kültürüne, antropolojiye, alan araştırmasına meyletmemdeki en büyük pay sahibidir.

Başlangıçta sadece bir doktora tezi projesinin tasarım safhalarına dayalı oluşturulmamış bu çalışmanın amacı, en nihayetinde belli bir coğrafi bölgede uzun yıllar süregelen sosyal ve kültürel hayatı birçok bakımdan resmetmektir. Bu gaye ile yola çıkılmış olan bu çalışma, sonrasında doktora tezi projesi haline gelmiş oldu. Tezimin konusunun olabildiğince özgün ve alan araştırmasına uygun olmasına özellikle önem verdim. Alan araştırması ve mülakat yöntemi temelinde hazırladığım çalışmamın odak noktasını “kültürel değişme” kavramı oluşturdu. Bu kavram çerçevesinde; yöresel kültür, toplumsal hafıza ve sözlü tarih alanlarından da çalışmama büyük katkı sağladım. Hatta bölgede yapılmış ve yapılmakta olan arkeolojik çalışmalardan da etno-arkeolojik faydalar sağladım. Geldiğim son noktada ise ve projemin asıl hedefi olan *toplumsal ve kültürel hayatın politize olma durumunu* gözden geçirerek hem tartıştım hem de tartışmaya açtım.

Kuşkusuz Anadolu'nun birçok yerel bölgesi araştırılmaya muhtaç ve sosyal araştırmalar açısından bakir alanlar/konular barındırmaktadır. Van ili de sosyal ve kültürel bakımdan birçok konunun irdelenebileceği bir potansiyele sahiptir. Araştırma konusu çerçevesinde, yöredeki toplumsal yapının bilimsel ölçütlerle değerlendirilmesinin yanında, yöre insanının kendi toplumsal yapısını tanımlamasını da ortaya koymaya çalıştım. Araştırma bölgesinde sosyal ve kültürel yaşamın tespit edildiği bu çalışma, bölge hakkında yapılmış diğer sosyal araştırmalardan farklı olarak sosyal antropolojik değerlendirmelerle oluşturuldu. Dolayısıyla hem bu çalışmanın sosyal antropoloji literatürüne katkısı olduğu, hem de sosyal antropoloji araştırma yöntemlerinin bu çalışmaya büyük katkı sağladığı inancını taşımaktayım.

Başta, yoğun akademik hayatının içinde tez danışmanlığımı yürütme nezaketini gösteren ve tez çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Feryal TURAN hocama; lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimimde üzerimde emeği olan Prof. Dr. Zafer İLBARS hocama; yazdıklarına, ürettiklerime ve sonrasına dair beni olumlu eleştirileriyle teşvik eden Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI hocama minnet ve şükran borçluyum. Bu çalışmanın başlangıçta bir fikir olarak ortaya çıkışından, zorlu ve bir o kadar zevkli süreçlerle ilerleyip nihayete ermesine kadar geçen sürede fikrini, tecrübesini ve çalışma bölgesi hakkındaki düşüncelerini benimle paylaşan, yerel basının usta kalemi, değerli ağabeyim İkrâm KALİ'ye de teşekkür ediyorum.

Umarım bu çalışma, başta sosyal bilimler alanı olmak üzere; bizleri ve bizden öncekileri bağrına basmış ulu çınar ülkemiz Türkiye ve çalışma bölgem olan kadim şehir Van üzerine yapılacak olan çalışmalara katkıda bulunacaktır. Bu çalışmadaki muhtemel hatalar ve eksiklikler sadece şahsıma aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM VE YAKLAŞIM	5
1.1. Sorunsal ve (Ön) Tartışma	5
1.2. Amaç ve Önem	6
1.3. Yöntem ve Veri Toplama Teknikleri	9
1.4. Antropolojik Yöntemle Toplumsal Yaşamın Tasviri ve Etnografik Yaklaşım ..	12
1.5. Sınırlılıklar	27
İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	28
2.1. Toplumsal Değişme ve Kültürel Dönüşme	28
2.2. Siyasal Antropoloji Mantığıyla Toplumsal Yapı Kurgusu	33
2.3. Kent Antropolojisi Açısından Kent ve Kentli Kimliği	38
2.4. Kültürel Kimlik ve Aidiyet	43

2.5. Simgeler Üzerinden Kültürel Tasarımlar ve Görsel Aktarımlar	50
2.6. Bireysel ve Toplumsal Siyasallaşma	54
2.7. Sözlü Kültürün ve Toplumsal Belleğin Sosyal Antropolojiye Katkısı	58
2.7.1. Sözlü Kültürün Değeri	58
2.7.2. Toplumsal Bellek Çalışmaları	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: VAN'IN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL TARİHİ	65
3.1. Van'ın Yerel Tarihi	65
3.1.1. Eski Van (1918 Öncesi)	66
3.1.2. Yeni Van (1918 Sonrası)	69
3.1.3. Tarihsel Süreçte Van'ın Yerleşim Yeri Çeşitliliği	72
3.2. Van'ın Toplumsal ve Demografik Yapısı	76
3.3. Göç ve Muhacirlik	81
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞME	90
4.1. Zaman ve Mekân Bağlamında Kent Kültürü	90
4.1.1. 1990 Öncesi ve Sonrası Kentteki Yapısal-Mekânsal Farklılıklar	91
4.1.2. Kent Kültürüne Dair Değişim ve Dönüşümler	96

4.2. Toplumsal ve Kültürel Hayatın Politize Oluşu	109
4.3. Simgelerle Ortak Değerlerin Yaratılması-İfade Edilmesi	121
4.4. Van'ın Toplumsal ve Kültürel Hafızası	135
4.4.1. Şehrin Toplumsal Hafızasına Göre Yerli ve Yerlilik Değerlendirmeleri	135
4.4.2. Yaşanmışlıklar Bakımından Toplumsal Hafızanın Yerel İnşası ...	139
4.4.3. Politik Referansla Toplumsal Hafızaya Müdahale	143
4.5. Kültürel Değişim Sürecinde Dil Etkileşimleri	163
BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	174
EKLER:	181
EK.1. Haritalar	181
EK.2. Resimler	183
EK.3. Görüşme Soruları	192
EK.4. Kaynak Kişilerin Künyeleri.....	196
ÖZET	201
ABSTRACT	202
KAYNAKÇA	203

KISALTMALAR

K.K: Kaynak Kişi.

G.F: Görüşme Formu.

E.T: Erişim Tarihi.

GİRİŞ

Zamanın değiştiremediği, zamanla değişmeyen hiçbir şeye tanık olmadık daha. İnsan ve insan topluluklarına özgü, yazılı, sözlü, görsel, düşünsel, tüm kültürel ürünlerin değişimlerine tanıklık ettiğimiz veya bilebildiğimiz süreçte, değişime dair fikirlerimiz nasıl olursa olsun, sosyal hayatın sürekli bir değişim içinde olduğunu inkâr edemeyiz. Olsa olsa, değişimi yönlendiren faktörleri, değişimin yönünü ve niteliklerini tartışabiliriz.

Mutlaka ve mutlaka, değişmeden bahsettiğimiz, değişmeye atıf yaptığımız konuşmalarımızda ve yazdıklarımızda, değişmeye temas eden cümlelerimizin öznesi, “zaman”ın müdahalesiyle “insan”dır, “toplum”dur. Toplumsal ortamlarda karşılıklı diyaloglarda rastladığımız, özellikle telkinsel tonda vurgu yapılan, değişmeye yönelik sözlere veya mesajlara tanık olmaktayız. Aslında bireysel anlamda başlayan ve yaygınlaşan bu diyalogların temelini, toplumsal ve kültürel değişme safhaları oluşturur. Değişimin yanında olan, karşısında olan, abartarak nimetlerini sayan, korkutarak zararlarını dillendiren ve hatta değişime tepkisiz kalanlar bile, az ya da çok değişime temas eder, değişimden nasibini alır. Bütün bu değişimin yaşandığı merhalelerin ilerleyişinde, muhtemel sancılı “dönüşüm” ortamının sahne aldığı toplumsal ve kültürel zeminlerde, ister-istemez bireysel veya toplumsal kampaşmalar yaşanır. Çünkü değişme ve dönüşme süreçleri, herkesi aynı derecede ve aynı yönde etkilemez. Dolayısıyla, değişim ve dönüşüm süreçleri sarsıntılı ve çetin geçer. Ve hatta değişim süreçlerindeki toplumsal zıtlaşmalar, farklı ideolojik yapılanmalara ortam hazırlayan hüviyettir.

Toplumsal-kültürel değişme ve dönüşmenin, bütün toplumlar ve kültürler için zamana bağlı düzensiz bir izleğe sahip olması, aşıkâr ve sıradan bir sosyal vasıftır. Buna göre toplumsal anlamda; tamamıyla planlı, düzenli, kurallı ve teamüllere uyan değişimlerden söz etmek neredeyse imkânsızdır. Teknolojik ilerlemeler ve düşünsel hayattaki yeni akımlar; değişen-dönüşen dünyada sadece bireysel, toplumsal ve kültürel hayatı etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal dinamiklerin etkisiyle kentleri ve kentsel yaşantıları da kapsayan bir dolu görsel hayat parçacığını da etkisi altına almaktadır. Bu geniş yelpazeli etki gücüne sahip değişim-dönüşümün yanında; kimi zaman beklentiler istikametinde gerçekleşen “*toplumsal değişme*”, kimi zaman ise düzensiz, kontrolsüz, dengesiz, gelişigüzel ve beklentileri karşılamayan bir yol çizer kendine. Sorunlarla, sancılarla meydana gelen değişimin, zaman içinde sosyal yaşamın farklı evrelerinde ciddi çalkantılara sebebiyet vermesi de olasıdır.

Bu güzergâhta farklı tonlarda gerçekleşen değişim olaylarına bir katkı da siyasal antropoloji alanına dâhil edebileceğimiz ve “*toplumsal ve kültürel hayatın politize oluşu*” diye adlandırabileceğimiz sosyal gerçeklik sunar. Yine değişme olgusunda olduğu gibi, politizasyon mefhumunda da çoğu zaman çeşitli düzensizlikler, dengesizlikler ve gelişigüzelilikler meydana gelebilir. Devam eden sosyal hayatta, varlığını hissettiğimiz –en yalın şekilde söyleyecek olursak– toplumsal ve kültürel kıpırdanmalar, sosyal bir varlık olan insanı, bir şekilde tepki vermeye zorlar. Bireyler, zaman faktörünü de göz önünde bulunduracak bir şekilde toplumsal gelişmelere ve değişmelere göre olguları, birçok açıdan olabileceği gibi siyasal bakış mantığı ile de değerlendirerek, politik nitelikte tepkiler verir.

Burada bizi özellikle ilgilendiren; toplulukların ve topluluk üyesi bireylerin aşırı, hırçın, dengesiz düzeylerde verdikleri politik nitelikteki tepkileridir. Bu

toplumsal hareketleri -adını ve mahiyetini nasıl tasavvur edersek edelim-, söz konusu hareketlerin ve organizasyonların çalışılması adına, birbiri ile bu konuda çakışan bazı sosyal disiplinlerin uğraş alanlarına da rahatlıkla konumlayabiliriz.

Toplumsal ve kültürel değişimin yaşandığı durumlarda; sadece insanların, toplumların ve kültürlerin dönüşümlerine yüzeysel bakmak aldatıcı olur. Derinlemesine baktığımızda; değişenin ve dönüşenin sadece toplumların değil, aynı zamanda “*toplumsal hafıza*”nın da olduğunu idrak ederiz. Toplumsal yaşamda değişen-dönüşen her bir olgu, aynı zamanda toplumun belleğindeki bilgileri de etkiler. Ve hatta altüst eder. Zamanın akışında ve kuşaklar boyunca insanların yaşam sürecinde, meydana gelen kültürel değişimler yoluyla, toplumsal hafıza eski-yeni ikilemini yaşar. Kolektif düşünce ve davranışı geleneksel bakımdan temsil eden toplumsal hafızaya, değişim, dönüşüm, yenilik veya eskiye dönüş gibi faktörlerin müdahalesi sonucu, sosyal karmaşalar ve belirsizlikler ortaya çıkar. Yaşanan ve deneyimlenen hayatın kültürel birikimini taşıyan toplumsal bellek, zamanla ortaya çıkan farklılıklarla birlikte girift bir yapı sergiler. Akabinde ortaya çıkan karmaşık yapı, toplumsal algı tarafından sorgulanan ve tartışılan bir hâle gelir.

Toplumsal hafızayı anlamak için *sözlü kültür* veya *sözlü tarih* alanlarından da destek bilgilere ihtiyacımız vardır. Sözlü kültür veya sözlü tarih kavramlarının soyut çağrışımlarının ötesinde, insanların sözel dünyalarındaki sosyal ve kültürel üretimlerinin anlamlandırılması yönündeki önemine değer vermeliyiz. Nitekim çeşitli toplumsal faaliyet veya ritüellerde, sözlü kültürün varlığına şahit olmaktadır.

Toplumsal ve kültürel değişmeye/dönüşmeye bağlı olarak, Van ili örneğinde 1990-2018 yılları arasındaki dönemi kapsayan, toplumsal ve kültürel hayatın politize

olmasını konu alan bu çalışmada, başta sosyal ve kültürel dinamikler olmak üzere, değişmeye-dönüşmeye sebep teşkil eden birçok toplumsal etkeni gözden geçirerek, araştırma konusuna bağlı olan sorunsalı, sosyal sorumluluk bilinci ve bilimsel merakla ifade etmeye çalıştım. Bu arada, sadece 1990 sonrası yaşananlar ile sınırlı kalmayıp, 1990 öncesi kentteki yaşam şeklini, -görsel malzemelerin sunumuyla- açıklayarak, karşılaştırmalı kültürel yapıları da ortaya koymaya çalıştım. Ayrıca, tezin ilgili bölümünde belirttiğim üzere; Van şehri için bir milat sayılan 1918 tarihini dikkate alarak, bu dönemle ilgili yaşanmışlıkları, sözlü tarihle destekleyerek belirttim.

BİRİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM VE YAKLAŞIM

1.1. Sorunsal ve (Ön) Tartışma

İnsanların bir arada yaşadıkları sosyal ortamlarda, her türlü gündelik hayat organizasyonundan çeşitli yaşamsal faaliyetlere varıncaya kadar, zaman içerisinde değişim ve dönüşümlerden söz etmek mümkündür. Ancak bu değişimlerin türü, yönü, hızı ve sonucu, toplumdan topluma, zamandan zamana farklılık arz eder. Değişim ve dönüşümün yaşanması ve bir döngü halinde toplumsal olayların bir sonraki zaman dilimlerine doğru evrilmesi, elbette ki sürmekte olan hayatın ve biyolojik olduğu kadar, sosyal varlık olan insanların toplumsal kaderidir.

Sorunsalı oluşturan, sürekli devam ede-gelen toplumsal değişimin kendisi değil, bu değişim ve dönüşümün bazı durumlarda toplumsal beklentileri karşılayamamasıdır. Hatta değişimin ve dönüşümün daha ileri safhalarında, yaşanması muhtemel sosyal problemlerin muhatabı olan toplum, yaşanan değişim ve dönüşümü sorgular, tartışır.

Sosyal hayatta, insani ve toplumsal eylemlerin baş aktörü kültürdür. Sosyal değişimler ve toplumsal dönüşümlerin kaynağını teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler oluştursa da; kültür temelli belirleyici-yönlendirici ana unsurlar, toplum aracılığıyla zaman zaman devreye girerek yaşanan süreçleri denetimde tutmayı veya yönlendirmeyi amaçlar. Ve hayat bu çekişmeli, çetrefilli süreçlerde gitgelleri yaşayarak devam eder.

Kültür değişmelerinin toplumları yönlendirdiği yeni düzenlerde kültürel ve sosyal yeni toplumsal inşalar gerçekleşir. Bu inşa süreçlerinin çeşitli görüntülerinden biri de toplumsal ve kültürel hayatın politize olma durumudur. Gerçi toplumsal ve

kültürel hayatın politize olması kadar; yaşanan toplumsal gelişmelerden dolayı apolitize olan toplumsal durumlara da tanık olmaktadır.

Ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel gibi toplumsal faaliyet alanlarındaki dönüşümlerin her birinde, siyasal/politik nitelikteki göstergelere baktığımızda, bireysel ve toplumsal hayatın ne denli politize olduğunu görebiliriz. Buna bağlı olarak sosyal organizasyonlardaki örgütlenme biçimlerinde ve eylemsel davranış örüntülerinde, politik yapılanmalara kayan toplumsal üretimlerin, göstergelerin tarihsel ve kültürel altyapılarına/arka planlarına bakmak gerekir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: “*Toplumsal ve kültürel hayatın politize olması bir sorun mudur?*” Nihayetinde, birçok toplumsal olay siyasal niteliklere sahiptir. Politik vasıflı eylem, düşünce, üretim, sembol ve mesajlara hayatın her türlü alanında rastlayabildiğimiz gibi, bu durumu sosyal gerçeklik adına doğallığa da yorabiliriz. Ancak toplumsal etkinlikleri neden-sonuç ilişkileri de dâhil, bilimsel merak ve kuşku tarafından sorgulamak ve değerlendirmek, sosyal olayları daha iyi çözümlememizi ve anlamlandırmamızı sağlar. Bu nedenle belli dönemlerde toplumun, kültürün ve dolayısıyla bireylerin “*politik olma durumuna meyletmeleri, politize olmaları*”, sosyal göstergelere ve toplumsal fayda-zarar ilişkisine bakılarak değerlendirilmeye muhtaçtır.

1.2. Amaç ve Önem

Kendimizin ve başkalarının hikâyelerini yazmak, anlatmak ve değerlendirmelere tâbi tutmak, sosyal bilimler alanına kuşkusuz değer katar. Hele ki, bu alan içinde fazlaca duyulmamış, literatüre eklenmemiş kavram, düşünce ve

eylemlerin alan araştırması sahasındaki etnografik çalışmalarla ortaya çıkarılması, bilimsel kayıtlara dâhil edilmesi, gelecekteki benzer çalışmalar için zemin oluşturabilir.

Kültürel kimlik, göç, kent-kentli kimliği, sembolik ifadeler ve kültürel algı-yorum kavramları temelinde ele alınan bu çalışmada, öncelikle araştırma alanında yaşanan toplumsal ve kültürel değişimin/dönüşümün tespiti amaçlanmıştır. Yine söz konusu değişime bağlı olarak 1990 sonrası, araştırma alanında yaşanan planlı/plansız dönüşümlerin ortaya çıkardığı legal ya da illegal politik oluşumların türünün, şeklinin, yönünün ve ilerleyişinin nitelikleri tespit edilerek, bu yapılanmaların kökeninde hangi faktörlerin etkili olduğunun katılımlı gözlem yöntemi yardımıyla test edilmesi amaç edinilmiştir.

1990 yılı sonrasının seçimi, daha çok geçmişe dönük Van şehrinde yaşanan göç hareketleri ve demografik yapı farklılıklarına göre belirlenmiştir. Van şehrinin son bir asırlık tarihsel geçmişinde üç büyük göç hareketinin varlığı bilinmektedir. Bunlardan ilki 1914-1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı nedeniyle yaşanan göç, muhacirlik ve tehcir olaylarıdır. İkincisi 1990 sonrası yaşanan ve bölgedeki terör olayları nedeniyle gelişen iç göç hareketleridir. Şehirde yaşanan üçüncü büyük göç hareketi ise 2011 yılında yaşanan deprem nedeniyle Anadolu'nun batı illerine doğru hareket eden iç göç olgusudur. Söz konusu bu üç büyük göç hareketinin nedenleri ve sonuçlarına, araştırmamızın gelişen bölümlerinde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Ancak 1990 sonrası şehrin dışarıdan aldığı göç, araştırmamızın asıl hareket noktasını oluşturmakla beraber, bu göçle birlikte yaşanan değişim ve dönüşüm olaylarına detaylı şekilde bakılmıştır.

Sosyal bilimler alanında mümkün olduğu ölçüde; çalışılan konunun özgün, çevrenin ise bakir olmasının önemi göz önünde bulundurularak, bu çalışmanın konusu ve evreni belirlenmiştir. Sosyal bilimler ve siyasal antropoloji literatürüne mümkün ölçüde katkı sunacağına inandığım bu çalışmada, toplumsal ve kültürel alandaki değişmelerin ortaya çıkardığı yeni düzen veya düzensizliklerin, başta ilgili toplum tarafından ne derecede ve nasıl karşılandığının, sonrasında ise antropolojik pencereden nasıl değerlendirildiğinin, “görüşme tekniği (mülakat)” yoluyla aydınlatılmasını hedefledim.

Araştırma konusunun sorunsalı olan “toplumsal ve kültürel hayatın düzensiz-kontrolsüz-gelişigüzel politize olması”, toplumsal değişme kuramları çerçevesinde ele alınarak, değişimin daha çok politik referanslı olan bölümünün değerlendirilmesi amaçlandı. Ayrıca belirtmekte fayda var ki, -başlangıcından beri- araştırmanın amacı; toplumsal anlamda komplo teorileri veya paranoyalar üretmek asla değildir; sadece araştırma alanında var olan resmi görmek ve bundan hareketle sosyal ve kültürel değişmeleri anlamlandırmaya yönelik antropolojik çıkarımlar sağlayarak çözümlemelere ulaşmaktır.

Gündelik hayat içindeki birçok aktivitenin (aile-akrabalık organizasyonları, sanatsal faaliyetler, müzik ve halk oyunları, sporsal etkinlikler, kamusal veya toplumsal alandaki görsel-dilsel-dinsel eylemler, toplum ve bireylerin her türlü seremonileri gibi), içinde barındırdığı veya barındırmaya başladığı politik vashn, siyasal antropoloji mantığıyla açıklanması ve yorumlanması, bu çalışmanın en temel amacıdır.

Bu tür sosyal bilim alanındaki çalışmalarda, genel anlamda konuyla ilintili her şeyi araştırmak veya her şeye vakıf olmak yerine, konunun özüne odaklanmak ve doğrudan probleme ilişkin tespitlerde bulunmak, kanımca daha doğru bir yol olacaktır. Nitekim Becker (2016: 132); “Her şeyi bilmek hiçbir şey bilmemek anlamına gelir. Bilgi, gereksiz detayları ayıklamak ve bizim ilgilendiğimiz kısım olan temel hususları açığa çıkarmaktır. Her şey bizim için ilginç ya da kullanışlı değildir. Dolayısıyla, çıkarabileceğimizi düşündüğümüz şeyleri çıkarırız ve bu özetlenmiş bilgiyi birleştiririz. Bunu yapmak, bildiğimiz şey üzerinde daha çok kontrol sahibi olmamızı sağlar” demiştir.

1.3. Yöntem ve Veri Toplama Teknikleri

Görüşme tekniği ile desteklenen alan araştırması yöntemi ile uygulanan bu çalışma, antropoloji disiplini içerisindeki en değerli metot olarak kabul edilen bir “etnografi”dir. Niteliksel bir araştırmada güvenilir ve doğru bilgileri elde etmek adına, çalışma alanında katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri uygulandı.

“Etnografik araştırmanın antropolojideki önemi, ‘yerlinin bakış açısı’nı (veya ‘öteki’ni) kavramanın ancak ‘katılarak gözlem’ ile sağlanabileceğine ilişkin düşüncede yatar” (Altuntek, 2009: 10). Etnografik bir çalışma niteliği taşıyan bu araştırmada, çalışma konusuna ve yöntemine uygun olması nedeniyle olabildiğince açık uçlu sorularla oluşturulan bir görüşme formu ve yine olabildiğince yapılandırılmamış sorularla alanda çalışıldı. Alanda görüşülen kişilere sorulan

sorular kadar, görüşülen kişilerden sağlanan ek bilgiler ve katılımcıların bireysel hayat hikâyelerinden oluşan alan notları da araştırmaya büyük katkı sağladı.

“Derinlemesine görüşme bir veri toplama tekniği olarak, açık-uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılar. Derinlemesine görüşme, öncelikle antropolojinin veri toplama tekniklerinden biridir. Günümüzde diğer sosyal bilim dallarında da kullanılan bu teknik, araştırmacının alan çalışmasında ayrıntılı ve derinlemesine bir biçimde konuyu kavramasına yarayacak bir araçtır” (Kümbetoğlu, 2015:71,72).

“Türkiye’deki alan araştırması geleneğinde nitel çalışmalar kâğıda dökülürken, *önemsiz detaylar*, *terslikler*, hatta *başarısızlıklar* olarak tanımlanan deneyimler, araştırma metnine yansıtılmaz. Yöntemsel tartışmalar çerçevesinde kısıtlı ölçüde kendilerine yer bulsalar bile, çoğunlukla kapalı bir üslupla, deyim yerindeyse geçiştirilir. Oysa sahada karşılaştıkları ya da dâhil oldukları kimi durumlar (kimlik çatışmaları, bürokratik ve ideolojik engeller gibi), araştırmanın ilerleyişini etkilediği gibi, yönünü dahi değiştirebilir. Sıradan görülerek geçiştirilen bu kontrol dışı dönüşler ve ilerlemeler, alan çalışmasını sürdüren, hatta geliştiren deneyimlerdir... Deneyimin yaşandığı *alan* kavramına antropolojinin önemli bir katkısı olduğu söylenebilir; zira antropolojinin alan araştırmalarında başvurduğu etnografik yöntem, antropolojinin hem tarihçesinde hem de kuramsal gelişiminde belirleyici bir role ve güce sahiptir” (Atay,2016: 18,19).

Araştırma kapsamında, araştırma bölgesinde bir ön çalışma yapılmış, bu çalışmaya göre araştırmanın taslak planı hazırlanmıştır. Buna göre uygulanacak

görüşme metodunun soru formu hazırlanmıştır. Bu form, başlangıçta çalışma bölgesi ve katılımcılar hakkında genel olarak hazırlanmış olup, daha sonra araştırma sürecinin seyrine göre ihtiyaçlar ve ihtiyatlar ölçüsünde sorular eklenerek veya çıkarılarak son hâlini almıştır. Soru formu son hâlini almadan önceki şekliyle uygulandığı süreç, pilot çalışma olarak kabul edilmiş, sonraki dönemde asıl görüşme sürecine geçilmiştir.

Araştırma bir yönüyle, var olan durumu aynen resmetmeyi amaçlayan *tarama modeli* niteliğindedir. Çalışmanın, amacına uygun ilerleyebilmesi ve veri toplama işlemlerinin azami özenle yapılabilmesi adına, araştırma alanında görüşülen bireylerle diyalogumuz sohbet kıvamında gerçekleştirilmiştir. Bu mantıkla yapılan görüşmelerde, soruları yanıtlayan bireylerin, hem standart anket çalışmalarında yaşanan bıkkınlıklarını -mümkün mertebe- en alt seviyeye indirmeye, hem de verilen yanıtların güvenilirliklerini en üst seviyeye çıkarmaya özen gösterilmiştir. Dolayısıyla; alanda yapılan görüşmelerde, araştırılan konunun ve konu hakkında fikri sorulan bireyin değerli ve önemli olduğuna yeterince vurgu yapılarak, görüşme sorularından hareketle, katılımcı bireylerin ekstra fikirlerine ve bilgilerine de başvurulmuştur. Görüşmeyi kabul eden bireylerle soru-yanıt sürecinde ilerlerken, onların zaman zaman araştırma konumuzla bağlantılı ilâve mevzulara girmelerine ve hatta konumuzla alakasız alanlarda görüş beyan etmelerine özellikle ve bilinçli olarak müdahale edilmemiştir. Böylece görüşmeye katılanların verdikleri ek bilgiler, alan notlarına eklenmiş; konuyla alakasız muhabbetlerde de, görüşülen kişiye değer verildiğinin anlaşılması hassasiyetiyle, ilgili ve dinleyici olunduğu hissettirilmiştir.

Van'a dâir yapmış olduğum bu çalışmada, toplumsal ve kültürel hayatın politize olmasına kaynaklık eden çeşitli faktörleri ayrıntılarıyla resmetmeye çalıştım.

Her yaşam kültürünün doğal mecrasında seyri devam ederken, yaşanan köklü ve marjinal değişikliklere yaşayanlarca farklı şekillerde tepki verilmesinin olası olduğu da kabul edilen bir toplumsal gerçeklikten yola çıkarak; Van özelinde yaşanan ve yaşanmaya devam eden, toplumsal değişme dinamiklerinin yarattığı sorunlar, bu çalışmada etraflıca ele alınarak, ortaya çıkan nihai durum, antropolojik olarak değerlendirilmiştir. Etnografik araştırma ile elde edilen sosyal veriler, daha çok, Clifford Geertz'in öncülerinden olan *yorumsamacı antropoloji* mantığıyla ele alınarak, hem bölgenin sosyal ve kültürel yapısı, hem de bu yapıdaki değişim ve dönüşümler, yaşamın politize olması halleriyle birlikte değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

1.4. Antropolojik Yöntemle Toplumsal Yaşamın Tasviri ve Etnografik Yaklaşım

İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde “içtimaî hayat insanlar için bir zarurettir” (1990:100) der. Sosyal veya toplumsal hayatın, insanlar için ne denli zarûri bir öneme haiz olmasının yanında, bu hayatın bütün yönleriyle tespit edilip kayıt altına alınması da bir o kadar öneme sahiptir. Kâşifler, gezginler, sosyal bilimciler, sosyal araştırmacılar; ilgilerine, alanlarına veya tercihlerine göre, çalıştıkları bölgelerde (kırsalda/şehirde) farklı konulara yönelirler. Şehirde çalışan bazı araştırmacılar o şehrin tarihine, bazıları coğrafyasına, bazıları arkeolojik varlıklarına yoğunlaşırken, bazıları ise şehrin yaşamsal faaliyetlerinin nabzını tutar. Geçmişte ve bugün, insanların kendi aralarındaki ilişkilerinden yola çıkılarak, bireysel ve toplumsal üretimleri de kapsayan sosyo-kültürel etkinliklerin tespiti, analizi, karşılaştırılması ve değerlendirilmesi, antropoloji sahasının önemli ve değerli

alışmalarıdır. Bu alışmaları değerli kılan en önemli özellik de araştırma verilerinin “etnografi” yöntemi ile elde edilmesidir.

Öteki halkların, toplumların, kültürlerin bilgisini toplama yöntemi olarak etnografinin nasıl yapıp-nasıl yazılacağı hususunda sosyal-kültürel antropologlar arasında tartışma, ihtilaf ve karışıklık, aslında disiplinin tarihi boyunca hiç eksik olmadı. Ama genellikle bu, uzunca bir süre kapalı kapılar ardında ele alınan bir sorun olarak kalmıştır. Hayat bilgisi ve hayat hikâyesi (tarihi) yazılacak topluluklara nasıl yaklaşılacak, onların dünyasına nasıl nüfuz edilecek, bu gerçekleştirildiğinde onlarla yaşanarak kazanılan bilgi, sonrasında nasıl özümlemlenip yorumlanacak, tabii bu arada da neler yazılıp neler yazılmayacak, yazılamayacaktır?.... Sözelimi, kendisine yabancı bir toplum ya da kültürün dünyasına giren antropolog, kişisel düşünce, duygu, endişe, korku, öfke, nefret, sevinç ve sevgilerini de içtenlikle paylaşma açacak mıdır? Açması gerekir mi? Antropolog açısından topluluğa ilişkin analiz kadar *alaka* da mevzu bahis olacak mıdır? *Bilimsel* bir çalışmadan beklenen nesnellik kaygısı ile *nesne*’ye (araştırılan topluluğa) bakışı, onu anlayış ve açıklayışı belirleyen *öznellikler*, yani araştırmacının yorum, tahayyül, sezgi, algı, empati, sempati ve diğer yetkinlikleri göz-ardı, hasıraltı, perde arkası mı edilecektir?... Soruların cevapları 20.yüzyılın başından bu yana değiştirdi, farklılaştı, çeşitlendi. Yöntemsel tercihler başından beri kuramsal yönelimlerle bağlantılı olduğu için gerek genelde bilimin ve sosyal bilimlerin, gerekse özeldir antropolojinin ne olduğuna ilişkin felsefi, ideolojik ve *politik* tartışmalar doğrultusunda oldu bunlar (Atay, 2016: 10).

Atay, antropoloğun araştırma alanı ve araştırılan toplum/kültür ile olan ilişkisini, etnografinin tarihsel değişimi ve dönüşümü perspektifiyle anlatırken, özellikle özne (araştırmacı) ile nesne (araştırılan toplum) arasındaki bağlantının niteliğine dikkat çekmiştir (2016: 9-15). Bu konudaki yöntemsel tercihlerin, hem

sosyal bilimler arenasındaki hem de sosyal-kültürel antropoloji sahasındaki kuramsal tartışmaların gölgesinde devam ettiğini bilmekteyiz. Hatta antropoloji disiplinde, alan araştırmasının uygulanması konusundaki tartışmaları gruplandırarak olursak:

- Araştırılan kültürü, toplumu veya konuyu dışarıdan –müdâhil olmadan- gözlemlemek mi, yoksa alana dâhil olup katılarak gözlem yapmak mı araştırmayı başarılı kılar?
- Araştırmacının araştırma bölgesinden (içerden) olması mı araştırmayı sağlıklı kılar, yoksa araştırmacının dışarıdan olması mı?

Elbette ki bu tür tartışmalar, kısır-döngü olmaması kaydıyla, bilimsel anlamda ilgili alana katkısı olacak etkenlerdir. Ve hiç kuşkusuz, tartışılan ve tercih edilen araştırma yöntemlerinin her biri, araştırma konusunun türüne göre uygun düştüğü ölçüde araştırma verilerinin güvenilirliğini arttıracaktır. Ayrıca araştırma yöntemi dâhilinde emik ve etik yaklaşımların bilimsel ölçütler gözetilerek kullanılması, farklı açılardan araştırmaya katkı sağlayacaktır.

“Tarihsel antropoloji serüveninde antropolog, *katılarak gözlem* denilen bir araştırma tekniği uygulayarak tanımayı, bilmeyi, anlamayı, daha çarpıcı deyişle *sırrına vakıf olmayı* hedeflediği insan topluluğunun yaşamına en derin ve detaylı şekilde girmek durumundaydı. Araştırmacı-antropolog açısından *katılmak*, insanların eylem, düşünce ve duygularını paylaşmak, onların gözüyle dünyaya bakabilmek ve kendisini onların yerine koyabilmek, yani empati kurabilmek demektir. Ancak öte yandan *gözlemlemek* bir topluluğun hayatında neler olup bittiğini soğukkanlı ve tarafsız şekilde izlemeyi ve gördüklerini, duyduklarını, öğrendiklerini olduğu gibi, duygu ya da değer-yüksüz olarak kaydetmeyi gerektirmekteydi. Bu durumda bir

antropolog için *katılmak*, kendi olmaktan çıkmak, *gözlemek* ise kendi olarak bakmak demektir. Aynı doğrultuda, katılımda aşırılık toplulukla özdeşleşmeye ve topluluğun *dili* olmaya, gözlem mesafesinde ısrar da yeterince derinleşememe ve yüzeyde kalmaya neden olabilmekteydi” (Atay,2016:10,11).

Etnografik alan çalışmalarının yöntem ve uygulama bakımlarından araştırmacı-araştırılan ilişkisine yoğunlaştığımızda; antropoloğun, araştırma alanı, araştırılan konu ve temasa geçtiği insanlara ne derecede dâhil olduğu tartışmasına bakmak gerekir. Aslında bu tartışma, antropolojinin mesafe kaydettiği süreçler üzerinden değerlendirilebilir. Antropoloji disiplininin doğuşundaki temellerin üzerine, hem toplumsal değişimler ile hem de antropolojiyle ilgilenen sosyal bilimcilerin alan için geliştirdikleri yeni yaklaşımlar ile yöntemsel inşalar devam etmektedir. Artık geldiğimiz noktada, etnografi ile uğraşan antropologlardan, hem araştırma alanı hakkında, hem araştırma konusu hakkında hem de alandaki deneyimlerle ortaya çıkan her türlü hermenötik ayrıntının aktarımı beklenmektedir. Dolayısıyla çalışma esnasında ve çalışmanın raporlanmasında, evvelen beri uygulana-gelen alan notlarında varlıklarına tanıklık ettiğimiz detaylı ayrıntılar gibi araştırmacının da alanda sağladığı her bir izlenimini, deneyimini çalışmasına eklemesi beklenir. Bu yönüyle baktığımızda, antropoloğun çalışma raporu dil, anlatım ve olayların temsili kurgusu bakımlarından da edebi vasıflara bürünmüş olur.

Antropolojinin sömürgecilikle, oryantalizmle, Batı (ya da Avrupa)-merkezcilikle ilişkili ve ‘Öteki’ olanı asimetrik şekilde meşrulaştırmaya dönük bir pratik olarak yol aldığına dair disiplinin içindeki eleştirel ve sorgulayıcı girişimlerin, bu teorik, ideolojik ve politik bağlamlarda sürdürülmüş tartışmaların, esas bunların yeni yöntemsel açılımlara itici

güç oluşturduğunu kaydetmek gerekir.... Bir etnografik çalışmada antropoloğun ne yazdığı kadar, hatta belki ondan daha çok “ne yaşadığı” üzerinde de bilgi sahibi olmak beklenti haline geldi. Etnografi, bir antropoloğun araştırma yaptığı topluluğa ilişkin ‘*Bu insanlar böyle yaşar*’, dediği bir metin olmaktan çıktı, ‘*Bu insanlar ve ben böyle yaşadık*’, demeye başladığı bir metin haline geldi. Bir diğer deyişle de ‘*katılarak gözlem*’den ‘*katılımın gözlenmesi*’ne doğru bir yol tuttu bu. Artık antropolog, kendi katılımının niteliksel seyrini de etnografik bilgi üretiminin bir parçası olarak dikkate alıyor, yani topluluğun dünyasındaki halini, hali pürmelalini, kimlerle görüşüp kimlerle görüşmediğini, başarabildiklerini ve başaramadıklarını, hayal kırıklıklarını, şaşkınlıklarını, rahatsızlıklarını da tartışmaya açıyordu. Bundan öte içerisine girdiği bu ‘*yenidünya*’da ‘*insan olma*’ durumu ve bilgisi açısından deneyimlediklerinden, hissettiklerinden, yaşadığı kültürel, epistemolojik, ontolojik sarsıntılardan da söz ediyordu (Atay, 2016: 12).

“Etnografi artık bir ‘*kültür biyografisi*’ olmaktan öte antropoloğun bir başka topluluk ve yaşam biçimiyle etkileşiminden çıkan bir ‘*kültürel otobiyografi*’ haline gelmişti. Ayrıca açıldı ki alan araştırması, etnografi, antropologu da değiştirmekteydi. Hiçbir antropolog, alan araştırmasının sonuna, o araştırmaya başlamadan önceki düşünsel, bilişsel ve duygusal konumunda varmamaktaydı. Etnografik araştırması boyunca bir antropolog, hem kendi dışında kalan yaşam ve dünya hakkında hem de buna paralel olarak, hatta bundan daha önemli olarak kendisi hakkında derin bir kişisel öğrenme deneyimi yaşamaktaydı. Bu, bir yandan “kendine ötekileşme”, diğer yandan da ‘*öteki*’ olanda kendini bulma girişimiydi... Nihayetinde alan araştırmasının antropoloğa önceden olduğundan çok daha fazla insan olma imkânının önünü açtığı söylenebilir. Bu yaklaşım doğrultusunda antropologu özne, onun araştırma yaptığı topluluğu ise nesne sayan, ‘*özne-nesne*’ ilişkisine dayalı klasik-pozitivist etnografiden, antropolog kadar topluluk üyelerini de araştırma

sürecinde etken birer özne konumuna yerleştiren ‘özneler-arası’ ilişkiye dayalı ‘diyalojik’ ve (antropolog nezdinde) özdüşünsel etnografi pratiğine doğru bir yönelimin ortaya çıktığı söylenebilir” (Atay, 2016: 12,13).

Yakın geçmişte ve günümüzde, antropolojinin tanımı, konusu ve yöntemi hakkındaki tartışmalar sürüp gitmektedir. Ve hatta gelecekte de sürüp gideceğini öngörebiliriz. Araştırma konusunun dışına çıkmamak gayesi ile burada, sosyal bilimler alanında tartışıla-gelen; antropolojinin bir bilim mi, başka bir uğraşı alanı mı yoksa ziyadesiyle bir sanat mı olduğu tartışmasına girmeden, Clifford Geertz’in antropolojinin ve antropolojik yöntemin ne olduğu (veya ne olmadığı) hakkındaki saptamalarına ve eleştirilerine bakmakta fayda vardır:

Ne yöntemi ne de konusu antropolojiyi tam olarak tanımlamaya yeter (ilki için *etnografi* önerilmiştir, ikincisi için de ilkel toplum. Ama biri açıklaması beklenen şeyin kendisi kadar dağınıktır, diğeri de yanlış anlaşılmıştır). Sahip olduğu teoriler de başka yerlerden –Marx, Freud, Saussure veya Darwin- ödünç alınmıştır, zaten çok fazla teorisi de yoktur. *Bilimsel bir gelenek* nosyonu da pek işe yaramaz... Antropoloji, ya da sosyal veya kültürel antropoloji, insanın kendine ‘itaat sağlamayı amaçlayan sistemli bir yöntem’ veya formel bir ‘talim ve kontrol ile eğitim’ ile aştığı bir şeyden çok, yıldan yıla aslında antropolojinin ne olduğunu bulmaya çalışırken pratik olarak öğrendiği bir şeydir... Bulanık imajı hak-edilmiştir; bazıları bu gerçeği değiştirmek için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, kesin sınırların ve ne yapılacağıyla ilgili tanımlı bir hedefin yokluğu hissedilir. Bu belki bir skandaldır, belki de bir güç. Ama her iki durumda da alanı bir özetle tanımlama girişimleri, özel bir mazeret bulma egzersizi olarak kalırlar. Bu durum böyle girişimlerin devamlı olarak yapılmasını engellemez -şeylerin dağınıklığı- insanları cesaretlendirir. Bütün sosyal bilimler arasında antropoloji herhalde kendini ne olduğuyla ilgili en çok sorgulayan ve kulağa ‘bir bilim dalı’nın tanımından çok dünya görüşleri ve inanç bildirileri gibi gelen

cevaplara en çok varanır. Akademik dünyada, daha önce mantıklı bir şekilde ayrılmış olanları –tarih, felsefe, bilim, sanatlar- birbirine karıştıran son yıllardaki değişimle, antropolog olduğunuzu söylüyorsanız, ne yapıyor olmanız gerektiğiyle ilgili net, gerçeklere dayalı bir açıklama yapmak daha da zorlaşmıştır. Bu alanla ilgili sözlüklerde artık ilk madde ‘antropolojinin krizi...’ şeklindedir (Geertz, 2011: 144,145).

Antropoloji dünyasının bu karmaşık yapısı ve zamanla farklı yöntemsel faaliyet çabalarının yanında, antropolojik değerlendirmelerde kullanılan ve Geertz’in de bu yaklaşımın en önemli geliştiricilerinden olduğu *hermenötik (yorumsamacı)* metodun veya yöntemsel akımın derinliklerine inecek olursak:

Yaklaşımını simgesel yorumsamacı antropoloji üzerinden şekillendiren Geertz, kısaca anlamlar ağı olarak tanımladığı kültürü çalışmak için yalnızca anlama odaklanmanın yetersiz olduğunu ve anlamlar arasındaki ilişkiler aracılığıyla kültürü anlamamızın mümkün olabileceğini öne sürer. Çalışılan kültürün açıklanması ve anlaşılması üzere antropoloğun yapacağı en iyi şey ise, deneyimin kendisine odaklanmak olmalıdır. Geertz’e göre, kültürü anlamak için bireyin eylemlerini gözlemlemek yetersiz kalacağı için, bireyin eylemlerini nasıl yorumladığına odaklanılması gerekir. Geertz’in bakış açısı, gözlemin yetersizliğinin altını çizerek yorumu ve anlamı öne çıkarmaktadır. Anlamın yorumu için ise uzak deneyim, yakın deneyim ve yoğun betimleme kavramlarına başvurur. Bu noktada antropolog, geleneğinden gelen emik-etik yaklaşım gibi tutunum gösterdiği bakış açılarını bir kenara bırakarak etnografik çalışmasını bir kişisel deneyim olarak görmek durumundadır. Buradan hareketle, hem kültürün metinselliğini, yani bir metin olarak okunması gerektiğini, hem de etnografinin kültürden bağımsız bir şekilde metnin kendisi olduğunu savlar. Geertz’in geliştirdiği bakış, kültürün tanımı üzerine yeni bir açılım ortaya koyduğu gibi, etnografinin olanakları ve hareket alanı üzerinden objektivitenin mümkün olup olmadığı meselesinin bir

adım ötesine geçerek, evrensellik, temsiliyet, tümel-tikel ilişkisi üzerine yeni ve etkisi büyük bir tartışma alanı yaratır. Egzotize olanı, öteki olanı belli bir kategori içine yerleştirerek kültürel ayraçlar koyan etnografi, Geertz'in önerdiği haliyle çalışılan kültürün yorumlarından biri olmasıyla karakterize olmuştur. Bu, azımsanacak bir şey değildir. Tasvir üzerine kurulu olan etnografi, anlamın ve yorumun olasılıklarıyla beraber işaret edildiği bir etkinlikler bütünü olarak kabul edilmeye başlamıştır. Klasik dönemde ilan edilmiş olan kesinliklerin, yerini temsiliyet iddiasının en aza indirildiği yorumsal metinlere bırakmış olması, anlamın katmanlarının eşelenmesi, özgünlüğün egzotik olandan bağımsız bir şekilde tanımlanması ve çeşitliliğin bir parçası olarak görülmesi, yeni etnografik anlayışa karşılık gelmektedir artık (<https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/3787/1876>). (E.T: 28 Aralık 2016).

“Yorumcu antropoloji, insanın etrafındaki şeylere, olaylara nasıl anlam verdiğini ve yorumladığını, ortak iletişimsel dünyayı veya kültürel anlam sistemlerini nasıl yarattığını inceler”.Yorumcu veya yorumsamacı yaklaşım, temelini felsefe alanından almakla birlikte, antropologlar da dâhil diğer sosyal bilimcileri de etkilemiştir. “Hermenötik yöntem, kısaca, insana özgü görüngüleri *anlama* çabasıdır. Tarihsel bir olay, bir drama, bir rüya, bir kültür vb. bir tür ‘metin’ olarak analiz edildiğinde, onun daha derin anlamlarının ortaya çıkarılabileceği düşünülür. Yöntemsel olarak, bütünle parçalar birbirine bağlanmaya çalışılır... Kısaca, bütünle parçalar arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı hermenötik daire, ancak anlamının iç-tutarlılığı, yani içeriksel bütünlük sağlandığında tamamlanabilir” (Altuntek, 2009: 114,115).

“Bundan bir yüzyıldan biraz daha uzun bir süre önce, insanbilimleri ortaya çıkmaya başladıklarında etnografyayı, dışa dönük sosyoloji, ötekileri ele alan

sosyoloji olarak tanımlamak mümkündü. Ne var ki, bu *dışa dönük sosyoloji* zamanla, kendi toplumlarımızı tanımayı büyük ölçüde kolaylaştırdı. Çünkü etnografya, daha ilk adımda, gözlemcinin gözlemlediğine yabancılaşmasını, yani serinkanlı, aklı başında olmasını şart koşmaktaydı” (Tillion, 2006: 45,46).

“Klasik antropolojinin etnografiyi bir araştırma pratiği olarak konumlandığı günden, modern antropolojik yaklaşımın antropolojiyi etnografinin kendisinden ibaret bulduğu (elbette ki azımsamaktan imtina ederek) güne kadar geçen dönem, bir yandan da kuram, kurgu ve pratik üzerine süregelen sosyal bilimsel tartışmaların mecrası olmuştur. Etnografinin bir araç olarak algılandığı ve bir tür kesinliğin belgesi olarak kabul edildiği gelenek, bugün yerini hem bir alan araştırması tekniği, hem de bir yazma etkinliği olarak etnografinin bir bakıma yeniden tanımlandığı ve değerinin yepyeni öncüllerle işaret edildiği bir anlayışa bırakmıştır. Geertz, mikro ve makro arasındaki ilişkinin temsiliyet sorunsalı bağlamında sorgulandığı, anlam meselesinin irdelendiği, etnografinin özellikle metinselliği üzerinden yeniden değerlendirilmesi ihtiyacının vurgulandığı bu düzlemde ortaya koyduğu yeni etnografik yaklaşımıyla, bu dönüşümün öncülerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır” (<https://www.jhumansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/3787/1876>). (E.T: 28 Aralık 2016). “Etnografi, bir insan topluluğunun “hayat bilgisi”ni yazmaktır. Ve yazmak, yaşamadan olmaz. Etnografi, bir başka toplum ya da kültürün yaşamına doğrudan, yakından, uzun uzadıya “katılarak” gerçekleştirilen bir tanıma, bilme ve öğrenme girişiminin, sonra masa başına oturulup sabırla ve özenle metinleştirilmesinden ortaya çıkar” (Atay,2016:9).

Etnografik yaklaşımda temel belirleyici, araştırma alanından nitel çalışma ile elde edilen bulgulardır. Etnografik yöntem, betimleyici ve yorumsamacı yaklaşımla

da desteklenerek araştırmanın özünü oluşturur. Dolayısıyla nitel araştırma, istatistik prosedürün biraz dışına çıkılarak, alandan sağlanmış olan verileri işleyen bir yol olarak karşımıza çıkar. Modern antropolojik yapının antropolojiyi etnografinin ta kendisi olduğu görüşünü tekrarlaması, etnografinin gelişimini de arkasına alarak sosyal araştırma sahasına daha geniş ufuklar açmasını sağlamıştır.

Klandermans ve Staggenborg’a göre “etnografik yaklaşım içkin olarak insan yaşamının inceliğine ve karmaşıklığına nicel bir yaklaşımın olamayacağı şekilde hassastır. Çalışmasını nicel yöntemlere yaslayan bir araştırmacı insan ifadesinin inceliklerinin birçoğunu kaçıır, çünkü bulgularını amaca göre inşa edilen kategorilere yerleştirir, bunlar ne kadar sağlam temellenmiş olursa olsun. Bilgi verenlerin nüansları, ifade yüklü sessizlikleri ve imaları nicel araştırmacı tarafından göz-ardı edilir, soft veri olarak yorumlanır ve bu yüzden de bilimsel olarak güvenilirmez diye bir kenara bırakılır. Fakat insanların, kültürlerinin ve iletişim kurmalarını sağlayan karmaşık anlam konstrüksiyonlarının incelenmesi olan sosyal bilimler, kendilerini nicelleştirilebilir yöntemlerle sınırlayamaz” (akt. Porta ve Keating, 2015: 361,362). “Etnografik yaklaşım, toplumla olduğu gibi, onu etkilemeye ya da kontrol etmeye kalkışmadan çalıştığı için doğalcıdır. Hedef davranışı, soyut ya da laboratuvar ortamında değil de, alışkanlık bağlamında anlamak ve insanların deneyimlerine nasıl anlam verdiğini yorumlamaktır. Bilimsel olarak hareket etse de, etnografik araştırma hümanist bir vurguyla, kültürün karmaşıklığına ve insanların politik dünyasına duygu yakınlığıyla girerek yürütülür” (Porta ve Keating, 2015: 362).

Alan çalışmalarında mümkün olduğunca, hiçbir ayrıntıyı kaçırmamak gerekir. Bu nedenle çalışma, başından sonuna hassas formatta devam ettirilmelidir. Hayatın

ve hayata dair derinliklerin ayrıntıda gizli olduğunu unutmadan yol alarak, antropolojik ve etnografik alan etkinliklerinde, yüz yüze gelinen insanların düşüncelerine *kayıtsız kalınmamalı* mantığıyla yorumlamalara gidilmelidir. Çalışma enerjisi ve azami dikkat, sadece alan çalışmasında değil, -masa başında- verilerin toplanması, düzenlenmesi ve yorumlanması aşamalarında da gereklidir. Etnografik çalışmalarda görüşülen kişilerin inançlarına, düşüncelerine, politik düşüncelerine ve hayata bakıştaki değerlendirmelerine değer verilmeli; hatta önemsenenin ötesinde her şeye rağmen, onlarla paralel veya yakın düşüncelere sahip olduğumuza yönelik yatkınlıklarımız, belli-belirsiz göz önüne serilmeli, hissettirilmeli.

“Etnografik çalışmada, araştırmacının araştırmaya başlamadan önce kendi öz-farkındalığını ve kültürel makyajını ve bu arada da kendisine yabancı ortamlarda yorum yapma yeteneğini düşünmesi önemlidir. Sahaya, bulduğu her şeye açık olmaya ve olguları onun kendi terimleriyle değil de onların kendi terimleriyle ele almaya açık olma hevesiyle girer. Ancak sosyal ortamla yakınlık elde etmekle geçirilen yeterli bir vakitten sonra araştırmacı hangi soruşturma yönlerinden gidilmeye değdiğini ve bilgi verenlerin hangilerinin daha fazla analizi hak ettiğini saptayabilir... Araştırmacı bulgularını kaydeder ve onları analiz eder, bunu her zaman açıklayıcı ve özdeşünümsel bir şekilde yapar. Araştırmacının deneyimi araştırmanın başlangıçtaki açıklayıcı safhasına dayanan not alma ve gözlemler sürecinde nesnelleşir. Bu aşamada, araştırmacının inceleme altındaki toplumdaki konumunu ve kendi kimlik duygusunun ve çevresindeki dünyayı yorumlama yeteneğinin çalışmasında bir rol oynadığını her daim aklında tutması şarttır. Bu yazılardan yeni sorular ortaya çıkar ve araştırmacı kendi çalışmasını buna göre düşünecek ve yönlendirecektir. Bu esneklik, söz konusu özdeşünümsellikte birlikte,

etnografik araştırmanın değerini karakterize eden başlıca özelliklerden biridir” (Porta ve Keating, 2015: 365,367).

Etnografik saha araştırmalarında, araştırmanın kendisi kadar, araştırma öncesi ve sonrası uygulamalar da yapılan çalışmanın belirleyicileridir. Burada belirleyici unsurlara doğrudan etki eden tabi ki araştırmacının kendisidir. Kültürleri, toplumları ve insanları inceleyen-araştıran sosyal bilimci; yetenek, özgüven, kararlılık, heves, deneyim, önemseme, farkındalık, açıklık, aşinalık, rahatlık ve karşılıklı diyaloglarda kullanacağı sözcükleri seçebilme gibi meziyet veya donanımlarda yeterli olmak durumundadır. Bu sebeplerledir ki, araştırmacının alandaki insanlarla olan ilişkisi ve veri toplamadaki başarısı, söz konusu donanımlara bağlıdır. Araştırmaya yön veren araştırmacı, çalışmanın veri değerlendirme aşamasında ise yorumlamaları ile çalışmasını yoğurarak değerlendirmelere ulaşır. Etnograf veya araştırmacının -alan bilgisinin dışında- araştırma evrenindeki insanlarla olan bağlantısına baktığımızda; görüşülen bireyleri baskılamadan, onların kendi öz dünyalarında nasıl yaşadıklarını, uğraş alanlarını, iletişim kanallarını veya gösterdikleri davranışları, ayrıntısıyla takip ettiğini ve onlarla iletişime geçtiğini görürüz. Yine etnografin, insani ilişkilerden edindiği ve kaydettiği izlenimler kadar, yaptığı araştırmadan elde ettiği verileri değerlendirmesi ve yorumlaması da yapılan çalışmayı anlamlı kılar.

“Etnografik araştırma bir toplumun kozmogonisinin, insanların içinde yaşadıkları dünyadan anlam çıkarma tarzının ve kendi inançları temelinde eyleme geçerken birbirleriyle ve kendilerinden farklı kişilerle nasıl bağlantı kurduklarının araştırılmasını içerir. Toplumların, belli bağlamlarda ve zaman aralıklarında nasıl çalıştığıyla ilgili betimleyici genellemeler ve açıklayıcı yorumların geliştirilmesi aracılığıyla, araştırmacı toplumlar arasındaki ortak yanları ve çeşitlenmeleri ve

bunların zaman içindeki rotalarını değerlendirmeye çabalar. Nesnel olarak gözlenenle ona verilen öznel yorum arasında içkin bir bağlantı olduğunu varsayan araştırmacı, insanların nesnelere ve eylemlere inançlarına ve toplumun alışkanlıklarına uygun olarak nasıl anlam verdiğini açıklar. Gerçeklik bu açıdan insan deneyiminden ayrılmaz bir şey olarak değerlendirilir, bilgi sadece sosyal bir bağlamda mevcut sayılır” (Porta ve Keating, 2015: 363,364).

Gündelik hayatı takip ettiğimizde; zamansal aralıklarla insan ilişkilerinin, toplumsal yaşamın ve kültürel yapıların değiştiğine tanıklık ederiz. Etnografik çalışmaların uğraş alanı olan söz konusu bu yapılar ve bu yapılardaki değişimleri, farklı zaman aralıklarıyla birden fazla çalışmayla takip etmek; ilgili çalışmayı aynı coğrafyada tekrarlamak, sosyal ve kültürel değişme alanına karşılaştırmalı zamansal örnekler bakımından katkı sağlar. Dahası, aynı bölgede ama iki farklı zamanda yapılan kültürel araştırmalar, toplumsal değişme ve dönüşmenin boyutlarını çok net bir şekilde görmemizi sağlayacaktır.

Claude Levi-Strauss, “*hüzünlü dönenceler*” adlı yapıtında (2016), “Nasıl Etnograf Olunur” başlığıyla etnografiyi ve etnografyayı kendine göre şöyle betimlemektedir: “Bir yanda iki insan bilimi, toplumsal bakışlı Marksizm ve bireysel bakışlı psikanaliz ile öte yanda bir fizik bilimi –ama aynı zamanda, hem yöntemi hem de konusuyla tarihin anası ve besin kaynağı- jeoloji arasında, etnografya kendiliğinden bir krallık kurar. Çünkü mekân dışında hiçbir şeyle kısıtlanmış saymadığımız bu insanlık, jeolojik geçmişin yeryüzü yuvarlağında yarattığı dönüşümlere yeni bir anlam kazandırmıştır: adı unutulmuş toplumların eserlerinde, toprağın gücü gibi binlerce yıl boyunca yok olmayacak emek ve psikologlara ayrı ayrı vakalar sunan bireylerin düşünceleri. Etnografya bana entelektüel bir doyum

sağlıyor: nasıl tarih bir uçta yeryüzünün, bir uçta da benim kişisel tarihime ulaşıyorsa, etnografya da bu ikisini –ortak mantığı- ortaya koymaktadır. İnsanı incelemeyi amaçlayan etnografya beni şüpheden kurtarıyor. Çünkü etnografya, insanoğlunda, bütün bireyler için bir anlam taşıyan değişimleri ve farklılıkları incelemeyi hedef almakta” (2016: 61).

Radway ise etnografinin karmaşık yapısının değerinin ve işlevinin antropologlarca nasıl ele alındığına vurgu yapmıştır: “Her ne kadar asıl odağı sıklıkla akrabalık pratiklerini, toplumsal kurumları, ya da kültürel ritüellerin yazılı kaydını tutmak olsa da, bu yazılı kaydın kökenlerinde toplumsal hayatın zengin dokusunu gözlemlene ve kavrama çabası yatmaktadır. Diğer pek çok şeyin yanı sıra kültür ve toplumsal davranış, alandan toplanan verilerin epistemolojik konumu, deneyimin doğası ve etnografin kendi kültürel evreninden ithal ettiği açıklayıcı toplumsal kuramların statüsü gibi konuların antropologlar tarafından ele alındığı geniş bir literatür oluşmuştur. Antropologlar, bu sıralanan zorluklara karşın, etnografiye başvurarak toplumsal olarak konumlandırılmış bireylerin gündelik pratiklerinin her zaman karmaşık bir biçimde hem tarih hem de kültür tarafından aşırı belirlendiğini belirtmişlerdir” (akt. Turner, 2016: 18).

Özetle; günümüz etnografik anlayışı üzerinden bir değerlendirme veya tanımlama yapacak olursak: Etnografi, araştırmacının veya etnografin çalışma alanında şekillenen hikâyesidir. Her ne kadar üzerinde çalışılan insanların, toplumların yaşamlarına odaklanan araştırma, bir anlamda da araştırmacının alanda yaşadıklarıyla şekillenerek son hâlini alır.

“En rasyonalist etnograf bile, bir kez uzaklara gönderildiğinde, incelediği halkların mitlerini, etnobilimlerini, soykütüklerini, siyasal biçimlerini, tekniklerini, dinlerini, destanlarını ve ayinlerini aynı monografi içinde birbirine tamamen bağlayabilir” (Latour, 2008: 13). Halkların, toplumsal grupların, yaşayış özelliklerine dayalı tarihsel üretimlerini, birbirleriyle bağlantılı analiz etmekle beraber, söz konusu bu üretimleri döngüsel ve evrimsel aşamayla da yorumlamak gerekir. Doğa ve sosyal ilişkilerden kaynaklı günümüz toplumsal düzen, öğreti ve eylemlerinin kökeninde elbette ki tarihsel bir altyapı mevcuttur. Tarihsel altyapıdan kastımız; her bir toplumsal ögenin –ister sözlü, isterse nesnel olsun- bilinçli ya da bilinçsiz insan davranışlarıyla oluşan hareket noktaları vardır. Sözgelimi; teknolojik bir yapının, bilimsel bir ürünün, kültürel bir davranışın oluşmasında/temelinde ilksel anlamdaki düşünce şeklinin veya akıl yürütme modellerinin var olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ilk, ilkel veya ilksel toplumlar olarak adlandırdığımız toplumların yaşayışlarında varlığını kabul ettiğimiz çeşitli düşünce ve davranış şekillerinin evrimleşerek, aynısına yakın veya benzeşerek, sonraki toplumlara evrildiğini düşünebiliriz. Hiç kuşkusuz bugünün toplumlarında var olan kültürel veya teknolojik ürünler, aniden veya toplumsal bir dokunuş olmadan ortaya çıkmış değildir. Her bir toplumsal ögenin bir altyapı güdümündeki inşasını, yaşadığımız sosyal ortamlardan, insani tecrübelerimizden biliriz.

Nitekim dini bir uygulamanın içindeki ritüellerin, geçmiş çağlardaki uygulamaları çağrıştırması enteresan bir şey değildir. Veya aspirinin bugünkü kullanımı ile geçmiş yaşantılardaki söğüt ağacı altında şifa bulan insanların deva bulmadaki ortak nokta benzeşmelerinin bizi şaşırtmaması gerekir. Bruno Latour der ki: “Biz hiç modern olmadık”(Latour, 2008). Gerçekten de böyle. Hâlihazırda

yaşadığımız hayatın kültürel argümanlarına baktığımızda, hâlen birçok sözsel veya nesnel malzemeye –köken itibarıyla- modern dışı yorumlar getirebiliriz. Kaynağını kökenini veya etimolojisini tespit etme imkânı bulamadığımız çoğu kültürel ürünün hâlen, modern nitelikli kabul ettiğimiz toplumlarda varlığını sürdürdüğünü bilmekteyiz. Buradan hareketle; günümüz toplumlarını veya kültürlerini tamamen modern olarak nitelemenin ne derecede doğru olabileceği tartışmalı bir durumdur.

1.5. Sınırlılıklar

Planlama aşamasında, araştırmanın Van genelinde tüm ilçelerde yapılması düşünülmüştü. Ancak ekonomik şartlar ve zamansal sınırlamalardan dolayı, çalışma evreni daraltılmıştır. Yine, çalışmanın yürütüldüğü zaman diliminde, bölgede yaşanan terör olaylarından dolayı ilçe yolları güzergahlarında resmi olarak oluşturulan lokal “güvenlik bölgeleri” uygulaması nedeniyle ve araştırma uygulamaları konusunda bürokratik izinle ilgili yazışmalarda olası problemlerin, araştırma sürecinin seyrini etkilememesi açısından, çeşitli kısıtlamalara gidilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Toplumsal Değişme ve Kültürel Dönüşme

“Düşünce sistemiyle doğa-toplum-insan ilişkileri arasında diyalektik bir bütünlük söz konusudur. Tarihsel süreç içinde bu ilişkilerde meydana gelen değişimler düşünce sistemini etkilediği ölçüde, düşünce sistemi de bu ilişkileri etkiler ve bu süreç hep böyle sürüp gelmiş ve halen de böyle devam etmekte ve etmeye devam edecektir. Bu bağlamda nesnel ortamın insan zihninde yansıması ve bu yansımanın ussal analizle kavramlar, yargılar, kuramlar, genellemeler vb. biçiminde kendini göstermesi olarak belirlenen ‘düşünce’nin geçmişin birikiminden kaynaklanan mevcut durumun değerlendirilmesi ve mevcut durumun nitelikleri içinde geleceğe yönelmeyi içerdiğini söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, nesnel ortam bir süreç olduğuna göre, en genel anlamda ‘düşünce’de bir süreçtir. Bu niteliğin bir uzantısı olarak da, gerek genel anlamda ve gerekse özel anlamda düşüncenin, pratik yaşamın ürünü olduğunu, pratikle ussal etkinliğin sonucu oluştuğunu vurgulamak yerinde olur” (Smith, 2011: 7).

“O zamanı ve bu zamanı, önceyi ve sonrayı karşılaştırabilir, hayatın eskiden ne olduğunu ve şimdi ne hâle geldiğini anlatabilirsiniz. Bir anlatı, bir şeyin nasıl başka bir şeye neden olduğunun hikâyesini yazabilirsiniz ‘ve sonra... ve sonra’. Dizinler icat edip eğilimleri tanımlayabilirsiniz; daha çok bireysellik, daha az dindarlık, artan refah, azalan ahlâk. Bir biyografi üretebilir, bugünün alevleri arasından, tekrar yaşamaya çalışarak, geçmişe dönüp bakabilirsiniz... Kurumların dönüşümlerini ve değişim içindeki yapıları betimleyebilirsiniz; aile, pazar, devlet daireleri, okul. Hatta bir model kurabilir, bir süreç tasarlayabilir, bir teori ortaya

atabilir, grafikler çizebilirsiniz... Problem şu ki, ilk başta bir insanın hayal edebileceğinden çok daha fazlası, daha kopuk olarak değişti. Tabii ki şehirler, çoğu yönden yüzeysel, bazı yönlerden ise derinden değiştiler. Fakat antropolog da benzer şekilde değişti. Antropoloğun içinde çalıştığı disiplin, disiplinin içinde var olduğu entelektüel ortam ve dayandığı ahlâki temeller de öyle. İki şehrin dâhil olduğu ülke ve iki ülkenin dâhil olduğu dünya da değişti. Neredeyse herkesin hayattan elde edebilecekleri ile ilgili düşünceleri değişti. Küçük ve hemen kavranabilenden büyük ve soyuta her şey –çalışmanın öznesi ve çevresindeki dünya ve her ikisini de çevreleyen daha geniş dünya- değiştiğinde, tam olarak neyin, nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla üzerinde durulabilecek nokta yok gibi görünür” (Geertz, 2011: 9-10).

Toplumsal değişme dinamiklerinin, toplumu ve kültürel yapıyı baskılaması sonucu, Geertz’in de söylediği gibi zaman içerisinde insanlar, toplumlar hatta kurumlar, öncesine göre değişime uğrarlar. Değişimi gözlemleyen ve araştıran biz sosyal bilimciler, öncelikle değişimin yarattığı durumu –öncesi ve sonrasıyla- resmetmeğe uğraşırız, sonrasında ise değişim olgusunun sebep-sonuç ilişkisine yoğunlaşırız. En nihayetinde objektif kıstaslarla değerlendirme ve yorumlamalara başvururuz. Bütün bu zihinsel uğraşlarımızın temel hareket noktasını eski-yeni karşılaştırması oluşturur. Değişime ilişkin tespitlerimiz ve yorumsal kanaatlerimizin vasfını, elbette ki bilimsel altyapımız ve yaşamsal şartlarımız belirler.

Kültüre ait değişmeler, cemiyetlerin gelişmesinde en esaslı bir faktördür ve medeniyetler, kültürler kadar eskidir. Denilebilir ki bu değişmeler, birbirinden farklı iki kültürü temsil eden ilk grupların karşılaşmasıyla başlamış, bugüne kadar her devirde, her

yerde vukua gelmiş, fakat hiçbir vakit bugünkü kesafeti (çokluğu, sıklığı), şiddeti, vüs'ati (genişliği, bolluğu) bulmamıştır. Buna rağmen, kültüre ait faaliyetlerden doğan birçok hâdiseler gibi değişmelerin de sistemli bir şekilde tetkiki nispeten yenidir. Tarihçiler, bilhassa medeniyet ve kültür tarihi ile sosyoloji ile uğraşan âlimler, içtimai tekâmül (toplumsal gelişim) münasebetiyle, kültüre ait değişmelerle yakından alakadar olmuşlarsa da ilk sistemli tetkiklerin etnolojik ve antropolojik araştırmalarla başladığı görülmektedir. Bu hususta içtimai realiteyi, içtimai tekâmül ve terakkiyi (ilerlemeyi, gelişmeyi) izah için manevi ilimler sahasına ait büyük fikir adamları tarafından ortaya atılan nazariyelerin, mütalâaların da uyarıcı, teşvik edici tesirleri olmuştur. Bundan başka, insanın ve insan topluluklarının menşesine, mahiyetine ait dini telakkilerle ilk ilmi faraziyelerin ve görüşlerin arasında zarurî olarak meydana gelen çarpışmaların tesirlerini de hesaba katmak lazımdır. Fakat bütün bu münakaşa ve mücadeleler, elde mevcut gayet mahdud mutalara (belli verilere) göre yapıldığı için birer spekülasyon olmaktan ileri geçememiş, tabiatıyla müspet neticeler veremeyip ancak ilmi araştırmalara yol açmıştır (Turhan, 2015: 13).

“Sürekli değişme üretebilen ve aynı zamanda bu değişmeyi emebilen rejim modernleşen bir rejimdir. Bu durumda değişme söz konusu toplumun hem bir ideali ve hem de bir parçasıdır. Modernleşen toplumlar dengeli bir biçimde değişirler. Diğer bir değişle, her kurum düzenli ve paralel hızda değişikliğe uğrar... Sürekli değişme, gruplar açısından yoğun çözülmeyi ve bireyler açısından da çıkmazlar yığınınını beraberinde sürükler” (Smith, 2011: 121).

“Sosyal/kültürel değişme sürecinin yol açtığı yapısal ve toplumsal sorunlar, endüstri çağıının en güncel konuları arasında yer alır. Devrim, kalkınma, gelişme, kentleşme, çağdaşlaşma, hatta savaş ve barış kavramlarının ortak paydasında değişme olgusu bulunuyor. Bölgesel ve toplumsal değişmelerdeki hız farkları anamalcı, toplumcu ve Bloksuz Ülkeler bloklarını yarattı. Gelişmişler ve gelişme

yolundakiler yanında; gelişmemişler ve değişme konusunda şimdilik kararsız gibi görünen toplumlar var. Bloklar ve toplumlararası ilişkilerde değişimin biçimi ve yönü üzerindeki anlaşmazlıklar; toplum içi ilişkilerdeyse değişmeden yana olanlarla değişmeye karşı koyan güçler arasındaki çatışmalar giderek yaygınlaşıyor, yoğunlaşıyor... Varlıklısı yoksulu, Batılısı Doğulusu, gelişmiş gelişmekte olanı, sömürgeci ülkeleri ve siyah Afrika'nın genç ulusları ile tüm insan dünyası, büyük değişme sorunlarının ağırlığı altında ezilip gidiyor. Bu koşullar içinde, bilgi, tutum ve davranış ayrılıklarının ideolojik kutuplaşması, sıcak ve soğuk savaşlar kaçınılmaz oluyor. Bazı tarihçiler, olup bitenlere kısa fakat çarpıcı bir ad koymuşlar: 'Bunalım Çağı'. Bunalım çağını bilim ve teknoloji yarattı. Bunalımın çözümü yine bilim ve teknolojiden bekleniyor. İyimserlere göre bunalım bitecek ve barış gelecek. Kimi sosyal bilimcilere göreyse toplumun ve uygarlığın temelinde çelişki ve çatışma var, bunalım sürüp gidecek-insanla birlikte" (Güvenç, 2016: VII). Nitekim sosyal bilimciler bu anlamda "kaos-kozmos" ilişkisini gündeme taşır. Bazılarına göre kozmosa ulaşmak için kaostun gerekliliğine ihtiyaç vardır; bazılarına göre de kozmosun sonu kaostur. Ancak bazı teorisyenlere ve/veya kuramcılara göre ise yeni düzenin kaos olduğu görüşü (kaosun başlı-başına yeni bir düzen olduğu fikri) hâkimdir.

Değişme olgusunun, toplumsal ve kültürel hayata düzenlemeler, yenilikler ve farklılıklar getirmesinin yanında toplumsal sorunlara da yol açması muhakkaktır. Hedefteki toplumun değişmeye yatkın olup-olmaması, söz konusu sonuçların farklı şekillerde tezahür etmesine yol açar. Değişimin tarafında saf tutanlar ve karşısında cephe alanlar, aynı toplumun üyeleri arasında söz konusu ise –dozu ne kadar olursa olsun- toplumsal çatışmaya neden olur. Değişimin hızı ve yönü de toplumun bu

karmaşık özelliğine göre şekillenir. Yine değişmeden mütevellî sorunlar da toplumsal yapıya göre çeşitlilik arz eder. Toplumun bilgi, tutum, davranış, inanç ve ideolojik yapısı da, kültürel değişmelerin istikametini belirler.

“Sosyal/kültürel bir varlık olarak çeşitli tutum ve değerlerle koşullanmış bulunan insanoğlunun köklü değişmelerden olumlu ya da olumsuz biçimde etkilenmesi; değişme olgusunun nedenlerini açıklamaya ya da sonuçlarını düzenlemeye çalışan kuramlara karşı ideolojik bir tutum alması doğal ve kaçınılmazdır. Değişmeyle ilgili kavramlarımızın bolluğu ve değerlendirmelerimizin karşıtlığı bilinçli ya da bilinçaltı tutumlarımızın yelpazesini yansıtmaktadır... Her ‘gelişme’ ya da ‘gerileme’ bir tür ‘değişme’ olduğu halde; ‘değişme’ kendi başına olumlu ya da olumsuz bir yön belirlemez, kesin bir değer yargısı taşımaz. Şu kadar ki; her değişme olgusunu, onun sonuçlarını ayrı biçimlerde algılayan, değerlendiren ideolojiler –topluluklar, gruplar, sınıflar ve bireyler–vardır” (Güvenç, 2016: 3).

Değişme, toplumsal dinamikleri olumlu ya da olumsuz şekillerde yönlendireceği gibi nötr durumların yaşanması da ihtimal dâhilindedir. Mütemadiyen devam eden değişim süreçleri veya değişim olgusunun enstrümanları karşısında, kendilerine özgü düşünsel dünyalarına bağlı olarak geliştirdikleri aidiyet duygusu sahibi toplumsal grupların tepkisiz kalmalarını, söz konusu ihtimale dâhil edebiliriz. Değişmeye karşı farklı tavırlar sergileyen toplumsal grupların, daha önce de değindiğimiz gibi üç farklı durum geliştirdikleri sonucuna varmaktayız: 1.Değişime uymak, 2.Değişime karşı çıkmak, 3.Değişime tepkisiz kalmak. Ancak bir farklı durumda vardır ki, onu da gözden kaçırmamak gerekir: Değişime karşı olup, fiiliyatta tepkisiz kalarak, değişimi onaylayan çoğunluğun tepkisinden sakınmak.

Değişimin beklenenden hızlı yaşandığı toplumlarda ve değişime karşı duran toplumlarda; değişim sonrası süreçte yaşanan sorunların çeşitliliği de dikkat çekmektedir. Değişme sonucu ortaya çıkan toplumsal ve kültürel karmaşaya bakarak, bu durumu tahlil edebiliriz. Bireysel ve toplumsal yıpranmaları, ideolojik kamplaşmaları, kimlik bunalımlarını, ötekileştirme/ötekileşme çabalarını, töre cinayetlerini, bu sorunlardan sayabiliriz.

“Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren, dünyanın her köşesinde, etkileri giderek daha fazla hissedilen baş döndürücü bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Küreselleşme adı verilen bu sürecin en ayırt edici vasfı, ekonomik, siyasal ve kültürel alanda çok boyutlu ve yaygın bir etkiyi aynı anda ortaya çıkarabilme kabiliyetidir. Söz konusu etki, toplumları değişmeye, dönüşmeye zorlayan bu süreci anlamlandırma, anlama ve açıklama çabalarını yoğunlaştırmış, dolayısıyla küreselleşme son birkaç on yılda hakkında en çok konuşulan, tartışılan kavramlardan birisi hâline gelmiştir” (Bayri, 2011: 13).

2.2. Siyasal Antropoloji Mantiğıyla Toplumsal Yapı Kurgusu

“Siyasal antropoloji, hem –çok eski, ama hâlâ güncelliğini koruyan- bir proje, hem de geç dönemde disiplin hâline gelen antropolojik araştırmaların bir alt uzmanlık sahası olarak karşımıza çıkar. Proje oluşu itibariyle, özgül siyasal doktrin ve deneyimlerin ötesine geçmeyi sağlar. Bu doğrultuda insanı homo politicus olarak düşünmeye ve bütün siyasal örgütlenmelerde ortak olan özellikleri, coğrafi ve tarihi çeşitliliği içerisinde araştırmaya çalışır. Siyasal antropoloji bu bağlamda, Aristoteles’in Politika’sında bile mevcuttur. Nitekim Politika’da insan, tabiatı gereği

siyasal olan ve bütün devletler için mümkün en iyi anayasayı tanımlamaktan da öte, bir takım yasaları keşfetmeye çalışan bir varlıktır. Bir uzmanlık sahası olması itibarıyla siyasal antropoloji, etnoloji veya sosyal antropoloji bünyesinde kendisine ait bir inceleme sahası belirler: İlkel ya da arkaik denilen toplumlara özgü siyasal sistemlerin (yapıların, süreçlerin ve temsillerin) çözümlemesini ve tasvirini yapmaya çalışır. Bu şekilde anlaşıldığında, siyasal antropoloji ancak yakın dönemde özerk hâle gelmiş bir disiplindir. Bilim haline gelmeye çalışan bir disiplin olan siyasal antropoloji, öncelikle siyasal orijinallikleri, ‘ötekine’ ait siyasal formları öğrenme ve tanımaya yönelik bir faaliyettir. Siyasal antropoloji, insanları yönetmeyi sağlayan çeşitli kurum ve uygulamaları olduğu kadar bunları temellendiren sembolleri ve düşünce sistemlerini de incelemeye ve keşfetmeye yönelik bir araçtır. Gelişmekte olan toplumlarda görülen başkalaşım, siyasal antropoloji ve siyaset sosyolojisinin ortak girişimlerine ek bir anlam kazandırır” (Balandier, 2016:3-7).

Afrika ve Amerika’nın kabile toplumları üzerine yapılmış çalışmaların oluşturduğu kavramsal zemin üzerine kurulmuş olan siyasal antropoloji çalışmaları, başlangıçta buralardaki kabile toplumlarının siyasal süreçlerinin anlaşılmasına yönelmişti.... 20. yüzyılın başlarında devlet ve siyaset kuramıyla ilgili alan araştırmasına dayalı ilk çalışmalarla siyasal antropolojinin kurumsallaşması yolunda önemli adımlar atılmıştır.... 1950’lerden itibaren daha derinlemesine ve Afrika dışına da çıkan çalışmalarla karşılaşmaktayız.... 1960’larla birlikte, daha çok modernist eğilimleri içinde barındıran ve klasik antropoloji çalışmalarının siyaset alanındaki yansımaları biçiminde tezahür eden bu literatüre karşı hem Fransız antropolojisi içinden hem de Marksist antropolojiden gelen eleştirel çalışmalar yaygınlaşır. Siyasal antropoloji, siyasal sistemlerin (yapıların, süreçlerin ve tezahürlerin) tanımlanmasından ve çözümlemesinden başlayarak kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılık ve benzerlikleri, değişim süreçlerini betimlemeye çalışır. 19.

yüzyıl siyaset felsefesine ve sosyolojisine hâkim Avrupamerkezci ‘öteki’ kurgusunun bir ürünü olan ve Batı’yı siyasal bir toplum olarak tanımlarken, geri kalanı siyasal örgütlenmeden yoksun, despotik ya da siyasal örgütlenmenin ilksel biçimlerine sahip toplumlar olarak nitelendiren evrimci kuramsal yaklaşım ya da modernleşme kuramları, siyasal antropolojinin alan çalışmaları ile terk edilmiştir. Siyasal antropolojinin amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Siyasal olanın sadece ‘tarihsel’ toplumlara ya da devlet aygıtının varlığına özgü olmadığını, temel bir insan fenomeni olduğunu göstermek,
- Tarihçilerin çalışmalarına paralel olarak, araştırmalar yoluyla siyasal sistemlerin oluşum ve dönüşüm süreçlerini ortaya koymak; ‘ilkel’ ya da ‘ilksel’ gibi değer yargısı içeren belirlemelerden kaçınarak, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren bu oluşum ve dönüşüm süreçlerini sınamak,
- Özgül ve özgücü bir tarih anlayışının sınırları içine sığmayarak siyasal gerçekliğin farklı görünümüne ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar yürütmek (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 738).

“Siyasallık, bütün varlıklar içinde sadece insana özgü bir durum olarak kabul edilmiştir. Bütün canlılar içinde sadece insan, toplumsal olduğu gibi siyasal bir varlık olabilir. İnsan dışındaki bazı canlılarda da yöneten-yönetilen ayrılığına dayalı ilişkilerin olması ya da sürü halinde yaşayan bazı hayvanların grup liderlerine sahip olması, bu canlıların arasındaki ilişkileri siyasi kılmaz. Bu ilişkiler karşılıklı bilinçli bir iletişimin sonucu değil; içgüdüsel hareketlerin sonucudur. Bir toplumsal kurum olarak siyasetin, toplumun, genel anlamda karmaşık ve iç içe geçmiş iletişim ve etkileşim örüntüleri bütününde bir yeri vardır. Yine siyaset dolayısıyla siyasallık da söz konusu toplumsal ilişkiler ve örüntüler dâhilinde ele alınabilecek bir konudur. Siyaset ve siyasallık, insanlar tarafından kurulan iletişim ve etkileşimler sonucunda

üretir. İnsanın içine doğduğu ve içinde yetiştiği kültür, siyaset kurumu ile ilişki halindedir ve insanın siyasallığını belirlemektedir... İnsanın siyasallığı, toplumsallığından ve bireysel durumundan bağımsız görülemeyecek varoluşsal bir durumdur” (Akın, 2013, 44,45).

Siyaset ve politika tanımlamaları hakkında; siyasetin bir bilim dalına, politikanın ise bir sosyal tavra karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Ayrıca *politika* teriminin batıda, *siyaset* teriminin ise daha çok doğuda kullanılan kavramlar olduğunu görmekteyiz. Siyasal mantık veya siyasal antropoloji mantığıyla *toplumsal yapı kurguları*’nı değerlendirme yoluna gittiğimizde; toplumsal yığınların kimliklerine, inançlarına, örgütlenmelerine, fay hatlarına, hafızalarına, sözlü tarihlerine ve hatta acılarına varıncaya dek tüm değerlerinin tetkik edilmesini anlarız.

“Siyaset, zorunlu olarak farklı tarafların bulunduğu bir alandır. Birbirleri ile aynı görüşü, ideolojiyi savunan insanlar bile, bazı konularda fikir ayrılıklarına düşebilmekte, aynı ideoloji dâhilinde farklı yerlerde durabilmektedirler. Siyasetin bu yönü dikkate alındığında, siyasallığında bir tercih ve kimlik meselesi olduğu kabul edilebilir... Bireysel ve toplumsal açıdan düşünüldüğünde kimlik, her şartta *siyasal kimlik* olmak durumundadır. Bu tespitlerden hareketle siyasal toplumsallaşma, siyasal kimliğin kazanılması süreci olarak kabul edilebilir. Çünkü hem genel toplumsallaşma hem de siyasal toplumsallaşma, kişide biz duygusunun oluşmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle, kişi bir tarafın değerlerini, inançlarını, normlarını öğrenmekte ve içselleştirmekte, böylece kendisi gibi olanlar ile ortak bir anlam dünyasını hem toplumsal hem de siyasal bağlamda paylaşmaktadır” (Akın, 2013: 48,49).

Toplumu, toplumu oluşturan insanları ve onların siyasi örgütlenmelerini anlayabilmemiz için, öncelikle toplumsal yaşayışı, toplumsal anlayışı ve toplumsal kültürü derleyip değerlendirmemiz gerekir. Kökeninde, ifadesinde veya icra edilmesinde –öteki toplumlara göre- belirsizlikler, tuhaflıklar, sıra-dışlıklar olsa dâhi, toplumsal yaşayışların görüntüsü, bizi birtakım değerlendirmelere yönlendirir. Toplumsal düzende, toplum üyelerinin uymak durumunda olduğu sözlü veya yazılı kuralların varlığının devamı, bir anlamda bireylerin gönüllü veya gönülsüz tasdiğiyle mümkündür. Ancak bu devamlılık, bireylerin ve toplumların zamanla kanıksadıkları ve razı geldikleri durumlar hâline gelir. Belki de toplumların kendi içlerinde “düzen” dediği, tam da budur.

“*Onaylanan, paylaşılan, yüceltilen, paylaşma edimiyle ve paylaşılanı saygı duymak için açık ya da zımni bir anlaşmayla yüceltilen. Toplum dediğimiz şey tam da bunu yapan devasa bir acayip aygıt; toplum onaylama ve paylaşmanın öteki adıdır, ama aynı zamanda onaylanmış olanı ve paylaşılanı yüceltilmiş hale getiren güçtür. Toplum bu güçtür, çünkü bizatihi doğa gibi, herhangi birimiz ona ulaşmadan çok önce buradaydı ve her birimiz gittikten sonra da burada kalacaktır. Toplumun içinde yaşamak –onaylamak, paylaşmak ve paylaştığımız şeye saygı göstermek- mutlu yaşamının (sonsuz dek sürmese de) tek reçetesidir... Bütün toplumlar anlam fabrikalarıdır. Aslında daha da fazlasıdır: anlamlı hayatın fideleleridir. Verdikleri hizmet vazgeçilmezdir. Aristoteles’e göre, bir polis’in dışında kalan tek başına bir varlık ancak bir melek ya da bir canavar olabilirdi” (Bauman, 2015: 10,11).*

Toplumsal yapı kurgusunun siyasal açıdan değerlendirilmesi yapılırken, toplumsal inşalara, toplumsal kaymalara ve birtakım toplumsal oluşumlara da

bakmak gerekir. Toplumsal inşa ve kaymaları siyasal oluşumlar ve dönüşümler olarak da değerlendirebiliriz. İnsanlar, toplumlar ve hatta devletler, yaşanan teknolojik ilerlemeleri de içerisinde barındıran toplumsal dönüşümlerden etkilenerek ve yaşanan zamana da denk düşen değişmelerin hem öznesi hem de nesnesi hâline gelirler. Söz konusu toplumsal yığınlar, kimi zaman etkileyen kimi zaman da etkilenen rolünü üstlenirler. Dolayısıyla önce hem eyleme hem eylemi ortaya çıkarana hem de eylemden etkilenene bakarak olguları tahlil edebiliriz. Özellikle devletlerin, yaşanan toplumsal gelişmelere bağlı olarak; yeniden yapılanması, rejimlerinin değişmesi ve hatta yıkılmasıyla yeni toplumsal inşalara tanık olmaktadır dünyamızda. Toplumsal oluşum serüvenlerinin temelini ortak mitler, ortak değerler ve çeşitli tarihsel altyapılar oluştursa da yeni ortaya çıkmış sosyal gelişme, değişme ve dönüşmeler de bu oluşumlara katkı verir.

2.3. Kent Antropolojisi Açısından Kent ve Kentli Kimliği

Devam eden hayatın öncesi ve şimdisinde, “kent”e ve “kentli”ye dair tüm yaşamsal faaliyetlere yönelik edimlerin *kent antropolojisi* açısından değerlendirilmesi, kent hayatının tüm yönleriyle ortaya konulmasını sağlar. İnsanların nasıl yaşamış/yaşamakta oldukları, nelerle uğraşmış/uğraşmakta oldukları, kentin belli/bilinen noktalarının nereler olduğu, ekonomik işleyişinin hangi yönde olduğu, mimari estetiğinin özellikleri, kentte yaşayanların barınma-beslenme modelleri, siyasal örgütlenme modeli, inanç sistemi ve gelenekleri bakımından kent ve kentli odağındaki tüm kültürel kodlamaları anlamamız gerekir.

“Bir kentin hareketli ögeleri ve özellikle de kentte yaşayan insanlar ve faaliyetleri, sabit fiziksel kısımlar kadar önemlidir. Bizler de bu manzaranın yalnızca birer seyircisi olarak kalmaz, diğer katılımcılarla birlikte sahnede, gösterinin birer parçası hâline geliriz. Bizlerin kent algısı genellikle bütüncül değildir. Daha çok, başka endişeleri de içinde barındıran parçalı bir algıdır. Neredeyse her bir duyu işin içine girer ve imge de bütün bunların birleşimidir... Kent, çok çeşitli sınıf ve karakterlere sahip milyonlarca insan tarafından algılanabilen ve hatta zevk alınan bir nesne olmanın ötesinde, yapısını kendilerince sebeplere göre sürekli geliştiren pek çok yaratıcının da ürünüdür. Genel hatlarıyla bir süreliğine sabit kalsa da ayrıntıları sürekli değişir. Büyümesi ve formu üzerinde ancak kısmi bir kontrol sağlanabilir. Kesin bir sonuç elde edilemez, ancak sürgit evrelerden bahsedilebilir. O halde, duyumsal hazlar için kentleri tasarlama sanatının mimariden, müzikten veya edebiyattan oldukça farklı olmasına şaşmamak gerekir. Bu sanatlardan öğreneceği çok şey vardır, ancak onları taklit edemez... Kent ortamının çok güzel ve hoş olması beklenemez, hatta bunun imkânsız olduğu bile düşünülür”. Kentte yaşayanlar “ne kadar çirkin bir dünyada yaşadıklarının farkındadırlar. Pisliğini, tozunu, dumanını, hararetini, tikanıklığını, karmaşasını ve monotonluğunu açık açık dile getirirler” (Lynch, 2015: 2).

Çoğu zaman kentlerin estetiği, düzeni-düzensizliği, alışlagelmiş yapısı, keşmekeşliği, ihmal edilmiş halleri, dağınıklığı veya gettolaşma durumları, kentlere mahsus yapısal mahiyetteki görüntülerdir. Kente ve kentliye özgü her ne var ise, kentte yaşayanlar için belli bir anlam taşımasının yanında, kente geçici mahiyette uğrayanlar için de başkaca anlamlar içerebilir. Uzun bir zamandan beri kentte yaşayıp, kent ile *gönül bağı* oluşturan insanlar için kentteki her bir ögenin anlamı

derin manalar içerebilir. Onlar için kentin eğrisi-doğrusu, güzeli-çirkini alışlagelmiş bir düzen oluşturur. Kente yönelik algı ve yorumlar, genellikle bakış açılarına ve hassasiyetlere göre oluşur. Dilimize pelesenk etmiş “*modern, çağdaş, uygar*” gibi nitelemeleri her bir kente atfetmek elbette mümkün değildir. Ancak bu nitelemeler yapılırken, standarda ve “temsili merkez”e bakmamız gerekecektir. Genel olarak kent olgusu, ya belirli bir kent kültürü kıstaslarına ya da diğer emsal kent merkezlerine göre tanımlanır. Kent değerlendirmelerinde kentin fiziksel yapısının dışında, dünü-bugünüyle tarihi, tarihsel hafızası ve kentte yaşayanların halleri mercek altına alınır.

Modern kentlerde yaşayan kentliler için tamamen kaybolmak sık rastlanır bir durum değildir. Başkalarının varlığı ve haritalar, sokak numaraları, levhalar, otobüs numaraları gibi yol bulmaya dair özel araçlar bizlere yardımcı olur.... Dilimizde ‘kaybolmak’ sözcüğü sadece basit bir coğrafi belirsizliğe karşılık gelmez, korkunç bir felaketi de çağrıştırır. Yol bulma sürecinin stratejik halkası çevresel imgedir, bireyin dış dünyayı zihninde genellediği bir resimdir. Bu imge, hem anlık duyuların hem de geçmiş deneyimlerin bir ürünüdür; edinilen malumatı yorumlamak ve hareketi yönlendirmek için kullanılır. Çevreyi tanımak ve modellemek ihtiyacı, hem pratik hem de duygusal açıdan birey için hayati önem taşır ve kökleri çok eskilere dayanır. Doğrusu, net bir imge, kişinin kolay ve hızlı bir şekilde hareket etmesini sağlar. Bir arkadaşın evini, bir polis merkezini veya bir dükkânı bulmamız buna bağlıdır. Ancak, düzenli bir çevre bundan fazlasını da sağlayabilir... İyi bir çevresel imge aynı zamanda duygusal olarak güven de sağlar. Kişi kendisi ile dış dünya arasında uyumlu bir ilişki kurabilir. Kaybolduğunda ortaya çıkan korkunun tam tersidir bu. ‘Yuva’nın tanıdıklıktan dolayı yarattığı sıcaklık hissi, ayırt edici olduğunda daha da güçlenir. Gerçekten de belirgin ve okunaklı bir çevre, güven vermenin yanı sıra deneyimin derinliğini ve yoğunluğunu arttıran bir etkiye de sahiptir. Modern kent

ortamında görsel karmaşadan kaçabilmek mümkün olmasa da günlük faaliyetler daha canlı bir ortamda gerçekleşirse yeni anlamlar kazanabilir. (Lynch, 2015: 4,5).

Toplumsal veya kolektif hafızaya dayalı olduğunu düşündüğümüz imgeler, bireyler ve toplum için yadsınamaz yönlendiricilerdir. Öncelikle; algılanan nesnelerin bellekte yer edinmesi sonucunda, yaşanan fiziki çevrenin düzenini kavramada kolaylık sağlar. Sonrasında; toplumun kendi içindeki düzeninin, ortak aklının sağlıklı şekilde devamını sağlar. Tabiidir ki, çevremizde bulunan nesne ve semboller, çoğu zaman o çevrede yaşayanlar için aynı türden şeyleri ifade eder, çağrıştırır veya algılanır. Veya tam tersine; belli nesne ve imgeler, farklı coğrafyalardaki insanlar bakımından aynı şeyleri ifade etmeyebilir.

“Çevreye ilişkin açık bir imge, bireysel gelişim için yararlı bir dayanaktır. Kusursuz bir imge sunabilen canlı ve bütünleşmiş bir fiziksel çevrenin sosyal rolü de yadsınamaz. Grup iletişimini olanaklı kılan kolektif hafıza ve semboller için ham malzemeler sağlar. Çarpıcı bir manzara, ilkel toplulukların sosyal açıdan önem taşıyan efsanelerinin de üzerine kurulduğu iskelettir. ‘Memleket’ hissini yaratan ortak hatıralar, savaş esnasında askerler için iletişim kurmanın çoğunlukla ilk ve en kolay yoluydu... Çevresel imgeler, gözlemci ve çevresi arasında işleyen iki yönlü bir süreçtir. Çevre, farklılıklar ve ilişkiler ortaya koyar. Gözlemci ise uyum kabiliyeti ve kendi amaçları doğrultusunda gördüklerini seçer, düzenler ve anlamlandırır. Bu şekilde oluşturulan imge, görüleni sınırlandırır ve vurgulanmak isteneni vurgularken imgenin kendisi de sürekli etkileşim içinde bulunan çevrenin süzülen algısal girdilerine karşı test edilir. Böylece, verili bir gerçekliğin imgesi değişik gözlemciler arasında oldukça farklılaşabilir. İmgenin tutarlılığı değişik şekillerde ortaya çıkabilir.

Düzenli ya da dikkat çekici bir özelliği olmayan gerçek bir şey, uzun süreli aşinalıklar sonrasında hafızada kimlik ve yapı kazanmış olabilir. Birine çok dağınık gözüken bir masada, başka bir kişi aradığını derhal bulabilir. Ayrıca, ilk defa görülen bir nesne kendi başına tanıdık gelmese de gözlemcinin daha önceden yapılandığı bir kalıba oturtularak tanımlanabilir ve ilişkilendirilebilir” (Lynch, 2015: 5,7).

Yaşanılan şehri düzenli hâle getiren ve bu düzenin devamını sağlayan –kent kültürü diyebileceğimiz- belli kurallar vardır. Bu kurallara uyum sağlandığında, kentsel yaşamın kaotik yapısı, belli düzeyde özümsebilir veya asgari müşterekte katlanılabilir hâle gelebilir. Aksi durumda kentte yaşayanların psikolojik durumlarına patolojik düzeyde zarar verebilir. Özellikle nüfusu kalabalık şehirlerde, yaşanılması muhtemel kaos görüntülerine fazlaca meydan vermemek için, -kentte yaşayanlarca- kent kültürü temelli kurallara uyumlu davranışların sergilenmesi beklenir.

“Bir şehirde yaşamak için trafik kurallarını bilmek gerekiyor, belediyenin nasıl işlediğini, çöpün nasıl torbalanıp atılacağını bilmek gerekiyor. Şehrin her yanında, değişik biçimlerde yerleştirilen her türlü göstergeyi bilmek, anlamlandırmak ve doğru bağlamda kullanmak bir zorunluluktur... Kişi gündelik yaşamını sürdürebilmek için para denilen şeyin nasıl kullanıldığını, onun bir değerinin olduğunu, bir nesne aldıktan sonra bu nesnenin değeri kadar para vermenin gerektiğini bilmesi gerekiyor. Bunların hepsi bir toplumun üyesi olmak için öğrenilmesi gereken göstergeler, kurallar, değerler, değer yargıları vb.dir” (Günay ve Parsa, 2012: 7).

2.4. Kültürel Kimlik ve Aidiyet

“Çoğumuz kimliği verili olarak kabul ederiz. Kim olduğumuzu bildiğimizi düşünürüz, başkalarının hayatlarında kim olduklarına dair işleyen bir algımız vardır ve onların da bize dair böyle bir algısı vardır. Kim olduğumuzu nasıl biliriz ve başkaları kimliğimizi nasıl belirler? Kendimizi benzersiz bireyler olarak algılamamız, her zaman ve her yerde kimliğimizin özelliklerini başka pek çok kişiyle paylaştığımızı fark etmemizle nasıl bağdaşır? Kendimizi sürekli *kim olduğumuz* olarak algılayışımızı, farklı insanlara ve farklı durumlarda farklı şeyler olabileceğimiz bilgisiyle nasıl uzlaştırırız? Şu anda olduğumuzdan başka biri ya da başka bir şey olmak ne ölçüde mümkündür? Ve *sadece kendim olmak* mümkün müdür” (Jenkins, 2016: 15,18). Bu tür kimlik temelli suallere aradığımız yanıtları, bireysel vasıflarımızın ötesinde aidiyetini hissettiğimiz topluluğu dikkate alarak oluştururuz. Kişiliğimizin oluşmasındaki altyapısal paydaşlar; aile ortamı, yetiştirilme şekli, eğitim-öğretim hayatı ve yaşanılan çevresel şartlar, aynı zamanda kültürel kimliğimizin ve aidiyet bilincimizin şekillenmesini sağlar. Sonraki zamansal evrelerde ise farklı toplumsal ortamlara bireysel katılımlar yoluyla yaşanılan kimlik tasarımları gelişebilir. Bireylerin farklı toplumlar için kendi iç dünyalarında geliştirdikleri birden fazla farklı aidiyetleri de toplumsal anlamda anlamlandırabiliriz. Dolayısıyla bireyler kendilerini birden fazla topluluğa ait görebilir veya bu toplulukların kültürel özelliklerinin tümünü aynı anda sahiplenebilir.

“Farklılık ihtiyacı, algıladığımız bireyselliğin biçimi olarak kimlikleşmeye ve farklılaşmaya bir güç verir. Bu durumda eş zamanlı olarak kimlik, aşağı yukarı farklılık ve benzerlik arasındaki bir gerilimdir. Diğer yandan kimlik zıt anlamlı olarak süreklilik ile değişimin diyalektiğidir” (Aslan, 2016: 39).“Kimlik anlayışı,

iki açıdan da, kişiler ya da şeyler arasındaki iki karşılaştırma kriteri içerir: *benzerlik* ve *farklılık*... Çağımızda kimlik hakkındaki çok fazla yazı, ona *basit* bir şeymiş gibi yaklaşır. Bu da, kimliğin nasıl *çalıştığına* ya da *çalıştırıldığına*, sürece ve yansımalarına, kimliğin etkileşimde ve kurumsal olarak sosyal yapısına yeterince dikkat göstermez. Bu süreçleri anlamak, kimliği anlamamanın merkezindedir. Aslında, kimlik *yalnızca* süreç şeklinde, *olmak* ya da *haline gelmek* şeklinde anlaşılabilir. Kişinin kimliği –kişinin kimlikleri aslında, çünkü kim olduğumuz her zaman tekil ve çoğuldur- hiçbir zaman son ya da yerleşmiş bir konu değildir. Ölüm bile bu resmi donduramaz: Kimlik ya da ün yeniden değerlendirilebilir ve bazı kimlikler –örneğin, azizlik ya da şehitlik- yalnızca mezarın altındayken edinilebilir” (Jenkins, 2016: 19,20).

Toplum içinde her bir bireyin var olan niteliklerini tanımlamak ve bu tanımlamalarla her bir bireyin toplum içindeki belirliliğini sağlamak, kimlik etiketi yardımıyla olur. Kimlik, hem bireyin kendisini tanımlaması, hem de bireyin dışarıdan tanımlanması şekilleriyle ortaya konabilir. Bireylerin kişiliğini ve kimliğini oluşturan öğeler vardır. Bunlar din, milliyet, cinsiyet gibi faktörler olabilir. Bireyin kendini her faktör için ayrı kimlik formatında tarif etmesi veya tasarlaması düşünülemez. Olsa olsa bu faktörlerden harmanlanarak veya kodlanarak oluşturulan bir kimlikten söz edilebilir. Alatlı’nın da, “Kendime kırk yamadan bir kimlik düzdüm. Bir Yahudi pastası tarifi gibi, biraz ondan biraz bundan, egemen kültüre hem asimile olmuş, hem de olmamış bir kimlik” (2004: 54)şeklindeki tarifi, birden fazla kimlik niteliğinin bir araya gelmesini ifade eder.

“İyi de ama nedir bu kimlik, sosyolojik açıdan kimlik, minimal olarak, bireylerin ve kolektiflerin sosyal ilişkilerinde, diğer bireyler ve kolektiflerle

aralarında bulunan ayırım şekilleri olarak tanımlanabilir. Kimlik kimin kim olduğunu bilme meselesidir (ki bu olmadan neyin ne olduğunu bilemeyiz). Bireyler arasındaki, kolektifler arasındaki, bireyler ile kolektifler arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkilerinin sistematik kuruluşu ve ifadesidir. Birlikte ele alındığında, benzerlik ve farklılık, kimliğin dinamik ilkeleridir, sosyal yaşamın kalbidir... Kimlik, bizim kim olduğumuzu ve başka insanların kim olduğunu anlamamız ve karşılıklı olarak diğer insanların kendilerini ve başka insanları (biz de dâhil) anlamalarıdır. Anlaşmanın ve karşı çıkmanın sonucu olan, en azından prensipte her zaman tartışılabilir olan kimlik, sabit değildir... İnsan dünyası, başkalarının kim olduğunu bilmenin yolları ve biraz da kim olduğumuz anlayışı olmadan hayal edilemez. Diğer primatların aksine, kokuya ya da sözsüz şeylere –ki bunlar, ikili karşılaşmalar esnasında kimlik için önemsiz olmamalarına rağmen- güvenmediğimiz için, bir yabancıyla tanıştığımızda ilk yaptığımız şeylerden biri onun kimliğini tespit etmeye... bir yerlere yerleştirmeye teşebbüs etmektir” (Jenkins, 2016: 20,21).

“Yıllar boyunca kimlik, ya öznenliğin inşasına dair tartışmaların içine sıkıştırılmış ya da psikanalitik kuram tarafından ele alınan özdeşleşme sürecine dair bir meseleydi. Toplumsal cinsiyet ve ırk meselelerine dönüş kimlik tartışmasının yönünün değiştirilmesine yardımcı oldu: odak noktası son yıllarda çok kuvvetli bir biçimde özgül tarihsel durumlardaki tikel kültürel kimliklerdir” (Turner, 2016: 296).

“Kişi, belirli durumlarda çıkarlarına hizmet eden kendi kişilik ve kimlik görünüşlerini vurgular ve dezavantajlı olduğu bilinen enformasyonu bastırır. Yine de pratikte sosyal statü farklılıkları kimlik bilgisinin miktarı ve niteliğinde yer alan farklı bireylere ait kimlik aktarımlarına yansır. Yüksek statülü kişiler, normal olarak bu kimlik bilgisini düşük statülü kişilerden daha çok kontrol eden ve saklayan bir

pozisyonadadırlar. Bu anlamda kimlik süreci, dinamik bir süreçtir. Sosyal psikolojik anlamda kimlik, bireysel kişiye uygulanan bir belirleme ve kategorileştirme... Bilindiği üzere, kimlik kavramı, antropoloji, sosyoloji, beşeri coğrafya ve siyasal bilim gibi birçok bilim arasındaki disiplinlerin merkezi sorunudur. Bu bağlamlarda genellikle sosyal hareketleri, politik partileri, çıkar ve baskı gruplarını, etnik oluşumların amacına uygun kolektif kategorileri kapsar” (Aslan, 2016: 38).

“Kişiler ve gruplar, içinde yaşadıkları toplumsal ortamda ‘öteki’ üzerinden kendi kimliklerini kurmakta, öteki ile ilişkiler bağlamında kimliklerini geliştirmektedir. Bu nedenle kimlikler her zaman aynı şekilde ifade edilmezler, toplumsal ya da bireysel ilişkinin biçimine göre tutarlılık ya da tutarsızlık sergileyebilir, muhafazakâr ya da değişimci olabilirler, konjonktüre bağlı olarak farklı şekillerde ifade edilebilirler... Toplumsal çevrede çeşitli aidiyet kategorileri ile karşılaşan bireyler, kendileriyle ilişkilendirdikleri, her biri başka bir kimliğe tekabül eden cinsiyet, etnisite, din, dil, toplumsal sınıf gibi farklı durum ve kategorilerden yola çıkarak kendilerini tanımlamakta ve kurulan ilişkiler çerçevesinde kendilerini ötekiler açısından görünür, fark edilebilir hâle getirmektedirler” (Bayri, 2011: 22-30).

Kimliklendirme ve aidiyet belirtmelerde toplumsal kategorilere başvurulurken; önceleri etnik, dilsel ve dinsel gibi grupların etkili olduğu belirlemelerin daha sonraları –ve hatta günümüze değin- hacimce çok daha küçük toplumsal oluşumlara indirgenen örnekleri de ortaya çıkardığını bilmekteyiz. İnsanların söz konusu bu tür aidiyet tercihlerine Amin Maalouf da değinmektedir: “Her kişinin kimliği, resmi kayıtlarda görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan bir yığın öğeden oluşur. Elbette insanların büyük çoğunluğu için dinsel bir geleneğe

bağlılık söz konusudur; bir ulusa; bazen iki ulusa; etnik ya da dilsel bir gruba; az ya da çok geniş bir aileye; bir mesleğe; bir kuruma; belli bir sosyal çevreye... Ama liste daha da uzundur, neredeyse sınırsızdır: İnsan bir eyalete, bir köye, bir mahalleye, bir kabileye, bir spor takımına ya da meslek kuruluşuna, bir arkadaş grubuna, bir sendikaya, bir işletmeye, bir partiye, bir derneğe, bir cemaate, aynı tutkuları, aynı cinsel tercihleri, aynı fiziksel özürleri paylaşan ya da aynı zararlı etkilere maruz kalan bir insan topluluğuna ait olduğunu hissedebilir” (Maalouf, 2005:16).

“Hiçbirimiz, sanki daha önceki tarihimizi tümüyle terk edip öyle kolayca başka birini seçebilirmişiz gibi, farklı bir dili seçemeyiz. Daha önceki bilgi, dil ve kimlik anlayışımızı ve bize özgü mirasımızı, öykümüzden öyle silip atamayız, üzerini karalayamayız. Miras olarak devraldığımız şeyler –kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilmez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur. Dilimizin ve kimliklerimizin unsurları ve ilişkileri, ne yeni ve daha eleştirel bir uyumlu bütünde yeniden bir araya getirilebilir ne de terkedilip reddedilebilir. Şimdi içinde bulunduğumuz mıntıka açıktır, boşluklarla doludur: Tekil bir merkeze, kökene ya da bakış açısına indirgenemez bir aşırılıktır. Bu aralıklarda ve yaşamlarımızın imlemesinde başka hikâyeler, diller ve kimlikler de duyulabilir, karşımıza çıkabilir ve deneyimlenebilir” (Chambers, 2014: 43,44).

Kimlik ifadelerinin ve aidiyet belirtme hallerinin, sosyal anlamda kısmi de olsa yaşattığı sorunların yanında, toplumsal yaşamın işleyişindeki varlığını kabul etmekteyiz. “Kimlik konusundaki endişeler artıp azalabilir ama ister bireysel ister kolektif olarak, kimlik olmadan, kim olduğumuzu ve diğerlerinin kim olduğunu bilmeden –ve bazen de kafamız karışmadan- rutin yaşamlarımızı yaşayamayız. Nerede olduğumuzun ya da yerel yaşam biçiminin ya da dilin ne olduğunun

gerçekten önemi yoktur. Kimlik repertuarı olmadan, birbirimizle anlamlı ya da tutarlı bir şekilde ilişki kuramayız. Kimin kim olduğu ve neyin ne olduğu konusundaki o hayati duyguya sahip olmayız. Kimlik olmadan insan dünyası var olamaz” (Jenkins, 2016: 22,23).

“Gelişimi boyunca kişi üstlendiği değişik roller ve değişik etkilerde benliğinin tutarlılığı ve sürekliliğini kavrar ve ona göre davranır. Aile bağlarıyla, arkadaş ilişkileriyle, meslek seçimiyle, toplumdaki konumuyla, dünya görüşü ve yaşam felsefesiyle bağlantılı bir kimlik duygusu kazanır. Başka bir deyişle, kimlik duygusu, kişinin kendisini çevresiyle anlamlı bağlar kurabilen bir kimse olarak görmesidir. Bu açıdan bakıldığında en önemli öge, belli bir yere, değere (simgeye) bağlanma, belli bir gruba ait olma eğilimidir. Kimlik duygusu, bir benzetmeyle söylemek gerekirse, açık denizde yol alan gemiye yön gösteren pusula gibidir” (Güleç, 1992: 15). Kişinin söz konusu kimliğini ifade etme ve aidiyetini belirtme eğilimleri, aynı zamanda ait olduğu topluma vurgu yaparak, “biz” bilincini ve iç huzurunu koruma anlamında görülebilir.

“Bireylerin davranış formlarını anlamak, onların tâbi oldukları toplumsal değerlerin ve yaptırımların haritasını çıkarmakla mümkündür. Bu davranış kalıpları ilişkide bulunan etnik gruptan etkilenerek oluşturulabildiği gibi bundan bağımsız da objektif bir şekilde oluşturulabilmektedir. Bu nedenle, günlük hayatın rutini, kimliklerimizin nasıl tasarlanacağını bize dikte eder” (Barth, 2001: 61). Kimliklerin tasarımı ve ifadesinde yaşanan kültür kadar, içinde bulunan zaman dilimi de müdâhildir. İlâveten, yaşanılmış hayatlar ve geçmişten beri yaşanıldığı varsayılan/tasavvur edilen gelenekler, kimlik tasarımlarının oluşmasına kaynaklık eder.

Zamanla “törelerin değişmesi, değişmelerin ivme kazanmasıyla bireyler, zümreler hatta toplumlar yitirdikleri kimliklerini aramaya başladılar. İnsanoğlunun kendini, kimliğini araması günümüzün olgusu, ama bu pek de gelip geçici bir modaya benzemiyor. Teknolojik gelişmeler sürdükçe, toplumlar, kültürler değiştikçe, insan sanki bu sorunla uğraşacak gibi görünüyor. Çağdaş insan kimliğini arıyor; çünkü kendisine verilen kimlik kartlarına razı değil. Kendi kimliğini (ne’liğini) aramak, bulmak; kendi seçtiğini kullanmak; ‘Ben şuyum ya da değilim’ demek özgürlüğüne kavuşmak istiyor. Çağımızın egemen rüzgârları bu yönlerde esiyor, bireyleri, grupları, toplumları etkiliyor” (Güvenç 1993:6). “Kimlik kavramının referansı, 19. yüzyılın siyasal süreçlerinde belirlenmiş ulusal sınırlar olmaktan çıkmakta; cemaatlere, halklara, dil gruplarına ya da tarihi hatıra ortaklıklarına, hatta cinsel gruplaşmalara, kurgusal ya da somut küçük gruplara doğru boyutunu küçültmekte, yani çoğullaşmaktadır” (Aydın 2003:476).

“Kimliklerimizde, bizi ötekilerden ayıran nitelik ve özelliklerden çok, bazılarıyla ortak olduğumuz değer ve ilişkilere yer ya da öncelik veririz. Ancak, bilerek bilmeyerek, kimlerden yana ya da kimlerden olduğumuzu belirlerken, kimlerden olmadığımızı ya da kimlere karşı olduğumuzu da söylemiş oluruz. Hatta kim olduğumuzun ve varlığımızın bilincine, kimlere karşı olduğumuzun bilgisi ve yardımıyla varırız” (Güvenç, 1993:3). “Köklere inme, kim ve ne olduğunu sorma, ferdi düzeyde bir kimlik arama sürecidir. Ancak, azınlık veya etnik yapılaşmaların yoğunlaştığı bir toplumsal ortamda ferdin özdeşleştiği gruplara bağlılık duygusu etnik kültürü veya etnikliği gündeme getirecektir. Çünkü kimlik arama en ziyade bu azınlık veya etnik gruplar arasında yükselecektir. Bu nedenle, azınlık olgusu ile etnik

kültür fonksiyonel ilişki içerisinde. Azınlık statüsü, etniklik bilincini bir kimlik arama süreci olarak uyarmaktadır” (Türkdoğan, 1997:8).

İçinde bulunduğumuz zaman süreci içerisinde artık, ‘*bireyselleşmiş toplum*’dan söz etsek de, insanlar daha çok mensubu olduğu toplumsal grubun ismini dillendirerek kendilerini tanımlamaktadırlar. Böylece bireylerin varlığından ziyade, toplumsal grupların varlığı öne çıkmaktadır. “İsimsiz herhangi bir grup var mıdır? Tarihsel kayıtlar halkların toplumsal yapılarının ve kültürlerinin tanımlarından çok kolektif isimleriyle doludur. Kolektif isimler etnik toplulukların kesin bir işareti ve simgesidir; topluluklar bu isimlerle kendilerini ayırır ve bu isimler onlara “özlerini” hatırlatır; sanki bu ismin içinde varoluşlarının büyüü yatarmış ve sürekliliği garanti altına alınmış gibi. Tılsımlar gibi, kolektif isimler de gücün mistik çağrışımlarını yüklenir. Bir ismin mitik niteliği, kökenlerinin ve pratik kullanımlarının getirdiği makul açıklamadan daha önemlidir. Kolektif bir isim dışarıdakiler için hiçbir şey ifade etmeyen (ya da farklı bir yankısı olan) ama kapsadığı insanlar için güç ve anlam barındıran bir atmosfer ve etki çağrıştırır” (Smith 2002:47,48).

2.5. Simgeler Üzerinden Kültürel Tasarımlar ve Görsel Aktarımlar

“Simgesel düşüncenin kökeni, sosyal antropolojinin görkemli sorularından biridir, aslında aynısı arkeoloji için de geçerli. Bununla birlikte, aşağı yukarı son yüzyıldır sosyal antropolojinin ana damarı bu meseleyle yüzleşmedi. Simgesel düşüncenin doğuşu daima geçmişle ilgili değil: Kişi simgelerle düşündüğü her an simgesel düşünce yaratılmış olur... Simgesel düşünce, bir estetik bilinci gerektirir. Aynı zamanda bunu, herhalde başkasına iletme ve böylece o kişinin algılarını

etkileme isteğini de gerektirir... İlk-insanların, gündelik hayata dair meselelerini çözmeye yarayan, bir anlamda incelikli iletişim becerileri kesinlikle vardı. Toplu davranışlarda bulunuyorlardı: Toplum kurmuşlardı. Aynı zamanda kültürleri de vardı, ama simgesel düşünmüyorlardı” (Barnard, 2014: 11,19).

“İnsanı kuşatan anlamlar evreninde, bildirişim amacıyla kullanılan doğal dillerin yanı sıra davranışlar, tutkular, inanışlar, töreler, toplumsal törenler, siyasal rejimler, reklamcılık, moda, yazılı basın, sözlü basın, mimarlık düzenleri, bilim dilleri, resim, müzik, tiyatro, sinema, edebiyat vb. anlamlı birimler diye tanımlayabileceğimiz göstergelerden oluşan dizgelerin (sistemlerin)... bir başka deyişle, *insanın insan için ve dünyanın insan için taşıdığı anlamlar*’ın her biri biz insanlar için simgesel değerler içerir. Bu simgesel özellikteki göstergeler; “kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. olarak tanımlanır. Bu açıdan, sözcükler, simgeler, işaretler vb. gösterge olarak kabul edilir” (Rifat, 2014: 7,11).

“Günlük yaşantımızda görüntüler bizi sarmalar. Hep okuduğumuz dergide, kullandığımız besin maddelerinin ambalajlarında, bazen bir ilaç kutusunda, evimizi sokağımızı gösteren trafik işaretlerinde, televizyonda, bilgisayarda, gelen iletilerimizde vb. görüntülerle, görsel iletilerle karşılaşırız. Bu durum görüntünün, görselliğin yaşadığımız yüzyılda ne kadar önemli olduğunun altını da çizmektedir. Ayrıca yaşamımızda oldukça büyük bir yer tutan görüntüye sanki alışmışız da. Bu alışkanlığımız nedeniyle onlara bakıyor ancak onları görmüyoruz. Bir başka deyişle, söz konusu görsellerin aktardıkları anlamı tam olarak kavramaya, algılamaya çalışmıyoruz. Alışmışız ve anlamları derinlemesine irdelemek gereksinimi duymuyoruz” (Günay ve Parsa, 2012: 55). Bu gibi duygusal ve davranışsal tepkilerle

yaklaştığımız görsel malzemeler, temelini alışlagelmiş kültürel öğretinin kaynaklık ettiği argümanlardan alması sebebiyle, toplumsal kabullenilmişlik ile karşılaşır.

Hayatın akışında rastladığımız, karşılaştığımız basit veya gösterişli simgelerin kimine aşinalığımız vardır, kimini ise yabancılarız. Her bir simgenin, bize aktardığı mesajın çoğu zaman farkındayızdır. Simgeleşen çizimler, nesneler, hatta davranış ve sözler, her toplumda farklı anlamlar içerebileceği gibi; birçok kültür için de benzer anlamları karşılayabilir. Sözelimi, yerel bir kültürde sergilenen bir kültürel öge, sadece o kültüre özgü bir simgesel değer taşıyabilir, bir başka toplum için ise anlamsız hükmünde olabilir. Tam aksine, bir sembolik ifadenin birçok kültürde veya toplumda aynı veya benzer manaları taşıması da olağandır.

Simgesel ifadelerin, yaşam içinde hayat bulduğu bir başka alan da, toplumsal birlikteliklerde anlam bulan, renkler ve çeşitli figürlerle sembolize edilen bayrak, flama ve armalardır. Simgesel alan kapsamında, renklerin veya renk birlikteliklerinin ortaya çıkardığı durumlara baktığımızda; günümüzün en tipik örneği olarak, farklı ulusların, milletlerin veya devlet yapılarının, kendilerini ve kendi değerlerini temsil ettiğine inandıkları ve içerisinde çeşitli figürlerin de yer alabildiği, bir *temsiliyet* olarak *bayrak* sembolünü görmekteyiz. Anıldığı gibi, ortak değerleri, figürleri ve renkleri barındırabilen bayrak, aynı zamanda farklı ortamlarda da temsiliyet görevini üstlenir. Toplumların kutsallık atfettiği, milli-ulusal vasıflar yüklediği, onu korumak veya canlı tutmak adına uyulması gereken yasalar ürettiği bayrak, sadece bir kumaş parçası olmaktan öte, çeşitli şekillerde duygusal tasviri yapılan simgesel bir varlıktır aynı zamanda. Kendine ait bayrağı taşıyan kutsayan için de, düşmanlık veya nefret ile baktığı toplumu temsil eden bayrağı yakıp zarar veren için de, bayrağın önemsendiği anlaşılır. Bayrak ve bayraklaşan simgeler, sadece ulusal veya milli

dayanaklar ile değil en basit temsiliyet içeren anlayışlar ile flamar ve armalar la da ifade edilir.

Simgeler, yalnızca başka bir şeylerin yerini tutmaktan ya da başka bir şeyleri temsil etmekten daha fazlasını yaparlar. Aslına bakılırsa, tüm yaptıkları bundan ibaret olsaydı geçerliliklerini kaybederlerdi. Simgeler aynı zamanda kendilerini kullananlara, anlamlarının bir kısmını kendilerine kazandırmalarına izin verir... Yaş, hayat, baba, temizlik, toplumsal cinsiyet, ölüm, hekim, bunların hepsi, aynı dili kullananların ya da bu kategorilerin ifade edildiğı ve işaretlendiğı aynı simgesel davranışa katılanların paylaştıkları simgelerdir. Ama bu simgelerin anlamları aynı biçimde paylaşılmaz. Simgelerin her birinin anlamı, bireyin kendine özgü tecrübesinin dolayımından geçer... Adâlet, iyilik, yurtseverlik, ödev, sevgi, barış gibi kategorileri kesin bir tarzda telaffuz etmek neredeyse imkânsızdır. Bunun gibi kategorileri kesin bir tarzda telaffuz etme girişimi istisnasız tartışmaya, bazı durumlardaysa daha kötü sonuçlara yol açar. Ama bunların anlam silsilesi genel olarak kabul gören bir simge içerisinde yorumlanabilir; tam da savunucularına kendi anlamlarını iliştiirmelerine izin vermesi sayesinde. Bu insanlar simgeyi paylaşırlar, ama anlamlarını da paylaşmaları gerekmez. Simgeler bize ne anlatmamız gerektiğini söylemez, yalnızca anlam yaratma kapasitesi kazandırır. Simgeler tarafından oluşturulan kültür, tüm üyelerinin dünyaya aynı biçimde anlam vermelerini sağlayacak şekilde dayatmaz kendisini. Tersine, kültür, üyelerine yalnızca anlam yaratma kapasitesi sağlar ve topluluğun tamamı dünyaya birbirine benzer türde anlam verme eğilimine giriyorsa eğer, bunun nedeni herhangi türden belirlenimci bir etki değil, topluluğun üyelerinin dünyaya anlam verirken aynı simgelere başvurmalarıdır. Topluluğun esas göndergesi, üyelerinin genelde ya da özgöl ve önemli çıkarlar açısından şeylere birbirine benzer bir anlam vermeleri ya da benzer bir anlam verdiklerine inanmaları ve dahası, bu anlamın başka bir yerlerde verilen bir anlamdan farklı olduğunu düşünmeleridir (Cohen, 1999: 11-14).

“Aynı cemaatin üyeleri arasındaki fikir ve başka şeylerdeki –dünya görüşü, evren görüşü ve diğer temel konulardaki- farklılık normaldir, hatta kaçınılmazdır. Ortak komünal simgelerin meydana getirdiği anlaşma ve bir noktada birleşme görünüşü ve üyelerle üye olmayanlar arasındaki hududu oluşturan ve vurgulayan cemaat üyeliğinin ortak simgesel söyleminde yer almayla maskelenmiştir. Böylece üyeler dış dünyaya tutarlı bir yüz gösterebilirler. Cemaatin simgesel oluşumunun, birbirleriyle geçinmek zorunda olan insanların, zarar verici ayrıntılarla farklılıklarını keşfetmek zorunda olmadan bunu yapmalarına olanak sağladığı da söylenebilir. İster ‘*cemaatin simgeleri*’nden, ister ‘*bir simge olarak cemaat*’ten bahsedelim, bu şekilde harekete geçmiş olan kavramların ve imajların gücü, simgelerin bir dizi anlamı ki illa ahenkli ya da eşleşik olmak zorunda değildir, kapsama ve özetleme kapasitesine bağlıdır. Doğası gereği simgeler, tanımda bir dereceye kadar soyut, bir dereceye kadar belirsiz, her zaman çok yönlü ve çoğunlukla da üstü kapalı ya da kanıksanmış olur. Sonuç olarak da, insanlar bir dereceye kadar simgelere kendi anlamlarını bahşederler” (Jenkins, 2016: 153,154).

2.6. Bireysel ve Toplumsal Siyasallaşma

“Sahada çalışan sosyal bilimciler çoğunlukla ‘sistem’ ve ‘yapı’ araştırmaları yaptıklarını söylüyorlar. Ancak, araştırma ve açıklamaya konu edilen olguların, uygarlık eksenindeki (ölçeğindeki) büyük tarihi değişimlerden belli bir toplumda kısa sürede gözlemlenebilen küçük ölçekli değişimlere doğru kaymakta olduğu görülmektedir. Bu arada kimi çağdaş araştırmacıların büyük kuramlara ulaşmak amacını bir yana bırakarak hızlı değişimlerin ortaya çıkardığı güncel (siyasal)

sorunlara çözüm aradığı da gözlemleniyor” (Güvenç, 2016: 176). Antropoloji alanındaki araştırmaların yegâne merkezini *kültür* oluşturmaktadır. Kültürün hem kuramsal hem de yaşamsal karmaşıklığı, sosyal araştırmacıların alan ve yazım tecrübelerinde kendini göstermektedir. “Kimi antropologlara göre kültürel karmaşıklığa dair düşünceler, toplumsal karmaşıklığa, hatta siyasi karmaşıklığa dair kanaatleri andırıyor” (Barnard, 2014: 16).

“Dünya ve toplumlar, kültürel çalışmalar tarafından gündeme getirilip incelenmiş değişimlere tanıklık etmektedir. Kültürel çalışmaların bu güncelliği ve varsıllığı birçok düzeyde okunabilir. Örneğin, günümüzde dünyanın birçok yerinde gerçek bir politik kaynama gerçekleştiğini görüyoruz... Bu politik kaynama yeni bir olguya tanıklık eder: toplumlarda özerk halk örgütlenmeleri, muhalif ve alternatif grupların girişimleri farklı düzeylerde gerçek bir “kültürel direniş” ortaya koymaktadır. Bu eylemler politika yapmanın bir başka biçimini oluşturur, genellikle kurumsal çerçevenin dışında kalarak toplumun bütününe dolaşır” (Bourse ve Yücel, 2017:231).

“Cohen’e göre (1974) insan, temel olarak iki boyutludur: o hem sembolist olan insandır ve hem de siyasal bir varlık olan insandır ve bu iki işlevi sürekli ve ayrılmaz bir etkileşim içerisinde” (akt. Lewellen, 2011: 140)... “Bütün veya neredeyse bütün sembolizmlerin siyasal bir içeriği vardır. Ne kadar etkileyici olursa olsun doğrudan doğruya siyasal olan bir iletişimin etkili olamama ihtimali her zaman vardır. Açıkça siyasallık taşıyan bir konuşma, daha ileri bir açıklamayı veya manipülasyonu barındırma kabiliyetinden yoksundur ve aslında bölücü bir nitelik taşıyabilmektedir” (Lewellen, 2011: 141,142).

Toplumun ve kültürün neden ve nasıl politize olduğu konusuna bakarken, öncelikle bireylerin siyasal veya politik tercihlerini nasıl kullandıklarına veya kullanmadıklarına yönelik değerdendirmeleri dikkate almalıyız. Hatta daha da genel bir bakış açısıyla toplumlardaki siyasallaşma serüvenlerini değerdendirmek gerekir. Toplamların bu süreçlerdeki yönelişlerinde, ivme olarak rol oynayan ekonomi, din ve diğerdere kültürel etkenleri de gözden kaçırmamak gerekir.

Siyasal toplumsallaşma, insanların nasıl siyasallaştıklarını, toplumsallaşma süreci bağlamında inceleyen bir siyaset bilimi ve sosyal bilim alt disiplinidir. Başka bir deyişle siyasal toplumsallaşma, ‘bireyler nasıl siyasal varlıklar hâline gelirler/siyasallaşırlar?’ ya da ‘bireyler nasıl siyasal varlıklar hâline getirilirler/siyasallaştırılırlar?’ sorusunu merkeze alan ve bu süreci açıklamaya çalışan bir alandır. Bu yüzden sürecin temel ilgi alanı, insanların siyasal bireyler hâline gelirken hangi süreçlerden geçtikleri ve çevresel etkenlerin bu süreç dâhilinde bireyler üzerinde nasıl roller oynadığını ortaya koymaktadır... Toplumda pek çok insan değışik siyasal kimliklere sahiptir ve değışik şekillerde siyasal tercihlerde bulunur. Bu durum, tek bir siyasal ideolojiye bağlı rejimler için bile geçerlidir. İnsan, zorunlu olarak toplumda yaşadığı ve toplumsal ilişkiler dâhilinde insan olabildiğı için bir şekilde siyaset ile ilişki hâlinindedir. Seçimlere katılan partiler arasında oy kullananlar, tercihte bulunurlar ya da oy kullanmamayı tercih edenler, bir tercihin sonucu olarak bu şekilde davranırlar. İnsan, bir ülkenin vatandaşı olması ve bürokratik işlerde devlete bağlı kurumlarla ilişki kurması açısından devlet ile ilişki hâlinindedir. Bazı insanlar aktif olarak siyasal partilerde ya da dernek ve vakıf gibi örgütlenmelerde görev alırlarken, bazıları bu tür örgütlenmelere dâhil olmazlar. İnanılan din ya da ideoloji, içinde bulunulan sosyo-ekonomik durum ya da ait olunan sınıf, insanların siyasal tutumlarını belirleyen unsurlar olarak kabul edilegelmiştir (Akın, 2013: 56,57).

“Düzensiz ve dengesiz bir değişme sürecinin doğurduğu sorunların yol açtığı karşıt ideolojiler şüphesiz ki bugünden yarına ortadan kaldırılamaz. Ama olup bitenler ve onlara ilişkin inançlarımız arasında derinleşen vadinin iki yakası bir bilinç köprüsüyle olsun birleştirilemez mi? Başka bir değişle, toplumsal yaşam ve ilişkilerimizdeki yaygın kavram kargaşası bir ölçüde olsun giderilemez mi?... Karşıt ideolojilerin de bilimsel açıklaması yapılabilir kuşkusuz. Ama tek başına açıklama karşıt ideolojiler gerçeğini ortadan kaldıramıyor. Çünkü bunalım çağı zıtlaşan ideolojilerden ileri gelmiyor. Tersine! Uzlaşmaz ideolojiler, İngiliz sosyal bilimcisi Wilson’un *dengesiz değişme* adını verdiği bir olgudan doğuyor. Öyleyse genel gidişin yörüngesini değiştirmeden ideoloji sorununa kalıcı bir çözüm yolu bulunamaz. Olsa olsa, barış içinde birlikte yaşama ve yumuşama gibi mecazlar daha bir süre kullanılabilir, çıkmazdaki insanlığı oyalamak, insanoğlunu umutlandırmak için!” (Güvenç, 2016: VIII-XI).

Siyasal sorunların temelinde, insanların ve toplumların düşünce yapıları ve ideolojik karşıtlıkları yatmaktadır. Bu nedenle toplumsal ve dolayısıyla siyasal sorunlara baktığımızda, düşünce sistemi odaklı problemleri görmekteyiz. Toplumsal yapıdaki düşünce ortamının ortaya çıkardığı sonuçların yapıcı ve yıkıcı tartışmalar gölgesinde devam ede-geldiği süreçte, düşünceye dair yapıları gözlemlemek ve bu gözlemlerden yola çıkılarak çeşitli çıkarımlara ulaşmakla, ele alınan toplumsal düzenin siyasal yapısı ve siyasal sorunları açıklanabilir.

Toplumsal hayatta yaşanan gelişmelere, değişmelere veya gelişmelere/değişmelere direnen siyasal düzenlere karşı bireylerin vermiş oldukları tepkilerin sonucu olarak politik vasıflı görüntüler açığa çıkar. Özellikle örgütsel anlamda planlanan veya icra edilen davranış şekilleri ile politik argümanlar iç içe

geçmiş durumdadır. Bireylerin veya toplulukların, toplumsal ortam içinde yer alan çeşitli aktivitelerinin politik eğilimde olmasını, yaşanan sosyal-siyasal düzenle olumlu ya da olumsuz temasından anlamaktayız. Herhangi bir toplumda, hâlihazırdaki sosyal düzenden yana tavır alanlar veya almayanlar şeklinde tanımlayabileceğimiz farklı grupların, kendi düşünceleri ışığındaki yaklaşımları, her ne şekilde olursa olsun politik nitelikler taşır. Hatta toplumsal katmanlara baktığımızda; sempatizanlardan tutun da en fanatik insan gruplarının etkinliklerine varıncaya kadar, siyasal birlikteliklerin sergilendiği örnekleri politik oluşumlara veya politik duruşlara dâhil edebiliriz.

2.7. Sözlü Kültürün ve Toplumsal Belleğin Sosyal Antropolojiye Katkısı

2.7.1. Sözlü Kültürün Değeri

“Zaman zaman hepimiz hayatımızın ne tür bir ‘hikâye’den oluştuğunu merak ederiz: Hayatımızın anlamı nedir, nereden gelip nereye gider, bir bütün olarak uyum içinde midir?” (Randall, 2014: 9). “Muriel Rukeyser, *Evren Hikâyelerden oluşur, atomlardan değil*” (akt. Randall, 2014: 11) “diye yazar; benliklerimizde öyledir, atomlardan değil hikâyelerden oluşur. Kimliklerimiz ancak dünyada kim olduğumuz, bu halimize nasıl geldiğimiz ve deneyimlerimizden nasıl anlam çıkardığımız üzerine bir anlatı halinde anlaşılabilir ve ifade edilebilir... İnsanların benliklerini oluşturan birçok hikâye vardır; bu hikâyeler bugün dünü kurup durmaksızın yeniden kurarken zaman içinde gelişen hikâyelerdir. Bu hikâyeler, seçici olarak hatırlanan ve bir kişinin benliğiyle ilgili algısı hem aynı kalıp hem de yaşam döngüsü içinde

değiştikçe değişen anlamlarla dolan olaylar ve deneyimlerden oluşur” (Randall, 2014: 11).

Sosyal veya kültürel antropolojinin çalışma alanının genişliği kadar, ilgili disiplinin her bir alt dalının da geniş bir alana sahip olduğunu söyleyebiliriz. “Sözlü kültür” diye adlandırılan çalışma alanı, bazı sosyal bilimlerin ilgi ve uğraş sahasına dâhil olmakla beraber, sosyal antropolojinin de başvurduğu alandır. Sözlü kültür kapsamında saha araştırmacılarının derledikleri, kaydettikleri, birebir görüşmelerle elde ettikleri toplumsal ve kültürel veriler derinlemesine işlenerek, ilgili toplumların anlaşılmasına, tanınmasına, tanımlanmasına ve değerlendirilmesine zemin oluşturur.

Yine sözlü tarih çalışmaları da sosyal antropoloji disiplininin özellikle alan çalışması temelli araştırmalarına katkı veren bir öneme sahiptir. Yazılı ve resmi kayıtlarda yer alan tarihi belgelerin dışında ve bu belgelere katkı sağlayacak sözlü tarih çalışmaları, bizi geçmişe özgü, gün yüzüne çıkmamış, gizemini koruyan ve toplumsal belleklerde varlığını koruyan değerli bilgilere ulaştıracaktır. Bu sayede kaybolmaya yüz tutmuş kültürel ve tarihi bilgilerin de yazılı kayıtları oluşturularak, sonraki araştırmalara kaynaklık edeceği umulur.

Resmî, siyâsi ve yazılı tarihin eğitimdeki ve araştırmadaki aktif rolü yadsınamaz. Ancak *sözlü tarih* olarak adlandırılan ve yaşanmış olayların hikâyelerinin günümüze ve geleceğe aktarımını sağlayan tarihsel ve kültürel önemi olan alanın da yazılı kayıtlara geçmesi adına değerli olduğunu söyleyebiliriz. Bireysel hayat hikâyeleri ve ailelerin soy-kütüklerinden yerel tarihlere değin birçok anlatının, kuşaklar boyunca sözlü olarak anlatıla-geldiği anekdotların tasnifi

yapılarak yazılı metinlere çevrilmesi, tarihsel yaşanmışlıkların kalıcı kayıtlarına katkı sunması amaçlanır.

Yakın geçmişte “tarihçiler, sıradan insanların (hem erkeklerin hem kadınların) yaşamına bakış konusunda değişik yöntemler geliştirdiler... Bu çalışmalarda vurgu, hem insanlar hem de mekânlar üzerinedir ve araştırmacılar bulabilecekleri her türlü kanıtı yönelmişlerdir. Geç 19. ve 20. yüzyılda, bu tarih türüne yönelik başka bir yaklaşım, *sözlü tarih* olarak bilinen yaklaşım kadar üretken olmamıştır... Evans’ın kitapları, kişisel anıların *söylentiler* diye dışlanamayacağını tüm açıklığıyla gösterdi. Çalışma alışkanlıkları ve ev düzeni gibi günlük yaşamla ilgili konular söz konusu olduğunda, bu tür anlatılar eşsiz birer kaynak” konumundadır... “Sözlü tarih bazen *alternatif tarih* veya *gayri resmi tarih* olarak adlandırılmaktadır. Kesinlikle nostalji satmaya çalışan önemsiz bir etkinlik değildir. Geniş bir yelpazede pek çok konu, sözlü kanıt kullanılarak araştırılabilir, ama uygulamada bu yöntemle sıradan insanların yaşamları incelenmiştir. Kişisel tanıklıklar, geçmişi anlama konusunda bize yeni bir boyut sunar. Yararlı olması ve verilen emeğe değmesi için, sözlü kanıtlar, diğer herhangi bir bilgi kaynağı gibi dikkatle ele alınmalıdır. Bu, basit bir seçenek değildir (Counce, 2011: VII, VIII).

Burada şunu da belirtmekte fayda var ki; “tarih yazımında kendilerine yer bulamayan kişisel deneyimler, ya da üzerinde konuşulması zor konular, edebiyat, anı, müzik, sinema gibi kültürel ürünlerde dile getirilebiliyorlar. Bu ürünlerin üretimi, dolaşımı ve tüketimi kadar anlatılan deneyimlerin hakikiliğine yönelik iddialar da toplumsal belleği şekillendirmede alternatif bir mücadele alanı oluşturuyor“ (Connerton, 2014:11).

2.7.2. Toplumsal Bellek Çalışmaları

“Her türlü başlangıcın içinde bir anımsama ögesi yatar... Mutlak anlamda yeni bir şeyi aklın kabul etmesi olanaksızdır. Bunun nedeni, yalnızca tümüyle yeni bir başlangıç yapmanın son derece güç olması değildir; pek çok eski bağlılık ile alışkanlığın, eski ve yerleşik bir şeyin yerine yenisini koyma çabamızı engellemesi de değildir yalnızca. Bunlardan daha temel bir neden vardır: Ne türden olursa olsun belli bir deneyimin akla yakın olduğundan emin olabilmek için onu, daha önceki deneyimlerimizin oluşturduğu bağlama dayandırmak zorunda oluşumuzdur; yani herhangi bir tekil deneyimden önce zihnimizin, daha önce deneyimi yaşamış şeylerin tipik biçimlerinden oluşmuş bir genel çerçeveye göre önceden bir eğilim edinmiş olması gerekir. Zihnimizi etkileyen bir şeyi ya da eylemi kavramak, onu, olabileceklere ilişkin bir beklentiler sistemi içinde bir yerlere yerleştirmektir. Sınırları zaman içindeki deneyimlerimize göre çizilen kavrama dünyası, anımsamaya dayanan örgütlü bir beklentiler kümesinden oluşur” (Connerton, 2014:15,16).

Yeniye ve yeni gelişmelere karşı her zaman bir teyakkuz hâli vardır çoğumuzda. Çekincelerimiz, tereddütlerimiz, tedbirli yaklaşımlarımız ve hâlihazır durumu muhafaza etme psikolojimiz, genellikle bizleri “yeni”ye dair ne varsa kontrollü olmaya iter. Kişiliğimiz, kimliğimiz, toplumsal aidiyetimiz gibi faktörler de yeni olguları hayatımıza dâhil etmemizde etkili olur. Elbette bütün bu niteliklerle beraber hayatımız boyunca edindiğimiz tecrübelerin zihnimizde yarattığı genel doğrular ve kabullerin de yardımıyla, eski-yeni dengesini kurmaya çalışır, yaşantımıza dâhil edeceklerimizle, yaşantımızdan çıkaracağımız öğelerin kararını vermeye çalışırız. Aldığımız kararların temelinde sadece bireysel değil, toplumsal alt

yapımız da etkilidir. Dolayısıyla sosyal anlamdaki kabullerimiz ve onaylarımız, toplumsal dayanaklarımızın motivesi ile gerçekleşir.

“Genel olarak her birey gibi grupların da geçmişi, onların kaderinin temel ve kurucu bir ögesidir; diğerleriyle etkileşim içerisinde inşa ettiğimiz derin kimliğimiz, bu geçmişten beslenir ve sosyal belleğimiz, mevcut anda yaşananları kavramamıza rehberlik eden, davranışlarımızı yönlendiren, sosyal rol ve statülerimizi tanımlayan kişi, olay ve durum şemaları ve psikososyal senaryolar barındırır; ortak anılar üzerinden grup bağının harcını oluşturur; kimliğimizi temellendirir ve ona derinlik kazandırır” (Bilgin, 2013:7). Toplumsal belleğimiz ve aidiyet hissettiğimiz toplumun değerleri yardımıyla da hem grup içi hem de grup dışı toplumsal ilişkilerimizin yapısını tayin ederiz.

“Belleğin kendisiyle ilgili olarak bugüne ilişkin deneyimimizin, büyük ölçüde geçmiş hakkındaki bilgimize dayandığını belirtebiliriz. Günümüz dünyasını, geçmişin olaylarıyla ve nesneleriyle nedensellik bağlantıları içindeki bir bağlamda, yani geçmişin, o anda yaşadığımız olayları ve o anda algıladığımız nesneleri bağlamında yaşarız. Bu da şimdiki zamanı, çeşitli geçmiş yaşantılarımızdan hangisiyle bağlantısını kurabilirsek ona göre yaşayacağımızı gösterir. Bu durumda, geçmişi günümüzden sürerek çıkarma güçlüğüyle karşılaşırız; bu yalnızca bugünün etmenlerinin geçmişe ilişkin anımsamalarımızı etkilemeye (kimileri “çarpıtmaya” diyebilir) yatkın olmasından doğan bir güçlük değildir; geçmiş etmenlerin, günümüzle ilgili deneyimlerimizi etkileme ya da çarpıtma eğiliminden kaynaklanan bir güçlüktür de. Bu sürecin, yaşantımızın en ince noktalarına ve günlük ayrıntılarına dek uzandığı” (Connerton, 2014:9) gerçeğini belirtmekte fayda vardır. Özetle; bu konuda tek taraflı bir etki değil de, karşılıklı bir etkileşimden söz etmek mümkündür:

Hem günümüz bilgi ve deneyimleri vasıtasıyla geçmişin değerlendirilmesi hem de geçmiş yaşantımızdan kaynaklı bilgi ve tecrübelerimizle bugünün değerlendirilmesi.

“İlk kez 1902 yılında Avusturyalı yazar Hugo von Hofmannsthal tarafından kullanılan kolektif bellek kavramı, sosyal bilimler vokabülerine Durkheim’ın öğrencilerinden Maurice Halbwachs tarafından sokulmuştur. Kolektif belleği en geniş anlamı ile *bir grup*’un grup üyeleri tarafından ortak olarak paylaşılan ve grup kimliğini biçimlendiren *aktif* geçmişi olarak tanımlamak mümkündür” (Bilgin, 2013: 73).

“Türkiye’de toplumun hafızası yok diyenlerin inadına son yıllarda daha önce hiç olmadığı kadar anı kitabı ardarda yayımlanıyor. Daha çıkar çıkmaz da en çok satan kitap raflarında ve korsan kitap tezgâhlarında yerlerini alıyorlar. İlk defa hobi olarak Osmanlıca kursları açılıyor. Önceleri ‘ağır’ ve ‘alaturka’ bulunup evlerden atılan mobilyalar, eskicilerden ve müzayedelerden kucak dolusu para verilerek eve geri getiriliyor. 20’li yaşlardaki insanlar dedeleri ve ninelerine nereden geldiklerini soruyor, onların gençlik resimlerini duvarlarına asıyorlar. Geçmişe ait bilgileri şekillendiren toplumsal hafıza tükenmek bilmeyen bir hevesle yeni hatıralar yazıyor, eskilerini siliyor. Geçmiş ve toplumsal hafızaya duyulan ilginin dünyadaki benzer akımlardan etkilenmiş olduğuna şüphe yok. Modernist ideolojiye olan inancın kaybolmasıyla güçlenen nostalji akımları dünyanın pek çok yerinde gözleniyor” (Özyürek, 2012:7).

Halbwachs, yaşadığımız toplum içinde karşılıklı olarak birbirimizden etkilenerek, anılarımız ve hafızamızın nasıl harekete geçtiğini şöyle dile getiriyor: “Bir şeyi

hatırlamanın sebebi, çoğu zaman başkalarının beni bunu hatırlamaya teşvik etmesi, onların hafızalarının benimkinin yardımına gelmesi, benim hafızamın ise onlarınkine dayanmasıdır. En azından bu durumlarda, anıları çağırmanın esrarengiz denecek bir yanı yoktur. Nerede olduklarını, nerede saklandıklarını, beynimde mi yoksa ruhumun birkaç küçük odasında mı olduklarını aramaya gerek yoktur. Çünkü bu anılar bana dışarıdan gelirler ve ait olduğum gruplar, onlarla ilgilendiğim ve en azından geçici olarak düşünce biçimlerini benimsediğim takdirde bana bu anıları yeniden inşa etmenin araçlarını her an sağlarlar... İnsan, anılarına toplum içerisinde ulaşır, onları toplum içerisinde hatırlar... Onları toplum içerisinde tanıyıp konumlandırır... Bireyin, kendisini grubun bakış açısına yerleştirerek hatırladığı ve grubun hafızasının da bireysel hafızalarda gerçekleşip görünür olduğu da söylenebilir” (2016: 16-19).

Toplumsal bellek veya toplumsal hafıza nitelikli sosyal alan çalışmalarının temel gayesi; bugününü anlamaya çalıştığımız ilgili toplumun belleğindeki bilgilere ulaşmaya yöneliktir. Bu gaye ile yapılan çalışmalarda, toplumsal yapının değişimi ve gelişimi de değerlendirilir. Ancak unutulmamalıdır ki, yapılan çalışmalarda, insanların veya toplumların özellikle kendi ürettikleri kavramları, algılamaları ve tanımlamaları hassas değerlendirilmelidir. Çünkü söz konusu kavramlar, farklı tarihlerde, farklı değerlere/anamlara karşılık gelebilir. Bu nedenle kavramların güncellenerek değerlendirilmesi gerekebilir. Nitekim bir kavramın, günümüzde çok revaçta bir değere karşılık gelmesi ile aynı kavramın geçmişte daha değersiz bir yerde durması beklenebilir. Yani, kavramlar farklı zamanlarda negatif veya pozitif anlamlar yüklenebilir. Veya bir kavramın, farklı değerleri, anlamları içinde barındırmasına da rastlanabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: VAN'IN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL TARİHİ

3.1. Van'ın Yerel Tarihi

“Canlı, cansız her varlık gibi kentlerin de bir yaşam öyküsü vardır. İnsanoğlu doğar, büyür, ölür. Kentler ise kurulur, gelişir, yıkılır. Kimi kentlerin yaşamı, insan ömrü gibi kısadır, betiklere düşen iki satır yazı ile anılır. Kimi kentlerin yaşamı, insanoğluyla başlar ve birlikte sürüp gider. Kentlerin üstünden nice beylik, devlet, imparatorluk gibi siyasal kurumlar gelip geçer. Bunlar birer birer yok olup giderken arkalarında gizemli kalıntı, önemli buluntu, görklü yapı ve duyarlı öyküler kalır” (Ortaköylüoğlu, 2013: 66).

Geçmişten bugüne kadar Van, birçok medeniyete, devlete ve topluluğa yurtluk yapmıştır. Bölgede yapılan sosyal, kültürel ve çeşitli bilimsel araştırmalara göre tarihöncesi çağlardaki yaşamın izlerine rastlanılmıştır. M.Ö. 9.-6. yy arasında Van'da yaşamış olan Urartular'ın, bölgedeki ilk devlet tipi örgütlenmeyi oluşturduğunu bilmekteyiz. Bölgedeki yaygın Urartu kültürünün başkenti konumundaki şehir, bu dönemin kalıntılarını günümüze değin taşımaktadır. Nitekim hâlen devam eden arkeolojik kazılarda, dönemin izlerini yoğun bir şekilde hissettiren nesnel buluntulara rastlanılmaktadır.

Burada, Van'ın kronolojik veya detaylı tarihsel sürecine girmeden, sadece kültürel bakımdan şehrin kısa ve özgün bir tarihsel hikâyesini hatırlatmakta fayda vardır. Buna göre şehrin tarihsel ve kültürel sürecinde, tarihöncesi dönemleri de ayrı bir yere koyacak olursak; Van'ın yerel tarihini 1918 öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek veya sınırlandırmak, şehrin hikâyesini daha iyi anlamamıza olanak verecektir. Bu anlamda 1918 tarihinin bir simgesel belirleyici olmasının nedeni;

Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi ile birlikte, muhacirlik sonrası Van'daki yeni hayatın ve düzenin başlaması sebebiyledir. Dolayısıyla 1918 öncesi hayat ve savaş yılları ile Cumhuriyet Dönemi'ni farklı etkenlerle değerlendirmek gerekir. Ayrıca 1918 tarihi, şehrin yerleşim yeri çeşitliliği açısından da bir öneme sahip olup; bu tarih öncesi ve sonrasındaki şehrin yerleşim planında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

3.1.1. Eski Van (1918 Öncesi)

Fotoğraf-1: 1918 Öncesi Eski Van Şehri.(<https://www.google.com.tr/search?q=eski+van+%C5%9Fehri&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=5XY4njQKanaCIM%253A%252CPu9x3jV2XblnM%252C&usg=mvZffe4WkCqb4fNG7pKMxpzEjUY%3D&sa=X&ved=0ahUKEwi0yLj06bXcAhUCZVAKHSo-BU4Q9QEIMDAD#imgrc=5XY4njQKanaCIM>). (E.T: 22.07.2018).

Eski Van, bir başka tabirle; 1918 öncesi Van şehri (Fotoğraf 1), Van Kalesi'nin güney kesiminde ve şimdilerde tarihi sit alanını oluşturan tamamen yıkıntı görünümündeki (Fotoğraf 2) alanda kuruluymuş. Dolayısıyla, 20.yüzyılın ilk yıllarına kadar şehirdeki yaşamın merkezi, bu alandaymış. Yine, merkez mahalleler, ticarethaneler, ibadethaneler, yabancı ülke misyonları ve devlet daireleri gibi kurumlar da aynı alan içinde yer almaktaymış.

Fotoğraf-2: Eski Van şehrinin bugünkü görünümü (09.08.2018).

Kılıç'ın (1997: 244,245) Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden alıntılanarak aktardığına göre; eski Van'da, Paşa, Horhor, Câmî-i Kebîr (Ulu Câmîî), Suluk, İskele Kapısı, Orta Kapı, Tebriz Kapısı, Çadırcı ve Kavak Pınarı (Aynü'l Kavak) isimli Müslüman mahalleleri ve bunlara ilâveten üç Ermeni mahallesi bulunmaktaymış. Yani şehir merkezinde, Müslüman Türkler ve Hristiyan Ermeniler, bazı mahallelerdeki etnik yoğunlukların varlığıyla birlikte, 1915 olaylarına kadar iç içe bir arada yaşamaktaymış. Yine aynı tarihi dönemde, şehrin doğusunda, Ermeni mahallerinin de olduğunu bilmekteyiz. Yine bu dönemlerde, şehirdeki farklı etnik toplulukların (Türk, Kürt, Ermeni) dönemin şartlarına göre bir arada ve asgari bir düzen içerisinde yaşadıklarını çeşitli bakımlardan örneklendirebiliriz. Aynı şehri paylaşmaktan öte, yerel yöneticiler de devlet yönetimi tarafından farklı etnik gruplardan seçilip atanabiliyordu. Örneğin; “Van’a 1909 yılında Ermeni kökenli Bedros Kapamacıyan belediye reisi olarak atanmıştır” (Çark’tan akt. Mangaltepe, 2009:148).

“18. ve 19.yüzyıllarda Van bölgesi tarihi, devletin gerileme dönemine tesadüf etmesi bakımından karmaşık bir yapı arz etmektedir” (Abdulkadiroğlu, 1992:114). “Pek çok Avrupalı seyyahın ve araştırmacının uğrağı olan Van hakkında birçok çelişkili bilgiler mevcuttur. Napoleon’un elçisi olarak İran’a giden Amedee Jaubert şehir hakkında bilgi verirken, şehrin nüfusunu 15.000-20.000 arasında tahmin etmektedir. 1827 yılında Fransız Asya Cemiyeti tarafından Van’a gönderilen Arkeolog Friedrich Edward Schulz ise nüfusun 10.000-12.000 civarında olduğunu belirtmektedir. Van’da İngiliz konsolosu olan I.Birant şehir ahalisini teşkil eden yedi bin kişiden iki bininin Ermeni, diğerlerinin Müslüman olduğunu belirtmektedir. 1839 yılında Van’ı ziyaret eden Charles Texier Van’ın nüfusunun 50.000 olduğundan söz etmektedir”. (Göyünç’ten akt. Abdulkadiroğlu, 1992:115,116).

Bu döneme ait demografik istatistikler ve tahminler, yaklaşık değerler oluşturmasına rağmen, bizlere tam ve sağlıklı bilgiler vermeyebilir. Çünkü şehrin 1915 öncesi nüfusuyla ilgili çeşitli kaynaklarda geçen rakamlara baktığımızda; yazılı kaynaklar, seyyahların notları ve sözlü anlatımlardaki bilgiler birbirini tam olarak tutmamaktadır. Çoğu tarihçi ve seyyaha göre ise; bahsedilen dönemde şehir merkezi nüfusunun %70’e yakını Müslüman Türkler, %30’a yakın nüfusunu ise Hristiyan Ermeniler oluşturmaktadır. Buna göre bilinen ve gerçekliğı kabul edilen demografik durum; 1918 öncesi, şehirde birçok etnik grubun yaşadığıdır.

20.yüzyıla gelinceye kadar Van şehri ve çevresinde; seramik eşya üretimi, “bakırcılık, çulhacılık, çorapçılık, dokumacılık, el işlemleri, halıcılık, hattatlık, hakkaklık, kuyumculuk, keçecilik, sedefçilik, sim işleri, pirinç işleri ve saraçlık” (Talay, 1998:317,318) gibi meslekler icra edilmekteydi. Özellikle Ermeniler, bölgede daha önce yaşamış olan Urartular’dan devraldıkları seramik işçiliğı ve gümüş üzerine

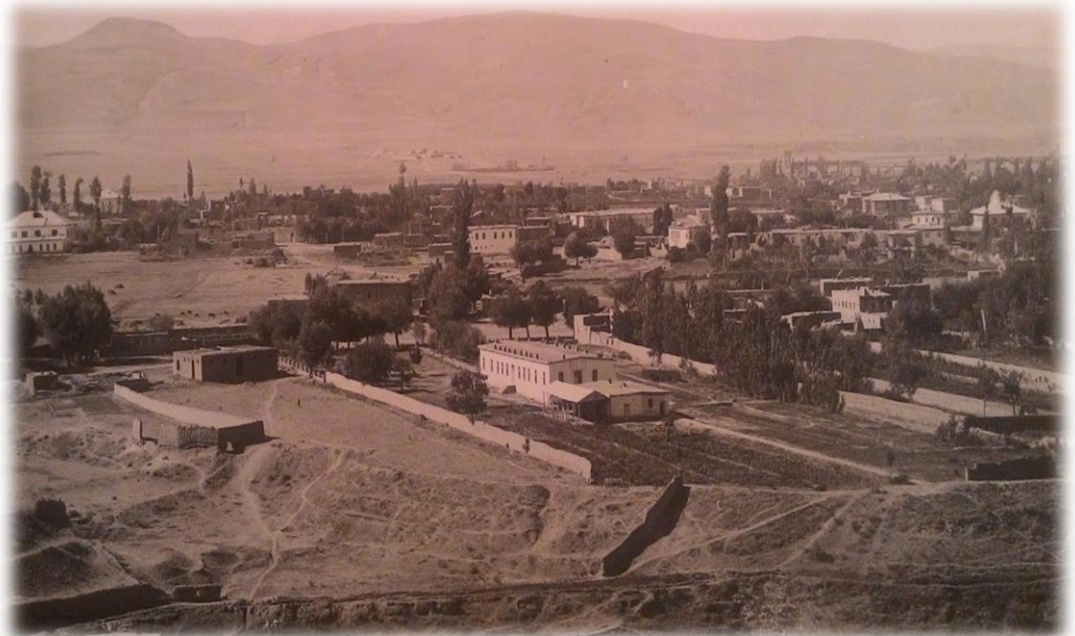
uygulanan *savat* işçiliğini sürdürmüşlerdir. Bu dönemde, yöredeki yaygın yaşamsal ve ticari faaliyetler olan tarım ve hayvancılık dışında, balıkçılık ve gölden soda üretimi de diğer ekonomik faaliyetlerdir.

3.1.2. Yeni Van (1918 Sonrası)

“Van, 1.Dünya Savaşı ve Ermeniler’in Osmanlı’ya karşı ayaklanmasından önce çorak bir görüntünün aksine, ağaçların, bahçelerin ve şarap bağlarının şehri olarak biliniyordu. Pazar yerleri ve ambarları tüm Güneydoğu Anadolu’nun ticaret merkezi olmuştu. Şehirdeki yerleşim, tarihin yazılmasından çok daha önce başlamıştı. Van güzellikleriyle ünlü camii ve kiliselerle doluydu. Şimdi ise bir yıkıntıydı. Van Ermenileri kendilerine ihanet eden Ruslar’a güvenerek Osmanlı Hükümeti’ne karşı ayaklandı. Onlar ve Ruslar Müslümanlar’ı bölgeden sürmüşlerdi. Bunun karşılığında Ermeniler de sürülen taraf oldu. Onları son göçtü. Hayatta kalan Müslümanlar geri döndü. Ancak bu iki taraftan herhangi birinin savaşı kazandığı söylenemez. Van’ın Müslümanları’nın neredeyse üçte ikisinin olduğu gibi, Ermeniler’in de yarısından fazlası ölmüştü. Yeni Türkiye Cumhuriyeti burayı yıkıntıların üzerine yeniden inşa etmenin imkânsız olduğunu gördü. Güneydoğuya yeni bir şehir inşa edildi (Fotoğraf 3). Osmanlı şehri Van ölmüştü (McCarthy, 2015:10,11).

İki Amerikalı, Yüzbaşı Emory H. Niles ve Arthur E. Sutherland Jr, 24 Temmuz 1919 tarihinde at sırtında Van şehrine vardılar. Niles ve Sutherland, 1.Dünya Savaşı’ndan beri Van’ı görmeye gelen ilk yabancılardı. Seyahat ettikleri bölge çoraktı; birçok yerde insan yaşamıyordu. Ülkenin çıplak dağlar ve harabelerden ibaret olduğunu yazdılar. İki Amerikalı, Van şehrinde beş bin, tüm bölgede ise yüz binden biraz daha fazla kişinin

yaşadığını tahmin ediyorlardı. Şehrin nüfusu, yaklaşık yedi yüz olan Ermeni nüfusunun haricinde, savaş sırasında kaçıp Osmanlı Ordusu Van'ı tekrar ele geçirdiğinde geri dönen Müslüman mültecilerden oluşuyordu. Kurtulanların kayıtlarına göre, Niles ve Sutherland Müslüman mültecilerin yarısının ölmüş olduğunu tahmin ettiler. Van Şehri, yüzde doksan oranında, büyük çoğunluğu köyler olmak üzere yok edilmişti. Şehirde ticari hayat (şehirdeki dükkânlarda hiçbir şey yoktu) ve okul yoktu. Amerikalılar'ın övgüsünü kazanan Vali, askeri ve sivil hastaneler ile bir yetimhaneyi açık tutabilmişti. İnsanlar artık açlıktan kıvranmıyordu, çünkü o kadar az kişi kalmıştı ki devletin dağıtabildiği sınırlı miktardaki tahıl bile yeterli oluyordu... Bölgenin savaş öncesi nüfusunun dörtte birini oluşturan Van Ermenileri gitmişlerdi. Onlardan sadece, Müslümanlar'ın intikamından askerlerin koruduğu yedi yüz kadarı kalmıştı. Şehirde yaşayanların Amerikalılar'a anlattığına göre Ermeniler her şeyi yok etmiş ve onları öldürmüşlerdi. Diğer Avrupalı ve Amerikalılar gibi Niles ve Sutherland de Ermeniler'i aziz, Türkler'i ise şeytan haline getiren Türk karşıtı bir propagandayla beslenmişlerdi. Bu yüzden Müslümanlar'ın iddialarına ilk başta inanmadılar. Ancak fikirleri değişti (McCarthy, 2015:9,10).

Fotoğraf-3: 1918 Sonrası Yeni Van Şehri (1936). (Fevzi Levendoğlu arşivinden).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Van ve ahalisinin durumu hakkındaki bilgileri, McCarthy'nin aktardığına göre; bölgeyi ziyaret eden Niles ve Sutherland'ın izlenimlerinden öğrenmekteyiz: “ İlk başta bu hikâyelere karşı kuşkuluyduk, ancak ifadelerde ittifak olduğu ve maddi kanıtla desteklendiği için sonunda onlara inandık. Kilise ve evlerin üzerindeki ibarelerin de gösterdiğine göre Bitlis ve Van şehirlerinde dokunulmamış olarak kalan bölgeler yalnızca Ermeni köyleriydi. Buna karşın Müslüman bölgeleri tamamen yok edilmişti. Ermeniler'e ait olduğu söylenen köyler hâlâ ayakta idi ancak Müslüman köyleri tamamen yok edilmişti. Müslümanlar Ermeni ev ve köylerinde yaşıyorlardı. Çünkü kendi ev ve köyleri yok edilmişti. Savaştan önce var olan köylerin üçte birinden daha azı yaşamaya uygundu ve bu da sadece Müslümanlar, Niles ve Sutherland'ın oraya varmasından bir yıldan fazla bir süre önce evleri onarmaya başladığı içindi” (McCarthy, 2015: 10).

Fotoğraf-4: Yeni Van şehrinin bugünkü görünümü (09.08.2018).

Yeni Van şehri, eski şehrin kuzeyine ve doğusuna doğru bir yayılım şeklinde oluşmuştur (Fotoğraf-3,4). Sonraları, yine eski şehrin güneyine doğru uzanan kesimlerde de yerleşimin genişlediğini görmekteyiz. Ülkemizde şehirlerin genel olarak batıya doğru yayıldığını veya genişlediğini göz önüne alırsak; bugünkü Van şehir merkezinin batı tarafında Van Gölü yer almakta olduğundan, şehrin batıya doğru açılan kapısı olarak güney kesiminde bulunan Edremit ilçesinin yıllardan bu yana geliştiğini ve arazi bakımından da değer kazandığını söyleyebiliriz. Ayrıca ilçenin bu değeri, göl kenarında olması ve diğer doğal güzellikleri barındırmasından da kaynaklanmaktadır.

3.1.3. Tarihsel Süreçte Van'ın Yerleşim Yeri Çeşitliliği

Tarihsel, jeolojik, sosyal, kültürel ve beşeri emarelerden edindiğimiz bilgilere göre, Urartular'ın bölgede yaşadığı dönemlerde, yerleşim ve barınma bakımından seçilen arazi parçalarının kayalık, sağlam temelli ve yüksek yamaçlardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Yine aynı bilgilerimizle; ekim-biçim işleri, ürün yetiştirme ve nekropol alanlarının ise yerleşim bölgelerinin dışında ve yerleşime uygun görülmeyen daha az rakımlı düzlüklerde oluşturulduğunu da söylemek mümkün.

Urartular'ın ve bölgede yaşamış eski medeniyetlere bağlı toplulukların, yerleşim yeri olarak tercih ettiği alanların, hem dönemin yaşam şartlarına göre coğrafyadaki diğer halklara karşı bir savunma niteliğine sahip olması, hem de yaşanması muhtemel doğal afetlere (özellikle deprem) karşı dayanıklı/uygun olması özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Ancak ilginçtir ki, eski medeniyetlerin veya toplulukların (özellikle 2000-3000 yıl öncesi), iskân açısından belirleyici etkenleri

göz önünde bulundurmasını, günümüz toplumunda görememekteyiz. Hele ki, bölgenin bazı kesimlerinin birinci, bazı kesimlerinin de ikinci derece deprem kuşağında yer almasını da düşünecek olursak; günümüzde özellikle depreme dayanıksız olan arazi parçalarının yoğun olarak yapılaşması, dikkat çekicidir.

20.yüzyılın son çeyreğinde ve 21.yüzyılın başlarında Van şehir merkezine doğru yaşanan göç hareketleri sonucu ve 2014 yılı itibariyle de Van'ın büyükşehir olması bakımından, yerleşim yeri çeşitliliği –bir anlamda da dağınıklığı- şehrin tamamına hâkim olmuştur. Eski şehrin bulunduğu Van Kalesi'nin güneyi ve nekropol alanını da barındıran kuzeyi sit alanına dâhil olduğu için, bu alanlar dışındaki diğer şehir alanları peyderpey hızla gelişerek düzenli/düzensiz yapılaşmaya başlamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, şimdiki Cumhuriyet Caddesi başta olmak üzere yeni şehir, 1918'de tehcir ile şehirden ayrılan Ermeniler'in yoğun olarak yaşadığı bölgelerde canlanmaya başlamıştır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan 1915 olayları sonrası, şehirde sadece bu alanlardaki binalar ve yapılar ayakta durmaktaydı. Şehir de doğal olarak bu bölgelerden başlayarak genişlemeye ve yapılaşmaya başlamıştır.

Vansesi Gazetesi yazarı İkrâm Kali, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Van şehir merkezinin ve önemli ana arterleri oluşturan caddelerin düzenlenmesine ilişkin süreci şöyle anlatıyor: “Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde yer alan 25 Mart 1937 tarih ve 3587 sayılı yazıda; Yetmiş bin nüfuslu Van şehrinin Birinci Dünya Savaşı sırasında (1915-1918) çeşitli işgallere uğrayarak harabe halini aldığı ve bugün (1936) ancak hicretlerle (geri dönen Vanlılar ile) yedi bin nüfusa ulaştığına dikkat çekilir. Kurtuluş sonrası kasaba görünümündeki Van, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeniden Vilayet olur. Yeni Van şehrinin kuruluş çalışmaları 1930-40'lardan sonra ağır aksak başlar. Bu bağlamda

Başvekalet (Başbakanlık) Yüksek Vekâlet Makamı, Birinci Umum Müfettişliği 06 Kasım 1936 tarih, 250/7222 sayılı Yeni Van şehrinin kuruluşu ile ilgili yazılı emirleriyle Nafia Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı) Yapı İşleri Umum Müdürlüğünce yeni şehrin yerinin tespiti için bir heyet görevlendirir. Van'a gelen heyet yaptığı teknik incelemelerde Vanlıların muhacir (göç) ettiği Eski Van şehrinin (Van Kalesi önünde bulunan) mevcut durumunun; iktisadi, idari açıdan, şehirlerarası yollardan uzak, alanın bataklık olması, bataklığın ıslahı için de zamana ve kaynağa ihtiyaç olacağı, ayrıca sağlık bakımından da sakınca taşıdığı, ayrıca Van Gölü sahiline uzak bir mevkide bulunmasından dolayı halkın Van Gölü'nün çok güzel olan manzaralarından ve şehir halkının medeni ihtiyaçlardan mahrum kalacağını dikkate alarak bu nedenlerle yeni Van şehrinin burada tekrar kurulmasının uygun olmayacağı, bu yönde alınacak kararın da daima eleştiri çekeceğini tespit ve rapor eder. Farklı yerlerdeki incelemeleri sonucunda heyet; idari, iktisadi, sağlık ve gelişme bakımından, Van şehrini inceleyen, bilen ve ziyaret edenlerce de ilk bakışta kabul edilen, Van Gölü'ne yakın uzaklıkta bulunan (bugünkü Edremit Kocaeli Van Dostluk Parkı karşındaki) Elmalık (Zıvıstan) üzerinde Yeni Van şehrinin kurulmasının her yönüyle uygun ve başarılı olacağına karar verir. Heyet bu görüşünü gerekçeleriyle Nafia (Bayındırlık) Vekili (Bakanı) A. Şükrü Kaya imzasıyla Başvekâlet (Başbakanlık) Yüksek Vekâlet Makamı İsmet İnönü'ye bildirir. Yeni Van şehrinin Elmalık'ta kurulması beklenirken, yeni şehir tarım arazisi, üzüm bağları, bahçeleri iki katlı cumbalı Van evlerinin bulunduğu "Bağlar Mevkii" olarak adlandırılan bugünkü şehir merkezinin olduğu bölgede yavaş yavaş şekillenmeye başlar. Osmanlı döneminde açılan ve bugün de işlevini devam ettiren Sıhke Caddesi'nin ardından önce Yeni Çarşı, bugünkü ismiyle Cumhuriyet Caddesi açılır. Caddenin etrafına kerpiçten dükkânlar, 1940'lı yıllardan itibaren de Valilik, Tekel, Gümrük Müdürlüğü, Belediye, Halkevi, Vali Konağı gibi resmi kurum binaları, halk tarafından otel, işyeri inşa edilir" (<http://vansesigazetesi.com/yazar-maras-caddesi-nin-adi-nereden-geliyor-4430.html>). (E.T: 11.08.2018).

Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte, yeni kurulan devletin nüfus politikaları dâhilinde, ülke dışında yaşayan Türk ve Anadolu kökenli toplulukların (kendî rızalarıyla) Anadolu'da iskân ettirilmeleriyle başlayan nüfus hareketi sonucunda, Van bölgesine de Kafkasya ve İran'dan kabilelerle göç yaşanmıştır. Gelen göçlerin de etkisiyle, şehir merkezi ve kırsal alandaki yerleşim bölgeleri genişlemeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Şehir merkezindeki mahalleler büyümüş, kırsal alanlardaki köyler de çoğalmıştır. Artan nüfus ve değişen şehirleşmeyle beraber demografik yapıda da farklılıklar ortaya çıkmış olup, farklı etnik grupların yerleşimlerinde getto tipi mahalle ve köy düzenleri oluşmuştur. Bu tip yerleşimlere örnek verecek olursak:

Topaktaş (Mermit) Köyü: Köy nüfusunu Buruki Aşireti mensupları oluşturmaktadır.

Mollakasım Köyü: Köy nüfusunu Türkmenler oluşturmaktadır.

Alaköy: Köy nüfusunu Küresinliler (Azeriler) oluşturmaktadır.

Van şehir merkezindeki yerleşim yeri çeşitliliğine neden olan etkenlerden biri de, şehirdeki bazı binaların yıkılmasına, birçok binanın ise ağır hasar almasına neden olan 2011 depremidir. Deprem sonrası devletin ilgili kuruluşları tarafından yürütülen çalışmalar sonrasında, başta Edremit ilçesi ve merkez Kalecik Köyü olmak üzere, jeolojik zeminleri uygun olan bölgelerde yeni yerleşim alanları oluşturuldu. Böylece hem uygun ekonomik şartlarda şehirde yaşayanlara ev sahibi olma imkânı sağlandı; hem de şehir merkezine sıkışan yoğun nüfus, bir nebze de olsa farklı yerleşim alanlarında iskân fırsatı bulmuş oldu.

Ancak, Cumhuriyet sonrası yeniden düzenlenen şehir merkezindeki, bütün bu koşullara rağmen özellikle de çoğu Anadolu şehrinde *çarşı* tabir edilen, şehrin ekonomisinin merkezi haline gelmiş bölgedeki sıkışıklık, hâlen devam etmektedir. Şehrin iktisâdi ve idari merkezini oluşturan Cumhuriyet ve Maraş (Kazım Karabekir) caddeleri, on-yıllardır bu sıkışıklığın göstergesi hâline gelmiştir.

Yerleşim birimlerinin (mahalle, köy, bölge vb. alanlar) isimlerine baktığımızda, etnisiteyi çağrıştıran ve hatta birebir bölgedeki iskân çeşitliliğine bağlı toplumsal gruba ait isimlendirmelere rastlamaktayız. Örneğin; Göllü, Şeyhkara, Şığıne, Alaköy, Mollakasım; veya Kopanıs, Çoravanıs, Ermanıs, Zırvandanıs gibi... Bu köy isimlerinin bazıları resmi olarak varlığını devam ettirirken, bazılarının isimleri ise tarihsel süreçte yenileriyle değiştirilmiştir. Ancak eski köy isimleri, halk arasında hâlen yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Hatta yeni isimler günlük sözlü ortamlarda pek kullanılmadığı için, halk arasında fazlaca bilinmemektedir.

3.2. Van'ın Toplumsal ve Demografik Yapısı

20. yüzyılın başlarına kadar, yörede yoğun bir Türk nüfusu olduğunu, ancak Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki muhacirlik sonrası bir zaman diliminde (1915-1918) nüfusun tamamıyla Ermeniler'den oluştuğunu söyleyebiliriz. Özellikle Selçuklular Dönemi'nde önemli bir merkez hâline gelen Ahlat'tan ötürü, bölge Selçuklular'ın kontrolünde kalmış. Bugün hâlen Van şehir merkezinde ve Gevaş ilçesinde birçok Selçuklu eserini görmek mümkündür. Bu faktörlerin dışında bölgedeki Türk varlığını birçok tarihçi, gezginlerin raporlarından da yararlanarak, farklı görüşler ile temellendirmiştir.

Burada yaşayan Türkler'in kökleri bu ülkenin ilk fetihlerine dayanmaktadır... Bazı rivayetlerde Hazar Türkleri'nin Van'a yakın bölgelere gelmeleri ve tamamen işgal etmelerinin 585 yılından önce gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu sebeple bölgenin Türkleşmesinde Hazarlar'ın etkisi olduğu da söylenmektedir" (Cuinet ve Kaşgarlı'dan akt. Mangaltepe, 2009:119). "Van ve çevresinin Türkleşmesinde önemli rol üstlenen diğer bir beylik de Ahlat-Şahlar'dır. Sökmen Bey zamanında devletin sınırları içinde, Ahlat merkez olmak üzere Bargiri, Meyyafarıkın, Hani, Muş, Bitlis, Erzen, Tatvan, Van, Eleşkirt, Adilcevaz, Erciş ve Malazgirt şehirleri bulunmaktadır. Doğu Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında; Beyliklerin, Selçuklular'ın ve Osmanlılar'ın yerli halka gösterdiği hoşgörü, siyasi ve sosyal politikalar ile imar faaliyetleri etkili olmuştur. Anadolu'da Müslüman Türkler ile Hristiyan yerliler arasında bir ahenk oluşturulmuştur (Millingen, Merçil ve Turan'dan akt. Mangaltepe, 2009:121).

1918 öncesi demografik yapıya baktığımızda, şehir merkezinde Müslüman Türkler ile Hristiyan Ermeniler'in yaşadığını bilmekteyiz. Ayrıca şehir merkezinde nüfusları diğer topluluklara göre daha az olan Müslüman Kürtler de bulunmaktalar. Kürtler'in şehir merkezindeki nüfus yoğunluklarının az olmasının nedeni; çoğunluğunun köyleri ve kırsal kesimleri tercih etmeleridir. Dönemin demografik yapı özelliklerini, seyyahların notlarından, tarihçilerin anekdotlarından ve akademisyenlerin araştırma raporlarından teyit etmekteyiz.

"Bu bölge, Osmanlı İmparatorluğu'na kadar tek bir devletin egemenliği altında kalmamıştır. Bölge ilk devirlerden itibaren farklı kavim ve toplulukların etkisi altında yaşamak zorunda kalmıştır. Van vilayeti ve çevresi çoğunluğunu Kürtler'in ve Ermeniler'in oluşturduğu birçok köyle çevrilidir. Kürtler'in büyük bir kısmı

yerleşik hayatı, bir yerde devamlı ikamet etmeyi fazla sevmemektedirler. Yaşamlarının genelini yörenin dağlarında ve yaylalarında kurdukları çadırlarda geçirmektedirler. Seyyahlar bu insanların bu hayat tarzını sevdiklerini ve dağlar ile yaylaları çok nadiren terk ettiklerini belirtmektedirler” (Jaubert, Nikitine, Kırzioğlu ve Schulz’dan akt. Mangaltepe, 2009:131,132).

Yine şehrin ve çevresinin tarihi dönemlerde etnik yapısına baktığımızda; Türk, Kürt ve Ermeniler dışında başka halkların da gelip yöreye yerleştikleri, tarihi kayıtlarda mevcuttur. XIX. ve XX. yüzyılların belli dönemlerinde Van’da ve Başkale ilçesinde Yahudiler’in yaşadığı, XIX. yüzyılda bir kısım Çerkez’in göçle şehre yerleştiği, Afgan-Rus Savaşı yıllarında Afganistan’dan gelen Kırgızlar’ın Van’ın Erciş ilçesi Ulupamir Köyü’ne iskân ettirildiği, yazılı kayıtlardan, sözlü kültürden ve günümüzdeki kültürel-etnik varlıktan anlaşılmaktadır.

1918 sonrasına geldiğimizde, savaş nedeniyle muhacir durumuna düşen yöredeki Türkmenler, tekrar şehre döner. Daha sonra, özellikle Cumhuriyet’in ilanından itibaren, şehre Kürt, Azeri, Arap ve Yahudiler göç ederek yerleşmişlerdir. Bölgede var olan Kürt aşiretlerinin haricinde, sonradan gelen Kürtler, Cumhuriyet’ten sonra aşiretler halinde yöreye yerleşmişler. Örneğin Buruki Aşireti, Kafkasya’dan göç ederek Anadolu’ya girmiş, ardından da büyük çoğunluğu Van şehir merkezi ve merkez köyleri mesken tutmuşlardır. Yine aynı dönemde, İran’dan gelen Küresinliler’e (Azeri kökenli topluluk) de Van ve civar köylerde, devlet tarafından iskân imkânı sağlanmıştır.

1990 sonrası toplumsal ve demografik yapıya baktığımızda; şehrin, tarihinin en yoğun göç hareketlerinden birine sahne olduğunu görürüz. Bu yıllarda Doğu ve

Güneydoğu Anadolu’da başlayan ve yayılan terör olayları nedeniyle, başta Hakkâri olmak üzere çevre il ve ilçelerden Van şehir merkezine doğru, terörün itici güç olarak etkin olduğu yoğun göç hareketi yaşanmıştır. Terör nedeniyle bazı köylerde yaşayanların zorunlu göçe tâbi tutulması, güvenlik kaygısı ve bozulan ekonomik düzenler nedeniyle yaşanan nüfus hareketleri, özellikle Van şehir merkezinde insan merkezli yoğunluğa neden olmuştur. Gerçekleşen göç hareketini (il dışından Van’a doğru yaşanan göç) etnisite bakımından değerlendirirsek; hiç şüphesiz şehre gelen nüfusu, tamamen Kürt etnisitesine ait olarak tanımlayabiliriz.

Bugün için şehrin toplumsal yapısını, yerleşik açıdan değerlendirdiğimizde; Türkmen, Kürt ve Azeriler’den oluştuğunu söyleyebiliriz. Dinsel inanış bakımından ise, her üç toplumsal grup da İslâmi inanışa bağlı Sünnilik içinde yer almaktadır. Şehirdeki toplumsal farklılıklara rağmen, kültürel yapıdaki ortak paydayı oluşturan homojen özellikleri de, yıllarca bir arada bulunmanın yarattığı coğrafi ve kültürel iklim olarak değerlendirmek gerekir.

Bütün bu ortak kültürel yapıya rağmen, yörede yaşayanlar, bağlı oldukları, aidiyet hissettikleri toplumsal grubu da ön plana çıkarmayı ihmal etmezler. Azeriler’in yörede bilinen ismiyle Küresinli kimliğini, Kürtler’in ise kendi toplumsal kimlikleri yanında aşiret bilincini övünçle ifade etmeleri, sosyal hayat içinde fark edilmektedir. Kendilerini hem yerli hem de Türk olarak ifade eden Türkmenler ise kendi kimliklerini tanımlamalarının yanında, Doğu ve Güneydoğu illerinde yaşayan tüm toplumsal grupların, *batıdan bakış anlayışı* ile tek tip toplumsal yapıya veya tek bir etnisiteye (Kürt etnisitesine) ait algılanma şeklinden rahatsızlık duymaktalar.

Anadolu'nun farklı coğrafi bölgelerinde yaşayan halk kesimlerinin, diğer coğrafi bölgelerde yaşayanları etnik aidiyetlerine göre algılamaları ve tanımlamaları realitesi sonucu, kalıplaşmış yorumsal aidiyet tanımlamalarının ortaya çıktığına tanık olmaktadır: Türk, Kürt, Laz, Arap, Gürcü, Çingene gibi. Bu etnik tanımlamalar, kültürel öğretiler yoluyla kuşaktan kuşağa hâlen devam etmektedir. Bu sebepten dolayı, sosyal algıya göre herhangi bir coğrafi bölgeye mensubiyet, o coğrafi bölge ile özdeşleşen etnik tanımlamaların potansiyeline karşılık gelmektedir. Daha açık bir tabirle dillendirecek olursak; bir birey veya topluluk Karadeniz Bölgesi'nde bulunuyorsa, potansiyel olarak Laz kimliğine uygun görülmektedir. Tıpkı Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanların Kürt, Güney veya Güneydoğu Anadolu'da yaşayanların bir kısmının da Arap olarak tanımlanması gibi. Bu bakış açısı, elbette ki Anadolu halkının klasik tanımlamasına uygun olduğu kadar, akademik açıdan etnolojik tanımlamaya göre doğru veya uygun değildir.

Özellikle devlet büyüklerinin ve siyasi erkin, yöredeki ve yöre hakkındaki hitabetlerinde, sözlerine, “Benim değerli Vanlı (veya Doğulu) Kürt Kardeşlerim” diye başlamaları ve bu hitaplarını defalarca tekrarlamaları, yöredeki Kürt kökenli olmayan diğer vatandaşları incitmektedir. Hem görmezden gelmek, hem yöredeki herkesi aynı etnik gruba ait görmek, hem de bu tür toplumsal beyanları popülist ve politize hale dönüştürmek, düşündürücüdür. Bu durum, ülkemizde Kürt kökenli olup da, Türk olmadığını ifade eden halk kesimine, ısrarla Türk kökenli olduklarını dayatma örneğinde olduğu gibi yanlış bir değerlendirmedir.

3.3. Göç ve Muhacirlik

Doğma-büyüme Vanlı olduğunu ifade eden ve Vanlı olma aidiyeti geliştiren çoğu kişiye şehrin geçmişiyle ilgili sorular sorulduğunda, çoğunlukla göç ve muhacirlik hikâyeleri dile getirilir. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında, öncelikle de bölgeyi etkisi altına alan Osmanlı-Ermeni mücadelesine vurgu yapılan –daha dün yaşanmış gibi- anlatımlar, sıkıntılı süreçte yaşanan çeşitli toplumsal olaylar, şehrin sözlü tarihinin önemli bir kısmını oluşturur. Bu süreci üç grupta toplayabiliriz: 1. Savaş dönemi yaşanan huzursuzluklar, 2. Şehirden batıya göç ve muhacirlik, 3. Savaşın bitişi, şehre dönüş ve iskân.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylar ve muhacirlik süreci, yöre insanı üzerinde büyük travmalara sebep olmuştur. Bu travmaların etkileri uzunca bir süre devam etmiştir. Aslında günümüz itibariyle, o günleri yaşayanların hayatta olmadığını belirtmekle beraber, anlatıla-gelen hikâyelerle büyüyen nesillerin aktarımları, zorlu savaş yıllarının ve çekilen sıkıntıların derin izler bıraktığını akla getirir. Yörenin sözlü kültüründe dilden dile anlatılan hikâyelerin ana teması hep aynıdır: *“Ermeniler ayaklandı, aldıkları silah yardımları ile birlikte Müslüman Türkler’i çocuk-kadın demeden katlettiler. Sonunda da bu topraklardan sürüldüler”* (G.F.28). I.Dünya Savaşı yıllarında yaşanan trajik olayların yöre sakinlerince anlatılışına baktığımızda; hem olayların nasıl cereyan ettiği hem de hangi yerleşim merkezlerinde gerçekleştiğiyle ilgili anlatımlara rastlamaktayız: *“Atadan-dededen Mollakasım Köyü’nden gelmekteyiz. Savaş yıllarında ailemizden bazıları köyümüzde, bazıları ise kaçıp sığındıkları Zeve Köyü’nde, Ermeniler tarafından katledilmişlerdir. Köyümüzde halen Vayvay Tarlası olarak adlandırdığımız mevkide birçok Müslüman*

Türk, işkenceyle öldürülmüştür” (K.K.4). Dolayısıyla bazı yerleşim birimleri veya yaşam mekânları, simgesel anlamda hâlen önemlerini devam ettirmekteler.

“Kuşkusuz travmalar, canlı belleğin, yani maruz kalınan geçmişin önemli kaynaklarındandır. Ancak farklı grupların birlikte yaşama zorunluluğu bulunduğu (örneğin Ermeni kökenli Türk vatandaşlarının durumu) veya komşu bir ülke ile iyi ilişkiler geliştirmek söz konusu olduğunda (Türkiye-Ermenistan gibi) geçmişin yönetimi için çatışmaların şu veya bu yönde çözümleri gerekir” (Bilgin, 2013:20,21).

Burada, I.Dünya Savaşı’nda yaşananların tarihi boyutunu ele alma veya derinlemesine tetkik edilmesi amacı ve niyeti içinde asla değilim. Kaldı ki, tarihte yaşanan “*Ermeni Olayları*”nı ifade etmek ve yorumlamak, ancak tarihçilerin ve bu konuda uzmanlaşmış kişilerin alanına girmektedir. Ve yine burada amaç; sadece yaşanmış hâdiselerin, halk arasında dolaşan hikâyelerine başvurarak, kültürel anlamda varlığını devam ettiren anlatımların mahiyetini ve toplumdaki aksetme şeklini ortaya koymaktır. Böylece naif bireysel hayat hikâyelerinden, en karmaşık halk öykülerine kadar toplumsal anlatılardan faydalanarak, kültürel grupların var olma ve varlıklarını devam ettirme dinamiklerini de anlayabiliriz. Ve etnisite kavramından hareketle biliyoruz ki; bir arada yaşamış veya yaşayan toplumsal grupların her biri, kendi varlıklarını tanımlamalarında, sadece kendi gruplarının müspet taraflarından değil, karşı tarafta duran ötekinin menfi özelliklerinden de yararlanır.

Halkın özellikle XIX. yüzyıla ait olan anlatımlarında; “*Müslümanlar ile Ermeniler’in aynı mahallelerde bir arada yaşadıkları; çok iyi komşuluk ilişkilerinin*

olduğu; daha sonraları Ermeni komitacılarının ortaya çıkararak iki halkı birbirine düşman ettikleri” (G.F.19) ve böylece anılarda kötü izler bırakan toplumsal olayların meydana gelişi yer almaktadır. Bu olaylar sebebiyle toplumlar arasında kin ve nefret duygularının oluşmasını da ancak günümüz modern insan yaşam düzeni açısından “insanlık suçu” olarak kabul edilen, geçmişteki katliam ve tecavüz gibi eylemler ile açıklayabiliriz.

Sonrasında, bu karanlık günlerin getirdiği zorunlu sonuç: Göç. “Memlekette kalanlar, hayatta kalamadı. Kalmayıp ilk fırsatta kaçanlar ise ya batıya ya da güneye doğru Anadolu topraklarında yol almaya başladılar” (G.F.23) diye anlatıyor o günleri yaşayanlar. “Urfa, Adana, Malatya; en çok da Konya’ya varmış muhacirlik yolundakiler. Kim bilir, belki de XV. yüzyılda Osmanlılar döneminde, Osmanlılar ile bir türlü anlaşamayan Karamanoğulları’nın bir kısmının Konya’dan, Karaman’dan yollara koyulup Van’ı mesken tutmalarından ötürü; XX. yüzyılın başında da canlarını kurtarmak ve kötü yaşanmışlıkları geride bırakmak için geldikleri topraklara dönmeyi uygun görmüşler. Kim bilir belki de, 300 yıl önce ‘ne kadar uzağa, o kadar huzura’ diyenler, 300 yıl sonra da aynı sözleri tekrar etmişler” (K.K.9).

XV. Yüzyılda Şah İsmail, Karamanoğulları’nı Osmanlılar’a karşı himaye ve teşvik etmiştir. 1464 yılında bazı Karamanlı Türk aşiretleri Osmanlı Devleti’ne isyan etmişlerdir. Bunun üzerine Karaman bölgesine gelen Rûmi Mehmet Paşa, halka eziyet etmiştir. Bu olaydan usanan birçok Türk aşireti, Şah İsmail’in etkili olduğu Van havalisine göç etmişlerdir. Bugün Van’da torunları bulunan Şabanzâdeler, Kayaçelebizâdeler ve Timurpaşazâdeler Van’a yerleşmişlerdir. Layard, Timurpaşazâdeler ile Kayaçelebizâde

ailelerinin Konya'dan gelen Türkler olduğunu belirtir. Ayrıca Van Kalesi'nin surları dışında bağ ve bahçeler meydana getirilmesi, bu kuvvetli Türk kabileleri sayesinde olmuştur. XV. Yüzyıl sonunda Konya-Karaman'dan göç ederek Van'a yerleşen ve şehrin Türkleşmesi ve imarında büyük katkıları olan aileler şunlardır: Kayaçelebizâdeler, Timurzâdeler, Şabanzâdeler, Camuşçuoğulları, Devecioğulları, Dilaveroğulları, Altayoğulları, Kaplanoğulları, Sebuvaroğulları, Aşıroğulları, Leventoğulları, Karacehennemogulları, Çilingiroğulları, Şerif Efendioğulları, Akif Paşazâdeler, Boyaoğulları, Şeyhbenderoğulları (Layard ve Kayaçelebizâde'den akt. Mangaltepe, 2009:121,122).

1915 yılında başlayan malum Ermeni olayları nedeniyle, Van ve çevresinden Batı Anadolu'ya doğru büyük bir göç hareketi başlamıştır. Eski nesiller bu süreci “muhaçirlik dönemi” (K.K.9) şeklinde tanımlar. *“Dönemin şartlarına göre, yöre insanı kafileler halinde yürüyerek yollara düşer. Bu zorunlu yürüyüşte, hastalanıp ölenler, kayıplara karışanlar ve yollarda Ermeni çetelerinin saldırılarına uğramalar neticesinde büyük can kayıpları yaşanır. Anlatılanlara göre; bazı hasta ve yaşlılar göç yürüyüşünde konaklama yerlerinde bırakılarak yola devam edilir. Ayrıca bir kısım vatandaş ise Van Gölü'ndeki gemiler ile Van'dan ayrılır. Ancak gemilerin güzergâhında bulunan ada ve uğrak yerlerinde yine Ermeni saldırılarıyla karşılaşılır” (K.K.6).*

“Bütün çilelere rağmen Vanlı muhaçirler geçici iskân yerlerine kavuşup, yeni hayatlarına vardıkları yerleşim birimlerinde başlamışlar. Ancak memleket hasretleri hiç tükenmemiş ve beklenen müjdeli haber göçten 3 yıl sonra onlara ulaşmış: Van işgalden kurtulmuş, Ermeniler tehcir edilmişti. Ve artık memleket hasretini bitirme zamanı gelmişti. Bir kısım Vanlı, gittikleri yerlerde ebedi ikameti seçmişti; büyük bir

kısmı da doğdukları topraklara dönmeye başlamıştı bile. Nihayetinde; hüzünlü gidilen yerlerden memlekete dönmenin heyecanıyla yollara koyulmuş Vanlı muhacirler” (G.F.24). Ancak bu heyecan, kadim şehir Van’ı tekrar görene kadar sürmüştü. Çünkü Ermeniler şehirden çekilirken, özellikle Müslümanlar’ın yaşadığı ev ve binaları tamamen yakıp-yıkılmıştı. Ortada tek seçenek vardı: O da tekrar dönecekleri ümidiyle şehirden ayrılan Ermeniler’in sağlam bıraktıkları ev ve mahallelerine yerleşmek. Devletin de organizasyonu ile birlikte, muhacirlikten dönen vatandaşlara, savaş sonrası sağlam ve ayakta kalan mahallelere ve evlere iskân izni verilmiş. 1918 sonrası Van’daki yeni yaşam, bu çetin süreçler sonrası, çok az bir nüfus ile hareketlenerek, sonrasında yaşanan göçlerle birlikte, yeni şehrin kentleşme süreci de başlamış oluyordu.

Şehirde yaşayanların hafızalarında yer etmiş göç ve seferberlik yıllarıyla birlikte, 2 Nisan 1918 tarihi ile ilgili anılar, hikâyeler ve yaşanmışlıklar, kuşaklar boyunca hep anlatılıp, tarihe kayıt düşülür. Yöre insanına 2 Nisan’ın anlamı veya hatırlattıkları yönünde bir soru yönelttiğinizde; Ermeniler, savaş, seferberlik, göç ve kurtuluş kelimelerini duyarsınız (G.F.5, 8, 12).

Yakılmış yerleşim merkezleri, yıkılmış evler, parçalanmış aileler ve sefalet içinde çıkılan göçü yani bizim seferberlik dediğimiz korku ve belirsizliğin hâkim olduğu duyguyu hatırlatıyor... Seferberlik sırasında yaşadıkları hastalık, açlık ve kıtlığın uğradıkları taciz ve tecavüzün, hakaretin, soygunun ve güvensizliğin kısacası devletsizliğin son bulduğu ümidin yeşerdiği günü hatırlatıyor. Eşini ve kızını daha çocuk yaştaki kayınbiraderine emanet eden ve "Siz gidin ben gelip size ulaşırım" diyen, evini ve ilini korumaya çalışan, ancak seferberlik göçü süresince gidip kızına, eşine ve akrabalarına ulaşamayan, kaderin bir mezarı bile çok gördüğü büyük

dedemi hatırlatıyor. Seferberlikteki zorunlu göç süresince babasının gelip kendisine ulaşacağı günü beklemiş bir kız çocuğunun (babaannemin) seferberlikten döndükten sonra babamdan bir ize rastlayabilir miyim ümidi ile yakılmış ve yıkılmış bir ilin harabelerinde dolaştığını hatırlatıyor. Ömrü boyunca babasından bir haber alamayan ve bir ize rastlamayan babaannemin zaman zaman duygulandığında akan gözyaşlarını hatırlatıyor. Eşimden bir haber alabilecek miyim umuduyla Van'a dönen her ulaşabildiğine eşinin akıbetinden bir haber soran genç kadınların çaresiz feryatları ile beraber büyük babaannemi hatırlatıyor. 1915 öncesi eş, dost, akraba, ahbab ve komşularından bir haber alabilecek miyim diyen insanların beklentilerini ve özlemlerini hatırlatıyor... 1915 Mayıs'ında Van'dan ayrılmak zorunda kalmış nice mazlum Vanlının 1918'de özlemle ve umutla Van'a dönüşlerinin heyecanını hatırlatıyor... (K.K.3).

Daha önce “*Amaç ve Önem*” başlığı altında belirttiğim üzere; Van şehrinin tarihi geçmişinde üç önemli göç hareketi yaşanmıştır. Yukarıda, araştırma kapsamında mülakatlar sonucunda ortaya çıkan ve kısa bir hikâyesini yansıtmaya çalıştığım I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan *muhaçirlik dönemi* (öncesi/sonrası), I. göç olgusunu oluşturmaktadır.

Yaklaşık 75 yıl sonrasına denk gelen 1990 ve sonrasında ise Van şehrinde, II. büyük göç olgusuna şahit olmaktayız. 1990 öncesi çeşitli zaman dilimlerinde ivme gösteren ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan “*bölücü terör olayları*”, 1990 sonrası şiddetlenerek toplumsal ve kamusal hayatı tehdit eden düzeylere ulaşmıştır. Bu dönemde, yurt genelinde münferit terör olaylarının dışında, söz konusu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bölücü terör örgütü PKK'nın organize terör eylemleri sonucu, başta kırsal kesimler olmak üzere tüm bölge illerinde her

türlü güvenliği tehdit eden sorunlar ortaya çıkmıştır. Terör olayları, sivil halkın dışında devletin güvenlik güçlerini de tehdit eder düzeye ulaşmıştır. Başta can ve mal güvenliği olmak üzere, birçok alanda menfi etkilerini arttıran olaylar nedeniyle, bölge insanı yaşadığı yerleşim yerinden ekonomik güçleri nispetinde çareyi göç etmekte bulmuştur. Terör olaylarından, tedirginliklerden ve yönetsel belirsizliklerden dolayı, şehir insanı maddi imkânlarını zorlayarak, batı illerine göç etmeye başlamıştır. Bu dönemde devlet memuru olan vatandaşlar ise çareyi ya emekli olarak ya da tayinlerini çıkartarak bölgeden uzaklaşmanın yollarını aramıştır.

Ayrıca; Van şehir merkezi de bu dönemde başlayan büyük bir göç hareketinin varış noktasını oluşturmuştur. Şehir, sadece kendine bağlı ilçe ve köylerle sınırlı kalmayıp, Hakkâri, Yüksekova, Şemdinli, Beytüşşebap, Çukurca, Eruh gibi civar il ve ilçelerden yoğun göç almaya başlamıştır. Terör olaylarının şiddeti 1994-1995'lerden sonra azalsa bile, göç hareketi var gücüyle devam etmiştir. Dolayısıyla göçü başlatan sebep her ne kadar terör olayları olsa bile; göç ile gelenlerin çizdikleri istikamet, göç edenlerin akrabaları, yakınları, dostları ve hemşerileri için de yol gösterici olmuştur. Göç ile gelenler, geldikleri yerlerden nispeten daha güvenli bir ortam olduğunu düşündükleri ve en yakın büyük il olarak gördükleri Van'ı sosyal imkânlar açısından da tercih etmişlerdir. İş imkânı, sağlık, eğitim, güvenlik ve en önemlisi huzur etkeni, göçle gelenler ve gelecekler için önemli ölçütler olmuştur. Göç ile gelenler, şehir hayatı içinde her ne zorluk ile karşılaşsalar karşılaşırlar, asla önceki hayatlarına dönmek istememekteler. Sadece ilerlemiş yaşlarıyla şehir hayatına uyum sağlayamayan ve kırsaldaki doğal yaşamlarını özlemle arayan az bir kesim, bu genellemenin dışındadır.

Van özelinde değerlendirdiğimiz göç olgusunu, sadece terör olaylarının etkinliği ile sınırlamak, elbette yanlış olur. Değişen-gelişen dünyada yaşanan olaylar, sosyal medya ve teknolojik iletişim araçları sayesinde tüm yeryüzünde farkındalık yaratmıştır. Bu açıdan baktığımızda; göçün tekdüze bir hareketten ibaret olmayıp, itici ve çekici etkenleriyle birlikte değerlendirmelere muhtaç olduğunu da hesaba katmamız gerekecektir. Terör, ekonomik sıkıntılar, aile/aşiret içi husumetler ve bölgesel huzursuzluklar nedeni ile şehre göç ile yerleşen insanların, sosyal ve kültürel beklentiler anlamında şehirle bütünleşmesi, şehre uyum sağlaması yerine, tam tersi bir şekilde; şehri ve şehirde yaşayanları kendi yaşantılarına uydurma teşebbüslerini de gözlemlemekteyiz. Şehir içinde, mahalle aralarında düğün törenleri tertip edilmesi, devasa duvarlarla müstakil veya aile apartmanlarının etrafının çevrilerek civardaki diğer hanelerden soyutlanması gibi tertip ve düzen alışlar, hem şehir hayatında var olma, hem de alıştığı yaşamsal düzeni devam ettirmeye yönelik isteklerin göstergesidir.

Kırsalda veya köylerde, kökeninde aşiret ve ağalık düzeni olan feodal yapı, her ne kadar günümüzde kırılmış olsa dahi, bu kültürel ve toplumsal yapının yaratmış olduğu bir takım alışlagelmiş sosyal alışkanlıklar veya durumlar hâlen mevcuttur. Kırsal yaşamda, halkın ağalardan, şeyhlerden ve kanaat önderlerinden birçok beklenti içinde olması (maddi-manevi), şehre göçle birlikte, aynı halkın aynı beklentileri “devlet”ten bekleme şekline dönüşmüştür. Dolayısıyla söz konusu vasıflara uyan topluluklarda, temel olarak bir –istemli veya istemsiz- “otorite” beklentisi alışkanlığı veya arzusu vardır. Bazılarına göre; bu beklentiye karşılamak devletin zorunlu görevidir.

“Antropologların, *feodal* diye nitelendirdikleri toplumlara ilişkin incelemeleri, siyasal bir rejim ile bir eşitsizlikler sisteminin nasıl eklemlendiğini somut bir şekilde gösterir... Bu tartışmanın gündeme getirilmesi zorunludur, çünkü onun sayesinde, feodaliteyi *birlikte* niteleyen toplumsal bağları ve siyasal ilişkileri daha iyi belirleyebiliriz. J. Maquet’ye göre feodalite, ‘bir üretim tarzı değildir’, feodalite, ‘bir siyasal rejimdir’, ‘yöneten ve yönetilenlerin rollerini tanımlamanın bir şeklidir’. Belirleyici olgu, kişiler arası bağıdır. ‘Feodal kurumlar, iktidar açısından eşitsiz iki kişi arasında, bir yana koruma, öbür yana ise hizmet etme ve sadakat gösterme sorumluluğu yükleyen ilişkiler kurar’. Feodal kurumlar, beyi vassal ile hamiyi himaye edilen ile bağlar” (Balandier, 2016: 94).

Van şehrinin tarihindeki III. ve son göç hareketi ise 2011 yılında gerçekleşen iki büyük depremin sonucudur. Bu dönemde, şehirde uzun süre devam eden büyük depremler ve artçıları nedeniyle şehir halkı üzerinde toplumsal ve bireysel sarsıntılar meydana gelmiştir. Yıkılan binaların haricinde, çeşitli derecelerde hasarlı binaların çokluğu ve şehirdeki yeni imar planlarının gecikmesi nedenleri, zaten depremin ilk yıllarında zorlu şartlarda yaşayan şehir halkını doğal olarak göçe zorlamış oldu. 1990’lı yıllarda terör olaylarını yaşayan yöre halkı, 2011 depreminin sıkıntılarıyla boğuşurken, sonrasında göç etme nedenlerine eklenen 2012-2015 yılları arasındaki “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan zaman diliminde, olayların ve huzursuzlukların yaşandığı dönemle beraber batı illerine büyük çapta bir göçe yöneldi. Dolayısıyla, şehrin tarihsel sürecinde yaşanan III. büyük göç hareketi bu dönemde gerçekleşmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞME

4.1. Zaman ve Mekân Bağlamında Kent Kültürü

Kente, kentliye ve kentsel yaşama bakarken; bu kavramları zaman ve mekân ölçütleri bakımından değerlendirmeye tabi tutarız. Kentin fiziksel yapısından ve kent sakinlerinin en rutininden en karmaşığına tüm yaşam şekillerine varıncaya kadar, kent merkezli tespitlerimize, zamansal farklılıkları ve teknolojik gelişmeleri de dikkate alarak karşılaştırmalı izlenimlerimizi de katarız.

Çeşitli coğrafyalardaki şehir düzenleri ve mekânsal özellikler, ilgili coğrafyadaki insani anlayışlar ve geleneksel öğretilerin hükmüyle belirlenir. Aynı bölgedeki yapıların benzeşmesi, mekânsal üretimlerin bölgeye has olması, kullanılan yapı malzemelerinin ortak özelliklere sahip olması ve toplumsal-bireysel yaşam alanlarının estetiğı, kültürel birikimlerin eseridir. İklimsel özellikler ve yaşanan doğanın sunduğı imkânlar veya imkânsızlıklar da mekânsal düzenlemelerin oluşma modellerini belirler.

“Mekânın yapılandırılması, bir iç ve dış ayırt etmekten, bir diğer değışle ‘burası ve başka yer’ oluşturmaktan geçer. Grup kimliğı gibi, sosyal düzen de, iç-dış veya serbest-yasak karşıtlığı üstüne kurulur. Başka yerlere karşıt olarak inşa edilen ‘burası’, ayırt edici özellikleriyle hem bir kimlik kazanır, hem de kimliğı mekânsallaştırır; bu anlamda yer kimliğinden kimlik yerine geçilir. Kimlik yerlerinin ayrılmaz bir parçası olan tüm şeyler, kolektif kimliğın de malzemesidir. Bu anlamda yaşam alanlarımızla ve bunların kapsadığı eşyalarla ilişkilerimiz, kolektif bellek ve kimlik inşası bakımından büyük önem taşımaktadır... Tıpkı geçmişe bakışımız gibi,

kentsel mekânlarla ve yaşam alanlarıyla ilişkilerimiz de kaçınılmaz bir surette kolektif bellek inşasından etkilenir” (Bilgin, 2013: 8,9).

Mekânlara sıradanlığı, aşırılığı, kutsallığı uygun gören, insanın değer ve estetik anlayışıdır. Mekânı oluşturma ve mekân üzerindeki detaylar, toplumun kimliği ile benzerlikler gösterir. Toplum ile mekân arasında, döngüsel tarzdaki ilişki karşılıklı olarak birbirini etkileyerek; toplum yapısı mekâna, mekânsal varlık da toplumsal ve bireysel yapılara etkide bulunur. Dolayısıyla karşılıklı olarak; mekân, yaşattığı toplumu, toplum da yaşadığı mekânı temsil eder.

“Yaşayan özne açısından mekân bir koordinatlar sistemiyle ifade edilemez; çeşitli noktaları eşdeğerli değildir ve birbirlerine otomatik olarak ikame edilemezler. Bireyler yaşam alanlarını özelleştirir ve birbirlerinden farklılaştırır. Çeşitli mekânları, özellikleri bakımından farklılaştırarak bir ‘yer kimliği’ne büründürme eğilimi gösterir. Bununla bağlantılı olarak ‘başka yer’e karşıt olarak bir ‘burası’ noktası inşa eder ve bu yeri bir ‘kimlik yeri’ne dönüştürür” (Bilgin, 2013: 99).

4.1.1. 1990 Öncesi ve Sonrası Kentteki Yapısal-Mekânsal Farklılıklar

Anadolu’nun çeşitli şehirlerini gözlemlediğimizde, sistemli-planlı veya doğal mecrasında oluşan-gelişen ana meydanların ve arterlerin varlıklarına tanıklık ederiz. Bu meydan ve ana arterlere açılan cadde ve sokaklar da güzergâh açısından ana mekânları destekleyen bir düzen oluşturur. Mekânlar ve mekânların yapısal özellikleri de şehrin ve şehirde yaşayanların kimliksel özelliklerine uyumlu vasıflar taşır.

1918 öncesi Van şehir merkezini incelediğimizde (özellikle eski şehirdeki arkeolojik çalışmalarda elde edilen verileri dikkate alarak), Cumhuriyet Dönemi sonrasında ve diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, ana arter olarak yorumlayabileceğimiz ve zemini dönemin şartlarına göre paket taşlardan oluşan bir ana caddeye rastlamaktayız. Şehrin sokakları da kıvrımlı halleriyle, üzerinde ticarethanelerin olduğu yine bu ana caddeye açılmaktadır. Eski şehrin yüzeyine ve kalıntılarına etno-arkeolojik açıdan baktığımızda; farklı etnik grupları veya farklı dine mensup toplulukları barındıran şehrin, bulunduğu coğrafyanın şartlarına göre oluştuğunu veya tasarlandığını anlamaktayız. Aksine, şehirde yaşayan etnik gruplara özel bir estetik anlayış veya mimari tarz, belirleyici unsur olarak görünmemektedir (cami ve kiliseler hariç). Bununla beraber şehirdeki Ermeniler'in zanaat yönünden maharetli ve ustalık isteyen üretimlere imza attıklarını da bilmekteyiz.

1918 sonrası ve özellikle Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte Van, bugünkü Cumhuriyet Caddesi civarında yapılaşmaya ve gelişmeye başlamıştır. İdari ve ticari yapılar başta olmak üzere, Cumhuriyet Caddesi ve Beşyol mevki (Ferit Melen Meydanı) merkez alınarak inşa edilmiştir. Bugün, bu planlama ve inşa şekli hâlen yürürlüktedir. Zamanla Cumhuriyet Caddesi'ni iki ucundan kesen İskele ve Maraş caddeleri de şehrin diğer önemli iki caddesi hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu üç cadde günümüzde de şehrin diğer caddelerine nispeten daha gelişmiş ve işlek durumdadır. 1980-1990 sonrası yerel idarelerce birçok alternatif caddenin trafiğe açılmasına rağmen, söz konusu bu üç caddenin diğerlerine göre işlek ve değerli yapısı devam etmektedir.

Van ilinin, çevresindeki diğer Doğu Anadolu Bölgesi illerine göre merkezi özelliği ve coğrafik yapı uygunluğu açısından bir yerleşim bölgesi olmasıyla paralel

olarak gelişmişlik düzeyi de etkilenmiştir. 1943 yılında Türkiye'nin ilk sivil havaalanlarından biri olarak hizmete giren Van Havaalanı, yörenin ulaşımına, turizmine ve ekonomisine de büyük katkı sağlamıştır. Yine 1950'lerden itibaren devletin kamu kuruluşlarının (Karayolları, Devlet Su İşleri, Köy Hizmetleri gibi) bölge müdürlüklerinin ilde kurulmasıyla birlikte istihdam sağlanarak yörenin ekonomik kalkınması teşvik edilmiştir. Ayrıca Türkiye ile İran arasındaki Van-Kapıköy sınır kapısı sayesinde, sınır ticareti yoluyla hem il hem de ülke ekonomisine fayda sağlanmaktadır. İran ve Türkiye arasındaki sınır kapısındaki resmi ticaretin dışında, illegal yöntemlerle bazı vatandaşların iştiğal ettiği *kaçakçılık faaliyetleri* de geçmişten bugüne sürüp gitmektedir.

Son yıllarda İranlı turistlerin rağbet ettiği Van iline, başlangıçta İran'ın resmi 21 Mart *Nevruz Bayramı* (Mart ayı boyunca) nedeniyle seyahatler düzenlenirken, bugün artık yılın 12 ayına yayılan alış-veriş, eğlence ve turistik geziler kapsamında organizasyonlar gerçekleştiriliyor. Van'ın ve Türkiye'nin ekonomisine katkı sağlayan bu turistik organizasyonlar sayesinde, çeşitli sektörel alanlarda da gelişmeler kaydedilmiştir. Özellikle son yıllarda, İranlı turistlerin yoğun olarak Van'a akın etmelerini fırsat bilen yerel ve ulusal yatırımcılar; büyük alış-veriş merkezleri, apart oteller, eğlence merkezleri, Farsça müzik yapan mekânlar ve çeşitli turistik organizasyonlara yönelmişlerdir. Bu konuda şehirdeki ticari işletmelerin Farsça afiş ve levhaları da dikkat çekmektedir.

1990 öncesi kent nüfusu, 1990 sonrası nüfusa göre yoğun olmadığından dolayı, şehirdeki yapılaşma da normal seyrinde devam etmiş. Ancak 1990 sonrası civar yerleşim birimlerinden şehir merkezine doğru başlayan göçle beraber, şehirdeki özellikle konut inşaat sektöründe büyük bir hareketlenme başlamıştır. Özellikle 2011

yılının sonunda yaşanan büyük deprem öncesi, şehirde hummalı bir şekilde süren konut inşaatları, depremden itibaren yaklaşık beş yıla yakın bir süre durma noktasına gelmiştir. 2015-2016 yılları itibariyle imar programlarının aktif edilmesinden sonra, konut inşaat sektörü ve şehirdeki yapılaşma tekrar ivme kazanarak hâlen devam etmektedir. Artan nüfus ve kentsel yapılaşma, beraberinde birçok toplumsal, kültürel ve mekânsal sorunu da ortaya çıkarmıştır. Toplumsal talep ve inşaat sektörünün de canlandığı bu dönemde, toplu konut inşası hızla ilerleme kaydetmiş, şehrin imar planında yer alan caddeler ve sokaklar da dönemin belediyelerince istimlak işlemleri ile açılmaya başlanmıştır.

Yerel kentleşme politikaları sahasında, zamanın ve teknolojik ilerlemelerin getirdiği yeniliklerle beraber, her ne kadar şehrin hızlı büyümesi ve yapılaşması sağlanmış olsa dâhi, şehrin doğal dokusu ve alışılmış mimari estetiği de bozulmaya başlamış. Cadde ve sokakların özgün görünimleri korunamamış, yeni açılan alternatif yolların ucube görüntüleri, şehirde yaşayanların tepkilerine hedef olmuştur.

Artan nüfus ve hızlı kentleşmenin neden olduğu kültürel ve görsel kayıp diyebileceğimiz otantik varlıklardan biri, yörede uzun yıllar insanlara hizmet etmiş *kehrizler*'dir. 1990 öncesi Van şehrinin sokaklarında, içme suyu ihtiyacını karşılayan “*kehriz ayakları*” (yeraltı su kanallarının şehirdeki çıkış noktaları) bulunmaktaymış. Van şehir merkezinde, tarihi geçmişi Urartular'a kadar vardığı bilinen yeraltı su kanalları (kerhizler), tüm olumsuz kentleşme politikalarına rağmen, varlığını 1990'lara kadar korumuş. Ancak dünyanın bazı coğrafyalarında da varlığını bildiğimiz bu yeraltı su kanalları, Van şehrinde son 30 yıldan bu yana varlığını kaybetmiştir. Bilinçsiz yerel politikaların, duyarsız çevre anlayışlarının ve estetikten yoksun yapılaşmaların bir sonucu olarak, *kehrizlerin* ortadan kaldırılması (eskilerin

tabiriyle “kurutulması”), düzensiz kentleşmenin geldiği nokta itibariyle doğal bir kayıptır. Genç nesil ve şehre göç ile sonradan yerleşenler için fazla bir anlam ifade etmeyebilen *kehrizler*, bulundukları ve yararlanıldıkları dönemleri yaşayanlar/hatırlayanlar için çok değerli su kaynaklarıymış. Şehrin su şebekesinin yetersiz ve fazla aktif olmadığı yıllarda, şehirde yaşayanlarca hem önem verilmesi hem de yoğun bir şekilde tercih edilmesi, hâlen anlatıla-gelmektedir:

“Eskiden kehrizlere giderek evlerimize taze su getirirdik. Özellikle Ramazan ayında iftar vakti yaklaşırken iftar sofrasına kehriz suyunu yetiştirirdik. Kehriz suyunun tadını, lezzetini hiçbir su vermezdi. Kehriz suyu insanı şişirmezdi” (K.K.5).

Kehrizleri yöre insanı için değerli kılan en önemli unsur; şehrin sırtını yasladığı, kış aylarında yoğun kar yağışı alan Erek Dağı’nın soğuk ve bir o kadar yumuşak suyunu taşımasıdır. Bu su, şehirdekiler için o kadar değerlidir ki, insanlar hem bu suyu hem de suyun şehirdeki geçiş istasyonu konumundaki noktaları isimlendirmişler. Su’ya, ilk çıktığı kaynak noktasından (Erek Dağı) itibaren “Zernebat”, şehirdeki tedarik edildiği noktalara ise farklı isimler (*Sofu Kehrizi, Çavuşbaşı Kehrizi, Vakıf Kehrizi, Kör Kehriz, Çalık Kehrizi* vs.) vermişler. Bugün hâlen şehirdekilerce değerli ve lezzetli olarak kabul gören “Zernebat” suyu, kaynağından ve civar köylerdeki çıkış noktalarından tedarik edilip içilmektedir.

Bu arada yeraltı su kanalları gibi, 1980’li yıllara kadar varlığını ve işlerliğini devam ettiren yerüstü su kanalları da 1990’lı yıllara gelindiğinde, yine yeni(!) şehircilik anlayışı ile birlikte insan eliyle ortadan kaldırılmıştır. Hem bağ-bahçe sulamasında kullanılan, hem de şehrin sokak ve caddelerine canlılıkla beraber estetik bir doğallık katan bu kanalları görmek artık imkânsız. Şehirdeki yerüstü su

kanallarının en çok bilineni ve en eskisi, yine Urartu Dönemi eseri olan yaklaşık 3000 yıllık *Şamran Kanalı*'dır (Fotoğraf-5). Bağ-bahçe sulama amaçlı yapılmış olan kanal, Gürpınar ilçesinden başlayıp Van'a kadar uzanmaktadır. Bugün hâlen varlığını devam ettirip sulama kanalı olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf-5: Şamran (Semiramis) Kanalı. (https://www.google.com.tr/search?q=%C5%9Famran+kanal%C4%B1&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=nExiX4mLn_vpYM%253A%252Cig0zwKK_Z-B9kM%252C_&usg=AFrqEzcV79SxbKHm_rt9PHfK8NJCzwA2eA&sa=X&ved=2ahUKEwj47_7lrLHdAhXLYIAKHAc5D9IQ9QEwA3oECAUQBA#imgdii=hbpKLOxJyGnqDM:&imgsrc=nExiX4mLn_vpYM). (E.T: 11.09.2018).

4.1.2. Kent Kültürüne Dair Değişim ve Dönüşümler

Kültüre dair değişim ve dönüşüm dediğimizde, ilk akla gelen; kültürel öğretiler veya gelenek-göreneklerin yapısal ve işlevsel farklılıklarıdır. Zamanla değişen, bazı öğelerinin yok olduğu, bazılarının ise değişerek devam ettiği, bazen de yeni bir durumun eski kültürel yapıya eklenildiğini söylemek mümkün. Kültürel alış-verişler ve zamansal gelişmelerle, kültür hallerinin değişmesi ve dönüşmesi sonucu, yeni toplumsal görüntüler ortaya çıkmaktadır.

Zamanla beraber Van'ın kültürel öğelerinde gerçekleşen değişimler ve dönüşmelerden birisi, ölüm olayının etrafında meydana gelen uygulamalardır. Bölgede yaklaşık olarak 2500-3000 yıl öncesinde gerçekleşen *ölü gömme adetleri*, Urartu nekropollarında yapılan arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkarılmıştır. Buradan hareketle baktığımızda; binlerce yıl bölgede yaşamış çeşitli toplumsal grupların birbirlerinden farklı veya birbirleri ile benzerlikler taşıyan ölümle ilgili ritüellere sahip olduklarını söylemek mümkün.

Yöresel olarak geleneksel anlamda ölümle ilgili eski inanış ve uygulamalara günümüzde fazla rağbet edilmemesine rağmen, hâlen eskiyi hatırlatan ritüellere rastlanılmaktadır. *“Van’da birisi vefat ettiği zaman eğer mevsim yaz ise mevtanın yattığı odanın pencereleri açılır ve oda havalandırılır. Vefat gece olmuş ise odanın ışığı söndürülmez ve mevta kibleye doğru yüzü çevrilerek bir yatağın üzerine bırakılır. Ve karnının üzerine şişmesini önlemek için bıçak veya temiz bir demir parçası bırakılır ve gözleri de kapatılır” (K.K.12).*

Günümüze varıncaya kadar uygulanan ve çeşitli seremoniler eşliğinde gerçekleştirilen ölümle ilgili uygulamaların yöresel görüntülerinde, 1990 öncesi ve sonrasında teknolojik ilerlemelerin, imkânların daha elverişli hale gelmesinin de etkisiyle bazı uygulamalarda farklılıklar meydana gelmiştir.

Yörede ölen kişinin veya ölüm olayının ardından çeşitli dini ritüeller gerçekleştirilir. Bu ritüellerin tarihi seyrinde bazı değişiklikler olsa da, toplumsal hayattaki yöresel tavrıyla hâlen devam etmektedir. Ölümü takip eden ilk üç gün, hem ölenin yakınlarınca, hem de dolaylı yollardan taziyeyi duyup ölenin yakınlarına taziye (başsağlığı) ziyaretinde bulunmak isteyenler, organize edilen etkinliklere

katılırlar. Sırasıyla; ölü yıkama, ölünün üzerine okuma, cenaze namazı, defin ve taziye mekânında bulunma gibi ölüm olayını takip eden uygulamalar, başta ölenin yakınlarınca olmak üzere, tanıdık yöre ahalisi tarafından yerine getirilir. Definden itibaren üç gün ile sınırlı olan yas ve taziye uygulaması bazı ailelerce bir haftaya yayılarak da gerçekleştirilebilir. Cenazenin mümkün olan en kısa süre içerisinde “ölü fazla bekletilmemeli” düşüncesi temelinde defin edilmesi, yörede yaşayanların çoğunluğu tarafından uyulan bir öğretilerdir. Eski yaşamışlıklardan kalan bu uygulama, morg türü ölünün muhafaza edilmesini sağlayan koşulların olmaması dönemiyle de alakalıdır.

Fotoğraf-6: Akköprü Mezarlığında kadın (sol) ve erkek (sağ) mezarları (01.09.2018).

Fotoğraf-7: Akköprü Mezarlığında ölü defni için hazırlık (01.09.2018).

Ölü defin işlemlerindeki alışlagelmiş dini uygulamaların dışında, geleneksel anlamdaki bazı simgesel özellikteki uygulamalar da mevcuttur. Ölü gömüldükten sonra, üzerinin kapatıldığı toprağın başucuna ve ayakucuna dikey konulan taşlar, ölünün cinsiyetine göre değişik şekillerde yerleştirilir. Ölen kişi erkek ise baş ve ayakucu taşları birbirine paralel şekilde dikilir. Ölen kişi kadın ise aynı taşlardan ayakucundaki, başucundaki taşa doğru dikey olarak yerleştirilir (Fotoğraf-6). Ancak bu uygulamalar, zamanla kabrin üzeri ölen kişinin yakınlarınca mermer, taş veya diğer malzemelerle yaptırılması sonucu, üzeri işlem gören kabir için ortadan kalkmıştır.

Ölü gömme adetlerini de kapsayan ölümle başlayan uygulamalar, yörede bugün de eski adetlere uygun bir şekilde devam etmektedir. Bazı hallerde ise bölgedeki topluluklar arasında farklı uygulamalara da rastlanır. Örneğin; Türkmenler, taziye mekânında ziyarete gelenlere ikram edilecek yemek için akraba ve yakınardan gönüllülük esasıyla kendi aralarında, her bir öğün (öğlen-akşam) için bir veya birkaç kişilik oluşumlarla organizasyonu üstlenirler. Kürtler ise taziye masrafları için ortak bir *havuz* oluşturur. Bu havuzda toplanacak parayı taziye masraflarında kullanacak bir kişi görevlendirilir. Yapılacak masraflara katkı vermek isteyen akraba, dost ve yakınlar, bu görevli kişiye ekonomik durumları nispetinde isim yazdırarak para verirler. Dolayısıyla taziye süresince yapılacak bütün masraflar, tek kişi üzerinden bu görevli tarafından yürütülür.

Ölüm olayı ile ilgili uygulanan, ancak bugün büyük ölçüde terk edilmeye başlanan, yörede yaşayan Türkmenler ve Azerilerce “*kara bayram*” olarak adlandırılan gelenek, eskiye nazaran farklı uygulamalarla az da olsa devam ettirilmektedir. Bu uygulamaya göre; ölüm olayını takip eden ilk dini bayram

(Ramazan veya Kurban Bayramı), kara bayram olarak kabul edilir. bu ilk bayramda, ölüm olayı yeniden canlandırılarak, taziye sahipleri bayrama rağmen dost ve akraba ziyaretlerine gitmez, taziye mekânında veya evlerinde, önceden olduğu gibi ziyarete gelenlerin taziyelerini kabul ederler. Aslında, dini ve toplumsal anlamda uygun ve anlamlı bulunmayan bu geleneğin terk edilmesi yönünde, İslâmi ve saygınlığı olan otoritelerce de yapılan uyarılar sonucu, bu gelenek eskiden olduğu gibi tam olarak aktif değildir. Sadece, ölenin birinci derecede yakınları bayram ziyaretlerine çıkmazlar. Ancak bu uygulama da son zamanlarda terk edilmeye başlanmıştır.

İlde değişime uğrayan (1990 öncesine göre) uygulamalardan biri de; resmi bayramların kutlanış şeklidir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, bütün yurttaki olduğu gibi Van'da da resmi bayramlar sabahtan başlayarak halk tarafından coşkuyla meydanlarda kutlanırken (Fotoğraf-8,9), gece de askeri birliklerin tertip ettiği fener alayları ile kutlamalar nihayatlendirilirmiş. Çarşı içindeki esnaf da işyerlerini bayraklarla süsleyerek, bayramları görsel ziyafete çevirip halkın neşesine ortak olmuştur.

Fotoğraf-8: 23 Nisan 1960 Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları (Fevzi Levendoğlu arşivinden).

Fotoğraf-9: 29 Ekim 1961 Cumhuriyet Bayramı kutlamaları (Fevzi Levendoğlu arşivinden).

Ancak, ister resmi teamülün gereği olsun isterse gönüllülük esasına göre olsun, halkın resmi bayramlardaki bayraklı coşkusu, yerini özellikle 2009'dan itibaren sıradan, coşkusuz ve tıpkı 1990'lardaki terör kaynaklı toplumsal olaylar sırasında yaşananlar gibi, tedirginliklerin hâkim olduğu günlere bırakmıştır. Bu döneme kadar belediye yönetimlerince tertip ve düzeni sağlanan resmi bayramlar, artık ilgilenilmeyen, umursanmayan, hatta mümkünse kutlanmasına gerek görülmeyen sıradan günlere dönüşmüştür. Şüphesiz, resmi bayramlarda tepkisiz kalan belediyelerin tutumu (bayram protokollerine katılmama gibi) ve ardından gelen *Çözüm Süreci* olaylarıyla birlikte, esnaf resmi bayramlarda işyerine bayrak asamaz hale gelmiştir. Bayrak asma cüretini (!) gösteren esnaf tehdit edilmiş, işyerleri ise giderek artan saldırıların hedefi hâline gelmiştir. Hatta söz konusu bu ticarethaneler, toplumsal olaylarda ve izinsiz gösterilerde potansiyel saldırı merkezlerine dönüşmüştür. Günümüzde ise belediye başkanlıklarına atanan kayyum

yönetimleriyle birlikte huzur ve sükûnet ortamı nispeten sağlanarak, belediyelerin, öncesinde olduğu gibi sadece siyasi kaygılarla yönetilmelerinin önüne geçilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren başlayan; ilerleyen yıllarla Cumhuriyet'in kazanımlarının toplumsal ve kültürel hayatta kendini göstermesini, Van'daki yaşamsal örneklerde de görmekteyiz. Tarihi belgeler ışığında asırlardır varlığı bilinen kent kültürü, Cumhuriyet ile gelen yeniliklere ayak uydurmada önemli bir altyapı oluşturmaktadır. Eğitim-öğretim, giyim-kuşam ve sanatsal faaliyetler gibi alanlardaki ilerlemeler, şehrin var olan kentsel kültür potansiyelini de harekete geçirmiştir.

Şehirde yaşayanlar, 1990 öncesi yaşamsal faaliyetleri ve kısacası şehrin gündelik hayatını resmettikleri anlatımlarında, birçok sanatsal ve kültürel faaliyetin 1930-1940'lı yıllardan bu yana var olduğundan bahsederler. Gerçekten de eldeki görsel etnografik malzemeler de bu durumu ortaya koymaktadır. 1960'lı yıllarda Van'da dört adet sinemanın olduğunu, o günleri yaşayanlar, ayrıntılarıyla birlikte bu sinemalarda izledikleri filmlerin ve oyuncuların isimlerini söyleyerek ifade etmektedirler. 1990-2000 yılları arasında ise bu duruma tam olarak tezat oluşturacak bir şekilde, şehirde hiçbir sinemanın olmadığı bilinmektedir. 2000'li yıllardan sonra ise gelişen kentleşmeyle birlikte, başta cep türü sinemalar olmak üzere, şehir tekrardan yeni sinema mekânlarına kavuşmuştur.

Özellikle 1960'lı yılları Van'da yaşayanlar, kültürel hayatın bir parçasını oluşturan şehir sinemalarını büyük özlem ve duygusallıkla anlatmaktadırlar: *“Eskiden çocukken, gençken, şehirdeki sinemalara giderdik. İki yazlık, iki kışlık olmak üzere, dört adet sinema vardı şehir merkezinde. Yazlık sinemaların etrafı*

yüksek duvarlarla çevrili, üstleri de açıktı. Bir yazlık, bir de kışlık sinemanın adı Şehir Sineması, bir yazlık, bir kışlık sinemanın adı da Emek Sineması'ydı. Kaliteli ve ailelerin gidebileceği yerli filmler gelirdi hep. Belli günlerde sinemaların aile matinesi de olurdu. Ailelerinden izin alamayan genç kızlar, arkadaşları veya komşularıyla birlikte izinsiz sinemaya giderlerdi” (K.K.6). “Zeki Müren’in, Fatma Girik’in, Türkan Şoray’ın filmlerine giderdik. Çoğu zaman duygusal filmlerde ağlardık” (K.K.5).

Yine 1990 öncesine gittiğimizde; Öğretmen Liseleri, Halkevleri, Halk Eğitim Merkezleri ve Halk Kütüphanesi’nin kent kültürüne katkıları yadsınamaz. 1948’den itibaren eğitim-öğretime başlayan Alparslan Öğretmen Lisesi (Alparslan Öğretmen Okulu), bölgede dönemin en önemli, en prestijli okullarından biri olup, başta yöreden olmak üzere birçok öğretmenin yetişmesine vesile olmuştur. 1932’de kurulan Van Halkevi ise şehirde sosyal ve kültürel anlamda birçok kişinin sanatsal faaliyetler alanında yetişmesinde rol oynamıştır. 1951’e kadar faaliyetlerine devam eden Van Halkevi, 1951 yılında dönemin siyasi yönetimlerince kapatılmıştır. Bu yıldan sonra bu kurumsal yapının yerini Halk Eğitim Merkezleri almıştır. 1997 yılından itibaren ise Van Devlet Tiyatrosu kurularak, tiyatro sanatçıları yerleşik olarak oyunlarını sergilemeye başlamıştır.

Halkçılık düşüncesinin bir uzantısı olarak Halkevleri, 1932 yılında Cumhuriyet Türkiye’si’nin modernleşme idealini halk kitlelerine aktarmak amacıyla kurulan kurumlardır. Bu tarihten itibaren yurdun birçok şehrinde faaliyete geçen Halkevleri, büyük oranda sosyal ve kültürel faaliyetler yürütmüştür. 1932’de 14 ayrı ilde kurulan ilk Halkevlerinden bir tanesi de, Van Halkevi’dir. Van Halkevi’nde maddi ve diğer bazı

yetersizliklerden dolayı var olan şubelerin tamamı her zaman faaliyet gösteremese de, etkinlik alanlarının oluşum süreci, kitaplık, sergi, tiyatro, spor gibi çalışmalarla başlamış, 1951 yılına kadar faaliyetleri devam etmiştir (Şahin, 2012: 93).

Kent kültürünün dünü ve bugününe baktığımızda; sözlü ve yazılı anlatımları destekler mahiyette görsel malzeme olan eskiye ait fotoğraflar, yaşanan dönemler hakkında fikir veren önemli belgeler durumundadır. Ait oldukları dönemin gündelik hayat modeli, giyim-kuşamı, uğraş alanları, toplumsal törenleri ve teknolojisi hakkında da bilgi yüklü etnografik kayıtlardır.

Aşağıda yer alan fotoğrafta (Fotoğraf 10), her ne kadar 2 Nisan 1943 tarihinde Van'ın Kurtuluş Yıldönümü nedeniyle bir araya gelmiş olsalar dahi, üç Vanlı beyefendi, şehrin o yıllardaki giyim-kuşamını temsil etmektedir. Bugün gelinen noktada, zaman faktörüyle beraber özellikle yoğun göç alan şehrin sosyal ve kültürel yapısının değişime uğrayarak heterojen bir yapıya bürünmesiyle giyim-kuşam alışkanlıkları eskiye göre değişerek çeşitlenmiştir.

Fotoğraf-10: 1943 Van'ından giyim-kuşamları ile üç beyefendi (Fevzi Levendoğlu arşivinden).

Aşağıdaki fotoğraflar (Fotoğraf 11-12) ise yine ait oldukları yıllara göre eğitim-öğretimin düzen-tertip ve disiplini hakkında bize fikir vermektedir. Fotoğraf 11'deki öğretmen ve öğrencilerin itinalı kıyafetleri ve Fotoğraf 12'deki lise öğrencilerinin tamamının okul şapkası takması, bugün ile mukayese edilir bir görüntü vermektedir.

Fotoğraf-11: 1937 yılına ait İlkokul öğrenci ve öğretmenleri (Fevzi Levendoğlu arşivinden).

Fotoğraf-12: 1951 yılına ait Van Lisesi öğrencileri (Fevzi Levendoğlu arşivinden).

Fotoğraf 13'teki lise öğrencilerinden oluşan amatör tiyatro grubunun, 1951 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren Van Halkevi'nin eğitim ve destekleri ile

ürettikleri okul müsameresi sonrası çektiirdikleri fotoğraf, dönemin eğitsel ve sanatsal seviyesini belgeleyen bir görüntüdür.

Fotoğraf-13: 1951 yılında “Paydos” isimli müsamerede rol alan Van Lisesi öğrencileri ve öğretmenleri (Fevzi Levendoğlu arşivinden).

Yöredeki kültürel değişim ve dönüşümlerden en çok göze çarpan alanlardan biri de beslenme şekli ve besinlerin muhteviyatıdır. Son yıllarda Van ile ilgili yöresel kültür ve gastronomi alanına dâhil bir konu Türkiye gündeminde yer almaktadır: *Van Kahvaltısı*. Adından da anlaşılacağı üzere; Van’a özgü ve yöresel tatlardan oluşan bir lezzet sofrası. Ülkemizde, yöresel tatların adlarını duyurduğu özel bölgeler gibi, Van iline özgü çeşitli tatlardan oluşan kahvaltılık ürünler de bir anlamda gastronomi turizmi bakımından şehrin tanıtımını sağlamıştır. Yöresel kahvaltılık ürünlerinin mazarına baktığımızda; asırlarca yapıp tüketilen kahvaltılık besinlerin varlığını, sözel anlatımlardan, kültürel yazın ve dokümanlardan anlamaktayız. *Van Kahvaltısı* denildiğinde de, kültürel ve tarihsel açıdan uzunca bir evveliyata sahip gelenek akla gelmektedir. Ancak, *Van Kahvaltısı* geleneği için –kahvaltılık ürünleri gibi- benzer

tarihsel geçmişe sahip olması bakımından bir iddiayı doğrulayacak geçerli veriler, elimizde mevcut değildir.

Şehirde, kahvaltı mekânlarını oluşturan *kahvaltı salonlarının* (sadece birkaç tanesi) mazisi, 60-70 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Ancak elbette yöresel anlamda ayrı bir yere sahip olan *kahvaltı kültürüne* ait besin türleri, (*otlu peynir, murtuğa, gavut, ilitme* vs) yörede yaşayanlarca daha da eski tarihlere tariflenen bir geçmişe sahiptir. Yalnız, ticari işletme kaygıları ve çeşitlenen besin maddesi üretimleri nedeniyle, son yıllardaki ile geçmişteki Van Kahvaltısı arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Yine de kahvaltı kültürünün geçen zamanla birlikte değişime uğramasına rağmen, yörede yaşayanların, Cemal Süreya'nın “*Yemek yemek üstüne ne düşünürsünüz bilmem, Ama kahvaltının mutlulukla bir ilgisi olmalı*” mısralarındaki fikre katıldıkları kesin (https://www.siiir.gen.tr/siiir/c/cemal_sureya/kahvalti.htm). (E.T:11.09.2018).

Van yöresi beslenme kültürü özellikleri bakımından özgün karakterler taşımaktadır. Besin çeşitleri, kullanılan malzemeler ve yöresel yemek yapımı teknikleri bakımlarından Anadolu'nun diğer bölgeleriyle farklılaşan beslenme kültürü, komşu illerle de benzeşen özellikler taşıyabilir. Yöredeki beslenme ve yemek çeşitliliği, genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nin *etli yemek kültürü* temelli yapısına uymaktadır.

Ancak, yörede yaşayanlarca da bilinen bütün bu yöresel yemek çeşitlemeleri ve isimlerine, son yıllarda bilinçli veya bilinçsiz şekillerde müdahaleler olmuştur. Özellikle, ulusal ve uluslararası platformlarda tanıtımı ve sunumu yapılan “*Van Kahvaltısı*” yöredeki bazı işletmeciler tarafından “*Kurdish Breakfast*” şeklinde

sunulmaya başlanmıştır. Yöreye mal olmuş bu kültürel ürün, özellikle bir etnisiteye özgü ve yeni ismiyle otantiklik katılmış bir suni görüntüye çevrilmeye çalışılmıştır. Etnik bakımdan bir yorumlamaya gittiğimizde; hali hazırda Van Kahvaltısı, hiçbir zaman Türk Kahvaltısı ismiyle zikredilmemiş ki, şimdi de Kürt Kahvaltısı olsun. Dolayısıyla, burada bir etnik imzayla kültürel dönüştürme çabasına tanık olmaktadır.

Bahsini ettiğimiz –tabiri caizse- yemeklerin ismi ile oynama hadisesine bir başka ve önceki örneğe zıt bir durum ise; yıllardan beridir yörede yapılan ve bütün yöre yaşayanlarınca bilinen bir yemek olan “Kürt Köftesi”nin ismine müdahaledir. Belki etnik kaygılarla belki de farklı sebeplerle de olsa, Kürt Köftesi’ne bulgur köftesi, yoğurtlu köfte gibi isimler verilmeye çalışılmış yıllarca. Ancak bu uğraşlar, istenen sonucu getirmemiş. Bu konuda ileride müdahaleler olmazsa, bulgurla yapılan, üzerine sarımsaklı yoğurt ve eritilmiş tereyağı dökülen köfte, bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da orijinal ismiyle Kürt Köftesi olarak bilinecek sanırım.

“Bu konuda, ulusal bir özel TV kanalında yer alan yöresel yemeklerle ilgili belgesel türü bir programda yaşananlar, çok ilgi çekiciydi. Bir tarihte Van’a konuk olan ve Anadolu’nun değişik yörelerindeki yemeklerin tanıtımını yapan bir TV programcısına, çoğu yöredeki benzer bir tava yemeği sunulmuştu. Gurme olarak da bilinen bu program yapımcısı, sunulan yemeğin tadına baktıktan sonra ismini sordu yemeği sunanlara. “Kürt Tavası” dediler ona. Hâlbuki yörede, Kürt Tavas diye bir yemek ismi yoktu. Ancak meşhur gurme (!) Kürt Tavas diye yedi ve tanıttı bu yemeği” (K.K.6).

Yemeklerin isimleriyle ilgili bu örnekleri elbette çoğaltmak mümkündür. Ama burada değinmeye çalıştığım sorunsal; özellikle etnik temelli vurgulamalarla

hem var olan bir durumu değiştirmeye uğraşmak, hem de temelsiz yeni üretimlere yönelmektir. Bu durum bir anlamda şehrin kültürel hafızasına müdahaledir.

4.2. Toplumsal ve Kültürel Hayatın Politize Oluşu

Toplumsal ve kültürel hayatın politize oluşu kavramına girmeden önce, Türkiye’de ve Van ilinde toplumsal ve kültürel hayatın şekillenmesine sebep teşkil eden faktörlerden “çocuk yetiştirme usullerine” bakmalıyız. Çocuğun aile açısından değeri ve ailenin çocuktan beklentileri açısından, özellikle aile içi çocuk yetiştirme usullerini gözden geçirdiğimizde; çocuğun ailenin sosyal ve ekonomik imkânları ölçüsünde şekillendiğini, sosyalleştiğini görmekteyiz.

“Türkiye’de ve başka toplumlarda yapılan araştırmalar gösteriyor ki, düşük gelirli kentsel ve yarı-kentsel bölgelerde ve özellikle köylerde çocuğun zihinsel gelişmesini ve dil gelişimini destekleyebilecek çevresel uyaranlar (örneğin, dikkat ve el becerilerini geliştiren materyaller, oyuncaklar, kitaplar vb. gibi) ile neden-sonuç ilişkilerine dayanan açıklamalı-ussal sözlü tartişma ortamı ve iletişim çok yetersizdir. Bu durum bir dereceye kadar düşük gelirli ana-babaların az okumuş olmaları nedeniyle sınırlı sözcük dağarcığına sahip olmaları ve bu nedenle sözlü tartişmaya pek girmemeleri yüzündendir. Bir başka neden de, çocukların genelde okul yaşından önce evde de öğrendiklerinin ve eğitilebildiklerinin pek bilinmemesi ve bilinçli bir *çocuk hedefli* ve *çocuk gelişimi amaçlı* çaba gösterilmemesidir” (Kağıtçıbaşı, 1990: 48).

Bölgede özellikle kırsal kesim başta olmak üzere, kentteki varoşlarda ve göçler sonucu oluşan/oluşturulan yeni mahallelerde hane başına düşen çocuk

sayısının yüksek oluşu nedeniyle, sosyal, ekonomik ve eğitsel sorunlar yaşanmaktadır. Hane başına düşen çocuk sayısının fazla olmasının yarattığı sorunlar, ekonomik bakımdan aileleri, nüfus yoğunluğunun getirdiği sorunlar bakımından da kentteki yaşamı sıkıntıya sokmaktadır. Öncelikli olarak, kırsal kesimden şehre göç ile gelen aileler, şehirdeki farklı ekonomik yaşam şekline uyum sürecinde, çocuklarına fazlaca zaman ayıramamaktalar. Olgunlaşma dönemindeki okul çağındaki çocuklar, hayatı ve şehri, aileden ziyade kendi pencerelerinden keşfetmekteler. Dolayısıyla bu yaşlardaki çocuklar, kırsaldaki gibi aileye bağımlı değil, hatta şehirde doğmuş-büyümüş çocuklardan daha fazla inisiyatif alırlar. Çoğu zaman ailelerinin ekonomik zorluklarını hafifletmek adına erken yaşlarda iş hayatına atılmaktadırlar.

Okul çağındaki çocuklar ve okul çağı sonrası gençler, çevresel ve ailesel etkilere dolaylı günlük siyasi gelişmeleri büyük ilgiyle takip etmektedirler. Bu çocukların kendi aile ortamları ve toplumsal çevrelerinde geliştirdikleri *Kürt aidiyeti*, giderek artan etnik anlamdaki toplumsal olayların da etkisiyle “*Kürt hareketi mensubiyeti*”ne doğru yol almaktadır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda, çocuk yaşlarda başlayan toplumsal ve kültürel politize olma halleri ortaya çıkmaktadır. Politize olan genç yaştaki çocuklar mevzubahis toplumsal olaylarda aşırı duyarlı ve aşırı tepki veren durumlara gelmektedir. Bölgede yaşanan yasadışı toplumsal olaylarda, ön safları oluşturan çocuk yaştaki göstericilerin hırçın ve cüretkâr davranışları da yine yaşamsal alanlarındaki aşırı politize havanın solunmasıyla alakalıdır. Hane içinden, akrabalarından veya yakın arkadaş çevresinden terör örgütüne katılımlar ve bu katılımlar sonucu terör örgütü saflarındayken güvenlik güçleriyle girdikleri çatışmalarda ölenlerin yarattığı etki sebebiyle de yine genç yaşta illegal

toplumsal faaliyetlerde yer almalar ve aktif olarak terör örgütüne katılımlar da bu sebeple artmıştır. Ayrıca, örgüte yakınlığıyla bilinen ve Avrupa'dan yayın yapan TV kanallarının özel çanak anteni ve uydu cihazı yardımıyla 1990'lı yıllardan beri evlerde takip edilmesi; aile büyüklerinin bu yayınlar sırasında örgütü ve icraatlarını nasıl değerlendirdiklerini de düşündüğümüzde, çocukların küçük yaşlardan itibaren örgütü nasıl algıladıkları ve nasıl yorumladıklarını da hesaba katarsak; en azından toplumsal konularda özellikle çocuk yaştakilerin psikolojik ve sosyolojik açılarından nasıl politize olduklarını anlayabiliriz.

Gündelik hayatın içinde, insan davranışları çoğunlukla toplumsal beklentiler çerçevesinde gerçekleşirken, bazı hallerde davranış veya eylemlerin mahiyet değiştirerek, toplumsal ve kültürel vasıflı olmaktan ziyade politik amaçlar edinmiş eylemlere dönüşmesi, hiç şüphesiz, farklılıklar oluşturan sosyal durumlardır.

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren şehirdeki bazı toplumsal organizasyonlarda, siyasi içerikli mesajların ön plana çıkması nedeniyle sosyal ve kültürel hayatın politize olmasına yönelik görüntüler ortaya çıkmıştır. Bu görüntüler ve örnekler, artarak devam edip, toplumsal huzursuzlukların ortaya çıkmasıyla, şehirde asayiş ile ilgili çeşitli sorunlar da oluşmuştur.

1990'dan sonra şehirde tertip edilen düğünleri mercek altına aldığımızda; düzenlenen araç konvoylarında siyasi seçim mitinglerini andıran, coşkulu ve sloganlı gösterileri görmekteyiz. Şehir sakinleri, araçlardan terör örgütü PKK'yı simgeleyen flamalar sallanarak, yine terör örgütünün ve sözde liderinin isimleri haykırılarak çeşitli sloganların seslendirildiğine –anlam vermeden- tanık olmuştur. Bu tip konvoylarda bulunan gelin arabaları ise yine terör örgütünü simgeleyen sarı-kırmızı-

yeşil renklerin birlikteliği ile oluşturulan rafya türü süs malzemeleri ile süslenerek cadde ve sokaklarda gezdirilmiştir. Güvenlik güçlerinin bazı düğün konvoylarında yaptıkları denetimlerde, gelin-damadin olmadığı, gerçekte düğünle ilgisi olmayan düğün konvoylarına da rastlanılmıştır. Düğün mekânlarında ise müzik eşliğinde halay çekenlerin başındaki *halay başı*, yine örgütü simgeleyen renklerden oluşan mendil ve flamalar sallarken, düğünde seslendirilen hareketli Kürtçe parçaların yanında örgütün sözde marşları da siyasi içerikli şarkılarla birlikte söylenmektedir.

Kürtçe konuşmanın ve Kürtçe şarkı-türkü söylemenin önünde artık hiçbir engel olmadığı günümüzde, devlet yöneticilerinin ve mülki idari amirlerinin bile Kürtçe halaylara katılım sağladığı da düşünülürse, düğün, şenlik, festival gibi eğlencelerde, büyük çoğunluğu provokasyon amaçlı olarak siyasal tonda Kürtçe'nin kullanılması dikkat çekicidir.

15 Ağustos 1984 tarihinde terör örgütü PKK tarafından Şemdinli ve Eruh saldırıları ile başlayan, 1990-1995 yılları arasında özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinde artan terör olayları nedeniyle, başta büyük can kayıpları olmak üzere, bölge ve ülke ekonomisi derin etkiler yaşamıştır. Bugün hâlen devam eden, başta PKK olmak üzere, ortaya çıkan diğer terör örgütlerinin de çeşitli faaliyetleri, ülkemiz topraklarında devam etmektedir.

1990'lı yıllara gelindiğinde, PKK'nın örgütsel faaliyetleri sadece silahlı boyutta değil, basın-yayın ve görsel medya yoluyla da devam etmiştir. 1990-1992 yılları arasında “Yeni Ülke” ismiyle yayınlanan, 1992 yılından itibaren de “Özgür Gündem” olarak yayınlanmaya devam eden gazete, 1994 yılında örgütün propagandasını yapmaktan dolayı mahkeme kararı ile kapatılmış, 2011 yılından

itibaren ise aynı isimle tekrar yayınlanmaya başlanmıştır. Aynı gazete, aynı gerekçeyle tekrar 2016 yılında yine mahkeme kararı ile kapatılmıştır. 1995 yılında Avrupa’da kurulup 1999 yılına kadar yayınına devam eden *Med TV* ise yine örgütün propagandasını yapan yayınlara ağırlık veren bir yapılanma içinde 1999’da *Medya TV* olarak yayınlarına devam etmiş, en son *Roj TV* ismiyle 2004-2013 yılları arasında yayın yapmaya devam etmiştir. Yine aynı yayın politikasıyla Avrupa’dan yayın yapan TV kanallarından Stêrk TV, Nûçe TV, Newroz TV ve Ronahi TV’yi de bu kapsamda örnek verebiliriz.

Logo-1: Med TV logosu.

Logo-2: Roj TV logosu.

Örgütün, basın-yayın organları yoluyla yaptığı propagandalardan kısaca bahsettikten sonra, söz konusu bu faaliyetlerin toplumsal ve kültürel hayatın politize edilmesi yönündeki rolüne baktığımızda; yapılan haberler ve ilgili yorumlar yoluyla terör örgütünü güçlü, haklı, idealist, uzlaşmacı, demokrat ve sözde temsil ettiği Kürt halkının haklarını savunmaya çalışan legal bir zemine taşınmaya çalışıldığını anlamaktayız. Bunun sonucunda toplumsal hayatın hemen hemen her alanına müdahale eden bu oluşum yoluyla, her türlü sosyal yapı, illegal bir politik

yapılanmaya malzeme olmaya başlamıştır. Terör örgütü liderlerinin kendi yandaş medya organlarından verdikleri mesajlar, örgütün sempatzanları tarafından şehir merkezlerinde izinsiz gösteriler ve çeşitli yollarla “durumdan vazife çıkarma” şeklinde şiddete dönüştürölerek yerine getirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla silahlı terör örgütü; medya ayağı, sivil toplum örgütleri ayağı, gençlik yapılanmaları ve resmi siyasi partiler (HEP, HADEP, DEHAP, HDP, BDP, DTP), bu dönemde bütün bu olayların tamamlayıcıları olarak vazife görmüştür.

Toplumsal ve kültürel hayatın politize olması yönündeki uygulamalardan birisi de kentteki yasal sivil toplum örgütleri ve esnaf odaları yönetimlerinin, terör örgütü yandaşlarınca planlı bir şekilde ele geçirilmesi çabasıdır. Oluşturulan yeni yönetimlerin, çeşitli sebeplerle yaptıkları kamuoyu açıklamalarında politik girizgâhlar ve atıflarla söylem türü geliştirerek gerçekleştirdikleri beyanlar, kent ve ülke sorunları ile ilgili basın bildirileri ve toplumsal olaylarda aldıkları tavırlar da bu çabaların hayata geçirildiğini göstermektedir. Bu çerçevede, TMMOB’a bağlı İl Koordinasyon Kurulu’nun 2014 yılında “Kimliğini Arayan Kent” temasıyla düzenlediği sempozyumun sonuç bildirgesi, özerklik ve devletin yeniden yapılanması adına önemli detaylar taşımaktadır:

TMMOB adına Van İl Koordinasyon Kurulu tarafından ‘Kimliğini arayan Kent’ temasıyla 21-22 Şubat 2014 tarihlerinde düzenlenen 2. Van Kent Sempozyumu sonuç bildirgesi yayımlandı. Sunulan bildirilerin "Van 2. Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı’nda yer alacak olup Sempozyumda dile getirilen görüş, tespit ve öneriler aşağıda özetlenmiştir: Türkiye siyasi ve idari yapısında demokratikleşmeyi sağlamak amacıyla köklü bir reformu öngörmeli. Sadece devlet sistemini değiştirerek sorunların

çözümlemeyeceğinden hareketle, toplumun öz yeterliliğini esas almalıdır. Sorunların çözümünde geliştirilecek yöntemler için, yereli güçlendirme, halkı söz ve karar sahibi kılma felsefesiyle hareket etmelidir. Halkın karar süreçlerine dâhil olması için demokratik katılımcılığı savunur ve tüm yerel birimlerde meclis sistemini esas almalıdır. Salt "Etnik" ve "Toprak" temelli özerklik anlayışı yerine kültürel farklılıkların özgürce ifade edildiği bölgesel ve yerel bir yapılanmayı savunulmalıdır. "Bayrak" ve "Resmi Dil" tüm "Türkiye Uluu" için geçerli olmakla birlikte her bölge ve özerk birimin kendi renkleri ve sembolleriyle demokratik öz yönetimini oluşturmasını öngörmeli. Demokratik özerk yönetim, bölge meclisi olarak örgütlenmeli ve meclislerde görev alan kişiler de bölge meclis temsilcisi olarak tanımlanmalıdır. Bölgelerin her biri o bölgenin özel adı veya bölge meclisinin yetki sınırları içinde bulunan en büyük ilin adıyla anılmalıdır. Demokratik özerklik modelinde il valileri, hem merkezi hükümetin hem de bölge yürütme kurulunun aldığı kararları uygulamakla görevli olmalıdır. (TMMOB Van İl Koordinasyon Kurulu (İKK) adına İKK Sekreteri Şemsettin BAKIR) (<https://www.tmmob.org.tr/icerik/van-kent-sempozyumu-sonuc-bildirgesi-yayimlandi>). (E.T: 29.09.2018).

Bu dönemde, söz konusu yasal örgütlerin yönetimlerindeki değişikliklerin dışında, ticari hayatta yaşanan “*sermayenin el değiştirmesi*”, şehirdeki önemli ekonomik değişimlerdenidir. Birdenbire ortaya çıkan bazı firmaların, ticari ve ekonomik açıdan birçok sektöre el atması ve büyümesi ilgi çekici bir durumdur. Devamında ise bu ticari firmaların terör örgütünün sosyal ve kültürel kılıflı etkinliklerine sponsor olmaları da, önemli detaylardandır.

Ayrıca, yasal toplumsal örgütlerin veya örgütsel yapıların yönetimlerinin ele geçirilmesi veya bu yapıların işleyişlerine çeşitli şekillerde müdahale edilmesine bir başka örnek olarak, siyasi partilerin yönetimlerine nüfuz edilerek, hem ilgili partinin

teşkilatlanmasını engellemek, hem de siyasi seçimlerde söz konusu partilerin şemsiyeleri altında örgüte yakın duran parti lehine çalışmayı gösterebiliriz. Yerel yönetim ve milletvekili seçimlerinde, sandık başlarında parti temsilcisi olarak görev alan bazı bireyler, resmiyette temsil ettiği partinin değil de başka bir siyasi partinin menfaatleri doğrultusunda çalıştığı, birçok seçimde gözlenmiştir.

Tarih 2014 yılı Ekim ayının 6'sını gösterdiğinde, provokasyon ve şiddetin özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinde baş gösterdiği *6-8 Ekim Olayları* başlamış olup, Van şehir merkezinde de yasadışı toplumsal olaylar yaşanmıştı. Kobani (Ayn el Arab) Olayları olarak da bilinen kalkışmada ve kargaşanın hâkim olduğu kentte ölenler ve yaralananlar olmuştu. Bu olaylar sırasında, şehirde bugüne kadar hiç yaşanmamış olayların çıkması ve yasadışı eylem yapan göstericilerin, devlete ait ne görürlerse yakıp-yıkmaları, bundan önceki yasadışı gösterilerle mukayese edilemeyecek kadar vahim noktalara ulaşmıştır. Özellikle Kızılay'a ait kan bağışi araçlarının (Fotoğraf-14) ve PTT'ye ait kargo hizmet binasının (Fotoğraf-15) yakılması, örgütün ve örgüte yakın partinin olaylar öncesi yaptığı provokasyonlar sonucu olması, manidardır. Yaşanan olaylar sırasında çıkan yangınlara belediyeye ait araçların müdahale etmemesi ve başta Emniyet Müdürlüğü'ne ait Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı olarak bilinen araçların ekipmanları ve Van Havaalanı itfaiyesi yardımıyla bu yangınların söndürülmesi de, dönem itibariyle dikkat çekici toplumsal olaylardır.

Fotoğraf-14: 6-8 Ekim olaylarında Kızılay kan bağışı araçlarının yakılması. (https://www.google.com.tr/search?q=6-8+ekim+olaylar%C4%B1+van&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwWij6vbfw8rdAhXMFSwKHZb6C-wQ_AUICigB&biw=1366&bih=657#imgdii=TTx-sP-TOZL0jM&imgsrc=vKjfbVIGi-y7LM). (E.T: 21.09.2018).

Fotoğraf-15: 6-8 Ekim olaylarında PTT Kargo hizmet binasının yakılmış hali. (https://www.google.com.tr/search?q=6-8+ekim+olaylar%C4%B1+van&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwWij6vbfw8rdAhXMFSwKHZb6CwQAUICigB&biw=1366&bih=657#imgdii=gUCIPU9mhwLAGM:&imgsrc=Aekzmc7u600W0M). (E.T: 21.09.2018).

Bu dönemde, siyasi gelişmeleri yakından takip eden yöre halkı kendince “artık gidişat özerklik yönünde ilerliyor, ortalık çok karışacak” (G.F.16) gibi durum analizleri yapmaya başlamış. Gelineen noktada, bu durumu kabullenemeyenler (ister Türk, ister Kürt, ister Arap olsun), çaresizlik içinde ne yapacaklarını tartışır hale

gelmişler. Bu yeni ve kaosun hâkim olduğu ortamı savunan halk kesimi ise memnuniyetlerini farklı toplumsal olaylarla (miting, düğün, protesto eylemleri, siyasi parti programları vs.) ortaya koymaya devam etmişler. Nitekim bu dönemde İpekyolu Belediyesi yönetimi, belediye binasına astıkları slogan içeren afişlerle (Fotoğraf-16) özerkliğe vurgu yapmıştır.

Fotoğraf-16: Çözüm Sürecinde İpekyolu Belediye Binası (19.07.2015).

Bu süreçte örgüte yakınlığıyla bilinen bölge belediyeleri, asli görevleri belediye sınırları içindeki vatandaşlara hizmet etmekken, tüm enerjileri ile örgütün direktiflerine ve faaliyetlerine yoğunlaşmışlardır. Nitekim belediyelerden örgüte aktarılan nakdi yardımlar, ulusal basının haberlerinde zaman zaman yer almıştır. Kadrolu işçiler, taşeron şirketine bağlı işçiler ve hatta belediyelerin kadrolu memurlarından yapılan zorunlu maaş kesintilerinin doğrudan örgüte aktarıldığı dönemler olmuştur. Ayrıca belediyelerde oluşturulan ve örgüt temsilcilerine tahsis edilen “arka oda” (<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/11/25/arka-odada-3->

pkklı). (E.T: 03.12. 2016) diye tabir edilen bölümlerde, belediye vasıtasıyla örgüt adına çeşitli yöntemlerle sağlanacak nakdi gelirlerin tanzim edilmesi de söz konusu bu dönemde yaşanan olaylardır. Karışıklık döneminden kişisel menfaat sağlamak amacıyla, bazı kişiler de süreci kullanarak özellikle esnaftan örgüt adına *vergi* diye para toplamaktan geri durmamışlardır.

Çözüm süreci ve öncesinde hem resmi hem de gayri resmi organizasyonlarla yöre halkından toplanan *haraç* türü nakdi gelirleri, bazı örgüt yandaşları ve örgüte destek veren halk kesimi, farklı şekilde tanımlamışlardır. Onlara göre; “*bu bir haraç değil, yeni kurulacak özerk yapının veya yapılanmanın halktan topladığı vergi’dir; nasıl ki, şu anda T.C. Devleti vergi topluyor ise aynı şekilde kurulması artık yakın olan özerk yapıya, bölge halkının alıştırılarak vergi ödemesi halidir*” (G.F.10).

Bu illegal yapılanmada, bölgedeki bir başka uygulama şekli olarak “Yüksekova Modeli”ni görmekteyiz. Bu modelde de devletin artık bölgedeki yapısal ve işlevsel organları tanınmayıp, örgütün belirlediği ve organize edip yönettiği bir şekilde, özellikle adli ve adi durumlarda/anlaşmazlıklarda, çözümün örgütün görevlendirdiği örgüt mensuplarınca işletileceği halka kanıksatıldı. Ardından da özellikle kırsalda; sonrasında ise şehir merkezlerinde uygulamaya geçildi. Bu yasadışı faaliyetler kapsamında öncelikle belediye binalarında ve parti başkanlıklarında komisyonlar oluşturuldu. Sonrasında ise Van’ın İran’a yakın sınır köylerinde mahkemeler kuruldu. Vatandaşlar arasında herhangi bir nedenden dolayı husumetli olanlar ve örgüt için toplanan haraca karşı koyanlar bu komisyonlara ve mahkemelere davet edildiler, gelmeyenler alıkonularak zorla götürüldüler. Bazı vatandaşlar ise kanuni yollarla çözemediği durumlar nedeniyle, hiçbir baskı görmeden kendi rızaları ile bu yasadışı komisyonlara ve mahkemelere başvurdular.

Namık Durukan'ın 13.12.2010 tarihli yazısı: “**Yüksekova modeli nedir?** Öcalan'ın “demokratik özerklik” ve “Öz Savunma” uygulamalarında örnek gösterdiği Hakkâri'nin Yüksekova ilçesinde uzun süredir Öcalan'ın çerçevesini çizdiği “demokratik özerklik” projesine uygun faaliyet yürütülüyor. Halkın bir bölümü, polis ve mahkemeler yerine, sorunlarını çözmek için örgüte yakın kurumlara başvuruyor. BDP ilçe yönetimi binası sorunlarını çözmek isteyen vatandaşların akınına uğruyor. Hemen her gün bir gerilim ve çatışmanın yaşandığı ilçe ikiye bölünmüş durumda. İlçenin girişi polisin denetiminde görünürken, çarşı merkezinden iç kesimlere doğru kesimler örgütün asayiş güçleri tarafından kontrol ediliyor. Polis ve asker mecbur kalmadıkça örgütün kontrol ettiği bölgeye girmiyor” (<http://www.milliyet.com.tr/-yuksekovayayginlasmali--siyaset-1325509/>). (E.T: 08.09.2018).

Şehirdeki toplumsal ve kültürel yaşantının illegal yöntemlerle politize olmasına yol açan çalışma alanlarından birisi de, örgüt ve dolayısıyla dönemin BDP yönetimlerince din ve inanç sistemi içerisinde yer alan uygulamalara yapılan müdahalelerdir. 2011 yılında, Barış ve Demokrasi Partisi tarafından başlatılan ve organize edilen, protesto ve alternatif amaçlı olarak düzenlenen, “*sivil itaatsizlik eylemleri*” kapsamında, *Cuma Namazı* boykot edilerek, namaz camiler yerine, şehrin merkezinde yer alan *Ahmed-i Hani Parkı*'nda, açık alanda kılınmıştır (Fotoğraf-17).

Şehirdeki halk, Hanefî ve Şafîi olmak üzere Sünnilik'e ait iki mezhep mensuplarından oluşmaktadır. Şehirdeki Türkmenler Hanefî mezhebine, Kürtler ve Azeriler (Küresinliler) ise Şafîi mezhebine bağlıdırlar. Bu iki mezhepte de, namaz ve abdestteki bazı ufak ayrıntıların haricinde, dinsel pratiklerin çoğunda birliktelik mevcuttur. Sadece dini bayramlarda kılınan bayram namazlarında, bazı camilerdeki uygulamalarda; her iki mezhep mensubu cemaat için ayrı hocalar tayin edilmektedir.

Fotoğraf-17: 2011 yılında BDP’nin organize ettiği alternatif Cuma Namazı. (https://www.google.com.tr/search?q=van+ahmedi+hani+park%C4%B1&rlz=1C2AOHY_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwilhJ3tgMDbAhXDFywKHc5_BL0QAUICigB&biw=1280&bih=685#imgsrc=lQvSkMJPla8ReM). (E.T: 07.06.2018).

Son yıllarda din ve inanç sistemi kapsamındaki sosyal hayatın politize edilmesine yönelik gerçekleşen bir başka örnek ise, Cuma Namazları’nda özellikle *hutbe* sırasında “devletin birliği ve bütünlüğü” üzerine yapılan dualara tepki olarak camileri bireysel veya gruplar hâlinde terk etme eylemidir. Bu eylem de tıpkı 2011 yılında BDP’nin organize ettiği *sivil itaatsizlik eylemleri* kapsamında değerlendirilebilir.

4.3. Simgelerle Ortak Değerlerin Yaratılması-İfade Edilmesi

İnsanlık tarihinde yazılı tarih öncesi ve sonrası, insan düşüncesinin simge ve işaretlerle sembolize edilmesi şekliyle anlatılması, günümüzde dâhi devam etmektedir. Bazen bir motif, bazen sade hâliyle bir simge, bazen de renklerden oluşabilen sembollerin hiçbirisi; sıradan, anlamsız ve tesadüfî değildir, olamaz.

Anlatılmak isteneni, vurgu yapılanı, korkulanı, tapılanı, sevileni-sevilmeyeni, doğal-doğüstünü, var olanı-var olmasını istediğini-var olmasını istemediğini; bazen sanatsal bazen de en basit figürlerle ifade eder insanlar. Simgelerle ifade şekli, zamana ve coğrafyaya göre değişebildiği gibi, benzerlikler de taşıyabilir. Çoğu zaman ortak değerlere atfedilen simge veya işaretler, doğa ve doğüstü alanlarla ilgili tüm insanların hayal dünyasına hitap ederler.

Anadolu’da da eski-yeni çoğu uygarlık üretimlerinde, simge ve işaretlerin varlığına tanık olmaktadır. Urartu kültüründen günümüze kadar geçen yaklaşık 3000 yıllık süreçte, Van bölgesinde rastlanılan görsel malzemeye baktığımızda da çeşitli simgesel ve figüratif çizimleri görmekteyiz.

20.yüzyılın ilk yıllarına kadar Van’da hayat süren topluluklardan Hristiyan Ermeniler’e ait yapılardan günümüze kadar ayakta kalan bazı kiliseler üzerinde yer alan çeşitli figürler ve işlemler, hâlen görülebilmektedir. Bu kiliselerden biri de Van Gölü üzerinde ve Van’ın kuzeydoğusunda yer alan Çarpanak Adası’nda bulunmaktadır. “Adanın üzerinde IX. ya da XI. yüzyılda yapılmış olduğu sanılan, Saint Jean’a adanmış bir de manastır vardır. Ktouts Manastırı adı ile anılan yapının bugün yalnızca kilise bölümü ayakta” (<http://www.vankulturturizm.gov.tr/TR-91595/carpanak-adasi.html>). (E.T:27.09.2018). Duvarlarında, birbirinden farklı formlarda haç çizimleri ve kabartmalarının bulunduğu kilisenin taşıyıcı kolonlarında ise özellikle *sarı-kırmızı-yeşil* renklerin bir arada olduğu kısımlar bulunmaktadır (Fotoğraf-18-19). 2015 yılı Mayıs ayında ziyaret ettiğim ve fotoğrafladığım kilisenin kolonlarındaki bu boyamaların orijinal hali ile günümüzde de aynı coğrafyada bu üç rengin bir arada kullanımı arasındaki benzerlik ilgi çekicidir.

Fotoğraf-18-19: Van-Çarpanak Adası kilise kolonları (31.05.2015).

Söz konusu bu renklerin günümüzde, yaşadığımız coğrafyada bir arada kullanıldığı bölgeler vardır. Başta Kuzey Irak'taki özerk Kürt bölgesi olmak üzere, Türkiye, İran ve Suriye'deki Kürt etnisitesinin, kaynağının tarihsel köklere dayandırıldığı gerekçeleri ile bu üç rengi bir arada simgesel olarak kullandığını görmekteyiz. Ancak, yukarıdaki kilise kolonlarındaki renkleri göz önüne aldığımızda, Ermeniler ile Kürtler'in farklı etnisitelere ait topluluklar olduğunu da göz önünde bulundurursak; benzerlik konusunda *kültürel geçişlilik* kavramını düşünebiliriz. Dolayısıyla kültürel öğelerin benzerliklerinden yola çıkarak, aynı coğrafyada yaşayan farklı toplumların akraba olma teorisinden, toplumlararası kültürel geçişlilikten söz etmek daha doğru olur. Kültürel öğenin orijini hakkında fikir beyan etmek ise zannımca çok güçtür.

Simgesel ifadelerle kitlelere verilmek istenen mesajların; yaratıcı, vurgulu, renkli olmasına özen gösterilir. Bu alanda çalışanların temel amacı, hedef kitleye ulaşmanın en etkileyici yollarını keşfetmektir. Dolayısıyla hedef kitlenin ortak değerlerine, önemsenen çekici görsellere atıflarda bulunma eylemleri, ticari kaygılarla da birleştirilerek ekonomik hayatın görüntülerini oluşturur.

Logo-3: Holding Kurum Logosu (<https://www.globalyatirim.com.tr/tr/>) (E.T: 31.07.2018).

Logo-4: Van AVM Kuruluş Logosu (<https://tr-tr.facebook.com/vanavmvan/>) (E.T: 31.07.2018).

Fotoğraf-20: VAN AVM'nin ön cepheden görünümü (11.08.2018).

Renkler konusunda, yörede simgesel ve sembolik oluşumları, projeleri veya tasarımları dikkatle incelediğimizde, renk birlikteliklerinin yaptığı çağrışımlar akla gelmektedir. Örneğin; ilde yatırım yapan bir kuruluşun logosundaki (Logo-3)

renklerle, ildeki sahip olduğu AVM için tasarladığı logodaki (Logo-4) renkleri karşılaştırdığımızda, yine bu üç rengin (sarı-kırmızı-yeşil) bir arada olduğunu görmekteyiz. Van AVM (Fotoğraf-20) için özel tasarlandığı anlaşılan bu logoyu oluşturan renkler hakkında ilk akla gelen teori; bölgeye özel, bölgenin hassasiyetlerine özel veya bölgedeki dengeleri gözetten bir tasarım olduğudur.

Çözüm Süreci'nin yaşandığı dönem boyunca, halkın ortak kullanım alanlarında örgütü simgeleyen ve çağrıştıran simge ve işaretlerin yoğun olarak işlendiği yapılara ve düzenlemelere tanık olunmuştur. Hatta Çözüm Süreci öncesinde de yine belediye yönetimlerince bu gibi benzer faaliyetlerin uygulanması denenmiştir. Bu uygulamalar, yine görsel anlamda şehir alanlarının düzenlenmesi gibi faaliyetlerdir. Bu faaliyetlere, bir tanzimi örnek verecek olursak; Devlet Hastanesi kavşağında, terör örgütü mensuplarının barındıkları mağaraları temsilen mağara şeklinde bir anıt-yapı inşa edilmesi. Halktan gelen tepkiler neticesinde bir süre sonra bu anıt-yapı valilikçe meydandan kaldırılmıştır. Aynı kavşağa 2015'teki BDP'li belediye başkanlığı döneminde ise çiçek ekimi sembolik dizaynda yapılarak, PKK'nın örgüt logosunun yerleştirilmesi şeklinde bir tanzime gidilmiştir.

Türk siyasi hayatında *Kürt kimliği* ile ön plana çıkan, çeşitli isimlerle siyasi seçimlere giren partiler, mevcudiyetleriyle birlikte, özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yerel yönetimlerde de başarılı sonuçlar almıştır. 1999 seçimlerinde, *DEHAP* ismiyle Van Belediye Başkanlığı'nı ilk defa kazanan parti, bu yıldan itibaren sergilediği Kürt etnisitesi merkezli icraatlarının dışında, PKK terör örgütüne olan yakınlığını da çeşitli şekillerde ortaya koymuştur. Bu dönemden itibaren, belediye meclisi tarafından alınan kararlar gereğince, simgesel anlamlarda etnik aidiyete vurgu yapılan faaliyetlere ağırlık verilmiştir.

1990 sonrası, ildeki toplumsal ve kültürel hayatın politize olmasının, yaşam alanlarındaki görsel tezahürüne baktığımızda; park, bahçe, kamusal alan ve çeşitli mekânlarda politik içerikli veya siyasi arka planlar gözetilerek tasarlanan projelerin üretildiğini görebiliriz. 2015 yılında, ilin Akköprü Mezarlığı kavşağında, belediyenin park ve bahçeler müdürlüğü tarafından tanzim edilerek, kavşak merkezine çiçek ekimiyle oluşturulan PKK terör örgütünün logosu yerleştirilmiştir (Fotoğraf-21). Sonrasında 2016 yılından itibaren ildeki belediye yönetimlerine kayyum atanması sonucu, söz konusu kavşak yeniden tanzim edilmiştir (Fotoğraf-22). İldeki belediyelere kayyum atanmasıyla, önceki yönetimlerin tepki çeken ve politik içerikli uygulamaları tamamen son bulmayıp, hâlen cadde ve sokak tabelalarında iki dilli uygulamalara devam edilmekte olup, bazı yöneticilerin bu durumu, geçmiş yönetimlerin *siyasi-demokratik kazanımları* olarak değerlendirdikleri bilinmektedir.

Fotoğraf-21: Çözüm Sürecinde Akköprü Mezarlığı kavşağı örgüt logolu tanzimi. (19.07.2015).

Fotoğraf-22: Çözüm Süreci sonrası Akköprü Mezarlığı kavşak tanzimi (11.08.2018).

2000’li yıllarda Kürt etnisitesine dayalı, başta belediyelerce yürütülen uygulama ve programlar, sadece etnik vasıflarla sınırlı kalmayıp politik yapılanmalarla çeşitli görsellerle sembolize edilen faaliyetler, giderek illegal gelişmeleri de içine almaya başlamıştır. Bu dönemde PKK’yı temsil eden, Siyasal Kürtçülük faaliyetlerini simgeleyen çeşitli giyim-kuşam türü materyaller de yoğun olarak kullanılmıştır.

1990 sonrası, değişen ve dönüşen kentsel yapının yanında, şehir merkezine doğru yaşanan göçlerle birlikte, hızlı ve düzensiz kentleşme sonucu, toplumsal ve kültürel yapıda da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle ticari levhalardaki görseller, dikkat çeken görüntüleri oluşturmaktadır. Kimisi bir dolmuş levhasında aşiretinin ismini ön plana çıkarmakta (Fotoğraf-23); kimisi yarı Türkçe yarı Kürtçe levhalar yazdırmakta (Fotoğraf-24,25), kimisi de şehre göçten önce yaşadığı topraklara gönderme yapan isimleri tercih etmektedir (Fotoğraf-26).

Fotoğraf-23: (11.08.2018).

Fotoğraf-24: (11.08.2018).

Fotoğraf-25: (10.08.2018).

Fotoğraf-26: (10.08.2018).

Fotoğraf-27: (10.08.2018).

Fotoğraf-28: (10.08.2018).

Fotoğraf-29: Ticari levha(10.08.2018).

Fotoğraf-30: Ticari levha(10.08.2018).

Ticari levhalar ve ilanlarda göze çarpan bir başka özellik de, yine simgesel temelde, sarı-kırmızı-yeşil renklerinin bir arada kullanılmasıdır (Fotoğraf-26,27). Bazı levhalarda ise simgesel anlamda Kürtçe’de olan “X” ve “W” harflerine vurgu yapılmıştır (Fotoğraf-23,25,28,29). Geçmişte kurulan Kürt örgüt isimlerini ticari levhalarına taşıyan (Fotoğraf-30: Yekbun: 1989’da Kafkasya Bölgesinde kurulan Kürt örgütü) bazı esnaf kesimi de, bazen de marjinal bir kararla, TSK’nın aralıklarla operasyon düzenlediği terör örgütünün kamplarının bulunduğu bölgenin ismini, ticari olarak kullanmıştır (Fotoğraf:31).

Fotoğraf-31: Ticari levha (21.09.2018).

Fotoğraf-32-33: Belediye otobüsleri üzerindeki “toplumsal cinsiyet” temalı etiketler (20.07.2015).

2012-2015 yılları arasında Van'daki il ve ilçe belediyeleri, politik içerikli faaliyetlerinin yanında, *Kürtçe'yi bayraklaştıran* uygulamalara da imza atmaya devam etmişlerdir. 2015 yılında belediye otobüsleri üzerinde *sosyal sorumluluk* projesi kapsamında, *toplumsal cinsiyet* temalı etiketleri görmekteyiz (Fotoğraf-32,33).

Fotoğraf-34: Van Büyükşehir Belediyesi'ne ait otobüs. (https://www.google.com.tr/search?q=van+belediyesi+otob%C3%BCsleri&hl=tr&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&sqi=2&ved=0ahUKEwjai-qQufzcAhXFOo8KHWyPCKAQ_AUICygC&biw=1366&bih=662#imgrc=xjlyUdHv9sjSRM) (E.T: 20.08.2018).

Fotoğraf-35: Van Büyükşehir Belediyesi'ne ait otobüs (19.09.2018).

Yine 2012 yılından sonra başlatılan bir uygulama ile il ve ilçe belediye otobüslerinin üzerlerindeki, tanıtıcı bilgiler Kürtçe ile ifade edilmiştir (Fotoğraf-34,35). Türkçe'ye rağmen Kürtçe, bu uygulama ile ön plana çıkarılmıştır. 2018 yılı itibariyle, bu uygulama, belediye başkanlıklarına kayyum atanmasına rağmen hâlen yürürlüktedir.

Ayrıca dönemin (2012-2015) Van Belediye Başkanlıkları, yapılan hizmet alımları konusunda da, -parti genel merkezleri mi, örgüt direktifleri ile mi bilinmez- Diyarbakır merkezli firma veya kuruluşlara öncelik tanımıştır. Bu konuda şehirdeki belediyeye ait çöp kamyonları ve hizmet araçlarının Diyarbakır plakalı olmaları bu bağlamda dikkat çekmektedir.

Logo-5-6-7: Geçmişten günümüze Van Belediyesi kurumsal logoları.

2014 yılına gelinceye kadar Van Belediyesi'nin kurumsal kimliğini temsil eden logolar (Logo-5,6), benzer tasarımlarla kullanılmıştır. 2014 yılında yapılan "logo yarışması" ile belirlenen yeni ve farklı bir logo (Logo-7), bu yıldan itibaren Van Büyükşehir Belediyesi'nin kurumsal logosu olarak kullanılmaya başlanmıştır. "Van Büyükşehir Belediyesi'nden yapılan açıklamada: Logoda kentin en önemli üç

ögesi olan, Wan, Göl ve Güneş, temel öğeler olarak kullanılmıştır” (<http://www.sehriyanguzetesi.com/habervan-buyuksehir-belediyesinin-logosu-belli-oldu-11339.html>). (E.T: 29.09.2018). 2018 yılı itibariyle yenilenen Van Büyükşehir Belediyesi’ne ait internet sitesinde, belediyenin yeni logosunun içerdiği sembolik ifadeler kısaca belirtilmiştir: *“Hat sanatıyla Van ismi logonun etrafını çeviren bir imza olarak ve sembol olarak kullanılmıştır. Yazı aynı zamanda Van’ın çok dilli yapısını da içerisinde barındırmaktadır”* (<https://van.bel.tr/logo.pdf>). (E.T: 29.09.2018).

“Büyükşehir Belediyesince 30.06.2017 tarihinde düzenlenen logo yarışmasında belediyenin kurumsal kimliğinde kullanılacak logo seçilemedi. Teşvik amaçlı olarak yarışmaya katılan üç eser sahibine mansiyon ödülü verildi (<http://www.milliyet.com.tr/van-buyuksehir-belediyesi-logo-yarismasi-van-yerelhaber-2142381/>). (E.T: 29.09.2018).

Van Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nın yeni logo hakkındaki içerik ve görünüm tanımlamasından da anlaşılacağı üzere; Van Gölü ve doğuşu-batışının seyri bakımından Güneş’in, logodaki simgesel görünümüne, ayrıca Güneş’ten çıkan 13 adet ışığın, Büyükşehir’e bağlı ilçe belediyelerini temsil etmesine vurgu yapılmıştır. En son logoyu tamamlayan “Wan” sözcüğünün ise, Van şehrinin çok dilli yapısını temsil ettiğine dikkat çekilmiştir. Yine burada, Türkçe-Kürtçe’den oluşan iki dilli (Büyükşehir Belediyesi’nin tarif ettiği gibi; logoda çokdilli göstergeler mevcut değil) yapı devreye girerek, şehrin değiştirilmek istenen kimliksel yapısı, *“simgesel olarak ortak değerlerin oluşturulması-ifade edilmesi anlayışı”* ile sürdürülmektedir.

2012 yılında büyükşehir olan Van ili ilçelerinin idari sınırları yeniden düzenlenerek, eski il merkezi ikiye ayrılarak iki yeni ilçe oluşturulmuştur: İpekyolu ve Tuşba. Bunlardan İpekyolu İlçe Belediye Meclisi, yine etnik ve kimliksel yapıyı sembolize eden bir logoyu tercih ederek, İpekyolu İlçe Belediyesi'nin yeni kurumsal logosunu ilân etmiştir (Logo-8). 2015 yılından itibaren kayyum atanan ilçe belediyesinin logosu, sonrasında yenisiyle (Logo-9) değiştirilerek kurumsal olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Uzun süredir İpekyolu Belediyesi'nin logosu üzerinde tartışma yürüten Belediye Meclis, tarihi figüranların kullanıldığı logoyu oy çokluğuyla kabul etti. İpekyolu Belediyesi Ağustos ayı meclis toplantısının 5. oturumu İpekyolu Eş Başkanları Aygül Bidav ve Veysel Keser, DBP'li ve AK Parti'li meclis üyelerin katılımı ile başladı. Uzun süredir logo tartışması yürüten meclis, çok sayıda gelen logonun arsında güneş, Van Gölü, Aslan ve kilim desenlerinin oluşan logoyu oy çokluğuyla seçti. Logoda kullanılan Güneş, özgürlüğü, aydınlık ve geleceği temsil etmekte. Aslan figürleri ise Kürdistan coğrafyasının geçmişinde Metaniler, Hurriler, Urartular ve Ermenilerin kullandığı ortak figürdür. Gücü, asaleti, adaleti temsil eder. Kilim motifleri de, akrep motifi kötülükleri yok ettiğine panzehir olduğuna inanılırdı. Motifler geleneğimizi ve kültürümüzü ve evrenselleşen geleneksel sanatımızı temsil etmektedir. Kullanılan renkler toprağı bereketi ve aydınlığı temsil etmektedir... İpekyolu Belediyesi'nin Kürtçe ismi Şaredariya Rêya ermûşê olarak belirlendi. Logo ve isim gündeminin ardından imar planında 15 yapının değişiklik talebi değerlendirildi. İpekyolu Belediye Eş Başkanı Aygül Bidav, yeni logonun ilçe halkına hayırlı olmasını diledi (<http://www.milliyet.com.tr/ipekyolu-belediyesi-nin-logosu-belli-van-yerelhaber-330367/>). (E.T: 26.09.2018).

İpekyolu Belediyesi'nin iki dilli logosuna (Logo-8) baktığımızda, Türkçe “İpekyolu” isminin Kürtçe'si “Ermuşê” olarak yazıldığını görmekteyiz. Ancak bir başka panoda veya afişte “Armûşê”, bir başkasında ise “İpekyolê” olarak yazıldığını görmek mümkün. Bu durum, alelacele etnik ve politik kaygılarla, altyapısı olmadan, Kürtçe isim tayin etmeye yönelik, kimliksel imzanın atılmasını amaçlayan afakî çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Sonrasında belediye yönetimlerine kayyum atanmasını takiben, İpekyolu Belediyesi, yeni kurumsal logosunu (Logo-9) kullanmaya başlamıştır.

Logo-8: İpekyolu Belediyesi eski logosu (https://www.google.com.tr/search?q=ipekyolu+belediyesi&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwi96_evxNndAhXDsaQKHT4HCowQ_AUICygC&biw=1366&bih=657#imgrc=TLtbV-6qDTL1dM:) (E.T: 27.09.2018).

Logo-9: İpekyolu Belediyesi yeni logosu (https://www.google.com.tr/search?q=ipekyolu+belediyesi&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwi96_evxNndAhXDsaQKHT4HCowQ_AUICygC&biw=1366&bih=657#imgrc=3ooKekSpRkrXEM:) (E.T: 27.09.2018).

Günümüzde simge veya semboller üzerinden şehir yaşamında hâlen devam etmekte olan ve en çok rağbet gösterilen görsellerden biri şehrin adının yazılışını “Wan” şekline dönüştürme çabalarıdır (Fotoğraf-36). Aslında ülkemizde yıllardır devam eden bir tartışma alanı olan “*yerleşim birimlerinin eski isimlerinin iadesi*”

konusu kapsamında çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. Ancak, bu değişikliklerin çoğunun temelinde, kültürel bir altyapı, tarihsel bir yaşanmışlık veya en azından sözlü bir tarihsel anlatıya sahip kanıtsal durumlar mevcuttur. “Wan” dayatmasının altında ise hiçbir tarihsel, etimolojik veya kısacası kültürel bir dayanak olmaması, düşündürücüdür. Semboller üzerinden toplumsal hafızayı silme ve yeni bir toplumsal hafıza oluşturma çabalarına girişme, tam manasıyla; etnik-politik referanslarla toplumsal hafızaya müdahaledir.

Fotoğraf-36: İlan Panosu (26.06.2015).

4.4. Van’ın Toplumsal ve Kültürel Hafızası

4.4.1. Şehrin Toplumsal Hafızasına Göre Yerli ve Yerlilik Değerlendirmeleri

Yaşanmışlıklar bakımından toplumsal hafızanın yerel inşasını değerlendirirken, öncelikle “yerel”, “yerli” ve “yerlilik” kavramlarına bakmamız lazım. Uluslararası bir bankanın Türkiye televizyonlarındaki tanıtım reklamında kullandığı sloganı duyduğumda ilgimi çekmişti: “Dünyanın yerel bankası”. Büyük

bir dünya bankasının, reklamlarına kadar taşıyıp vurgu yaptığı “yerellik” veya “yerlilik”, demek ki çok önemli ve sloganlaştırılacak kadar değerli bir kavram.

Halk kültürünün yerli, milli ve klasik kategorileri üzerine şekillenen önemli bir prensibi vardır: *Zamanda derinlik ve mekânda yaygınlık*. Bu prensipten hareketle, herhangi bir unsurun yerli ve yerel olması için, o unsurun zamandaki derinliğine ve mekândaki yaygınlığına bakmak gerekecektir. O zaman; en basit kelimedenden, en yoğun kültürel yapılara kadar mevzubahis olan her şeyi, yerel ve yerli sıfatıyla birlikte anmanın şartını, zaman ve mekâna uygunluk olarak düşünmeliyiz.

Murat Erol, *Yerlilik Düşüncesi* adlı kitabında, iki tür yerlilikten bahseder. İlki, zaman, mekân ve insanların yaşamışlıklarından oluşan yerlilik; ikincisi ise özellikle ülkemiz için de geçerli olan, “modernleşme sürecinde ortaya çıkan yabancılaşma/Batılılaşmaya bir tepki, öze dönmeyi öneren bir refleks olarak *yerlilik*” (2016: 17). Burada, yabancılaşmaya veya batılılaşmaya karşı oluşturulan, muhafazakâr eğilimli tepkisel kavram olan *yerlilik*, apayrı koşul ve temellendirmelere sahip bir alan kapsamına girmektedir. Bu anlamda yerlilik kavramını değerlendirdiğimizde; kültürel sistemlerin veya kültürel öğelerin yapısal/niteliksel durumlarını belirlemede, tıpkı, “kültürün şekillendirilmesindeki sınırlılıklar insanların yerlilik konusunda ısrarlı olmaları” (Kayalı, 2005: 144) yorumundaki gibi, yerlilik düşüncesinin aktif ve belirleyici olduğunu anlamaktayız. Kavramın lokal anlamdaki karşılığı olan zaman-mekan-insan ilişkisinden kaynaklı yorumu ise ele aldığımız *yerlilik* olgusudur.

“Yerli” ve “yerlilik” kavramlarının toplumsal tartışma zeminlerindeki durumuna baktığımızda; yerli olma veya yerli olmama tanımlamaları, aslında bir

anlamda kimlik tarifidir. Yaşanılan coğrafya ve tarih merkezinde, yaşanmışlıkları olan insanların kendilerini tarif etmesidir. Aynı zamanda, yerli olarak kabul edilenlerin dışında, yerli olarak görülmeyenlerin ise söz konusu ortak yaşanmışlıklarda paydaş olmadıkları düşünülür. Buna göre; Van özelinde “yerli-yerlilik” kavramlarının halk arasında konuşulması, tartışılması, anlamlandırılmaya çalışılmasını değerlendirdiğimizde, birçok toplumsal duruma tanıklık etmek mümkündür:

- Bu kavramları veya sıfatları toplumca, kullanmayı gerekli kılan sebepler,
- Toplumca, bu sıfatlara tabi olanlar ve olmayanlar,
- Bu sıfatlardan memnun olanlar ve olmayanlar,
- Şartlara veya kıstaslara göre yerli olmayıp, kendini veya bağlı olduğu toplumsal grubu yerli gruba eklemlemeye çalışanlar (yerli olmayıp, yerli olduğunu hissedenler).

“Mekânla bir bağ kurma çabası, zamanla ve tarihle doğru sıhhatli bir bağ kurmaya yetmemekte, aksine sahte bir *yerlilik* algısı doğurmaktadır. Mekânın salt kendi yaşanmışlıkları bir *yerlilik* oluşturmaz. Dolayısıyla mekânda bir şeylerin olup bitmesi de tek başına bir yere götüremeyecektir bizi. Nihai olarak yerlilikten bahsedilecekse, mekân ve zamanın çevrimselliğinin bir insan topluluğunu veya milleti kuşatması gerekmektedir” (Erol, 2016: 16). Erol’un da tarif ettiği gibi; yerlilik kavramı, sadece mekân veya sadece zaman ile sınırlı olmayıp, bu iki faktörü de içine alan ve kuşattığı insanların ortak paydası olan bir isimlendirmedir.

“*Yerli*” kavramının kullanımının sebeplerini; başta yaşadığı yeri, mekânı sahiplenme, kendini ve kendi gibi olanları yaşanılan mekâna ait hissetme gibi

duygularla ifade edilen durum olarak açıklayabiliriz. Bu durumun beraberinde veya sonrasında ise kavramı kullanmayı gerekli gören bireyler için; yaşanan coğrafyada veya mekânda, birlikte yaşadığı toplumsal grupla –insanlığın fitratı gereği- “*aynı kökenden gelme, ortak yaşanmışlıkları olma, ortak geçmişi ve geleceği paylaşma gibi duygu ve düşüncelerle bir olma, birlikte hareket etme gayesi taşıma*” şeklinde ifade edebiliriz.

Yerli kavramının toplumsal ortam içinde kullanılmasını, günlük konuşmalarda telaffuz edilmesini Van özelinde değerlendirecek olursak; bu kavram daha çok Van’da yaşayan Türkmenler için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, yerli dendiğinde, doğma-büyüme Vanlı olan, atadan-dededen bu memlekette yaşayan ve Türkmen olan anlaşılmaktadır. Bugün bu vasıflandırmalar ile adlandırma, yöredeki diğer toplumsal gruplarca da kabul edilmektedir.

Öncelikle yerli adlandırmasını veya sıfatını, kavramın genel-geçer kabulüne uygun olarak, kendilerine uygun görenlerin, yerli olmadığı şeklinde reva gördükleri toplumsal gruptan kendilerini ayırdıkları doğrudur. Bu şekilde kendilerini ve ötekilerini tanımlayan anlayış, elbette toplumsal anlamda rahatsız edici sonuçlar da doğurmaktadır. Kendilerinin yerli olmadığını, yerli kabul edilmediklerini duyan-algılayan ötekiler ise doğal olarak tepkisel tonda reaksiyon geliştirirler. Kendilerinin dışlanmış, sığınmacı olarak tanımlandıklarını algırlar. Ancak kavramın her ne kadar çeşitli tepkisel algılamalara neden olmasına rağmen, sosyal literatürde yer edindiği de bir gerçektir. P. A. Andrews da Anadolu’daki *yerli* tanımlamasını, hem toplumsal aidiyet hem de mekânsal aidiyet bağlamında açıklamaktadır: “Yöresel adlandırmalarda Türk veya Türkmenler’e *yerli* denir. Bu sözcük *doğma, büyüme buralı* anlamına gelir” (1992: 70).

Ancak yerli kavramının Van özelindeki çerçevesine veya kapsamına baktığımızda; “yerlilik” kavramının tanımı gereği, zamanla kavram kıstaslarının değiştiği görülmektedir. Şöyle ki; yerli kavramını ele alırken “göç” olgusunun da kavramın oluşmasında ve olgunlaşmasında etkili olduğunu kabul etmeliyiz. Hatta “göç”ün, doğrudan yerlilik ölçütünün belirlenmesinde ana etken oluşturduğunu, söyleyebiliriz. Şehirdeki toplumsal yaşantıya farklı zaman dilimlerinde dâhil olan veya göç ile gelen toplumsal grupların, şehirde yaşayanlarca yerlilik açısından değerlendirilişleri de farklıdır. Bir başka deyişle; şehre bir asra yakın bir zaman önce göçle yerleşenler ile yakın geçmişte göç ile gelip yerleşenler eşdeğer göçmenler olarak değerlendirilmemektedir. Nitekim toplumsal gruplar, şehre yerleşim zamanları ve gönüllü asimilasyonlarının düzeyince, şehrin yerlileri tarafından sanal değerlendirmelere tabi tutulurlar.

Yörede, karşılıklı konuşmalarda, tanışmalarda, insanların birbirlerinin köylerini sorgu-sual etmeleri, aynı zamanda kimliklerini öğrenmeye çalıştıkları yönündeki meraklarıdır. Gerçekte, yerli olma veya olmama, hangi aşirete mensup olma veya bunların dışında, genel olarak bireylerin yöreden olma veya olmama gibi durumlarına özgü sorulan sorulardır.

4.4.2. Yaşanmışlıklar Bakımından Toplumsal Hafızanın Yerel İnşası

Kentteki etnik farklılıkları bir tarafa bırakacak olursak; yaşanmışlıklar bakımından toplumsal hafızanın yerel olarak inşa edilmesini sağlayan önemli faktörler bulunmaktadır: Ortak geçmiş, mekânsal yaşam faaliyetleri, beslenme kültürü gibi. Hatta toplumsal bellekte yer alan sosyal travmalar ve doğal afetler bile

kentin geçmişinde yaşanmış tüm olaylarla birlikte toplumsal ve kültürel hafızayı oluşturmaktadır.

I.Dünya Savaşı yıllarında yaşanan trajik olaylar, hâlen toplumsal bellekte yer almakta ve kuşaktan kuşağa anlatılmaktadır. Yaşanan savaş yılları kötü olayları barındırsa da, toplumsal hafızanın inşasında önemli bir yere sahiptir. Savaş yıllarıyla birlikte yaşanan muhacirlik anıları ve iskân hikâyeleri de sözlü tarihin olduğu kadar, toplumsal hafızanın da malzemesidir. Toplumsal açıdan yaşanan kötü olayların yıllarca belirli günlerde anılması ve üzücü yaşanmışlıklardan sonra gelen mutlu hadiselerin yine her yıl kutlanması, toplumsal bellekteki izlerin eseridir. Şehrin bir asır önce yaşadığı savaş yıllarındaki hadiseler, her yıl 2 Nisan günü anılarak, bu üzücü yılların bitişini simgeleyen yine aynı günde kutlamalar gerçekleştirilir. Dolayısıyla, her yıl acıyla mutluluğun aynı anda simgesi olan Nisan ayının ikinci günü; can kayıplarının merkezi olan Zeve Şehitliği'nde anma törenleri; şehir merkezindeki Cumhuriyet Caddesi'nde ise işgalden kurtuluş günü kutlamaları yapılmaktadır.

“Toplumsal bellek diye bir şey varsa, onu, anma törenlerinde bulabiliriz. Anma törenlerinin ancak uygulamısal oldukları zaman anıcı oldukları gösterilmiştir. Ne var ki uygulamısal bellek, aslında anma törenlerinden, yani töreni oynama (yapma) zorunluluğunda olmakla birlikte, yüksek derecede temsili nitelikte olan anma törenlerinden çok daha yaygındır. Uygulamısal bellek bedenseldir” (Connerton, 2014:122).

Toplumsal hafızada yer etmiş tarihi olaylar ve yaşanmışlıklar kadar toplum içinde ayrıcalıklı yeri olan, unutulmayıp hep hatırlanan ve isimleri her daim zikredilen şahsiyetler de vardır. Van için yaptıkları icraatlarla veya yapılmasına

vesile oldukları eserlerle isimleri hafızalardan hiç silinmeyen tarihi şahsiyetleri, şehirde yaşayanların anlatımlarından ve çeşitli vesilelerle dile getirmelerinden öğrenmekteyiz. Bunların en başında 1907-1908 yılları arasında Van Valisi olarak görev yapan Ali Paşa (Ali Rıza Paşa) gelir. Görev yaptığı yıllarda “Van vilayetinde bitme noktasına gelen devlet hizmetlerini yoluna koyarak, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki ihtilafları sulh yoluyla çözer. Van’da özlenen barış ortamını sağlayan Ali Rıza Paşa” (<http://blog.milliyet.com.tr/van-valisi-sehit-ali-riza-pasa-/Blog/?BlogNo=406090>) (E.T: 06.09.2018) halkın büyük teveccühünü kazanır. 1908 yılında Ermeni komitacılar tarafından öldürülen Ali Paşa’nın kabri Sinop ilinde bulunmaktadır. Yöre halkı Paşa’nın hatırası için bugün de birçok ortamda dillendirilen “*Ali Paşa Ağtı*”nı yakmıştır. Hâlen, Van’da Ali Paşa isminin yaşatıldığı bir mahalle ve mesleki eğitim merkezi bulunmaktadır.

Fotoğraf-37: Vali Ali Paşa Mesleki Eğitim Merkezi (10.09.2018).

Van milletvekilliği, Başbakanlık ve Milli Savunma Bakanlığı yapmış Ferit Melen (1906-1988) ise Van’ın toplumsal hafızasında yer etmiş devlet ve siyaset

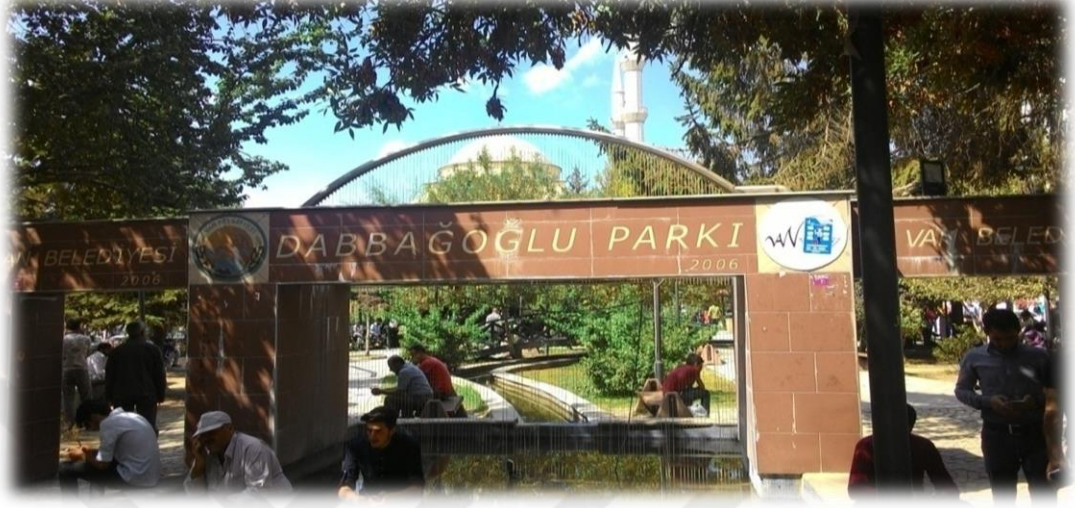
adamıdır. Görevde olduğu yıllarda devlet işlerinin yanında, şehrin sorunlarıyla ilgilenip ve kentsel gelişimine de katkı sağlayan Melen, halkın sevgisini kazanan ender siyasetçilerdendir. Van Havaalanı (Fotoğraf-38) ve Cumhuriyet Caddesi'nde bulunan merkezi kent meydanının Ferit Melen ismini taşıması, hemşerilerinin bu devlet adamına verdiği değerin bir göstergesidir. Ferit Melen ismi anıldığında, şehirde hep müspet yorumlar duyulmaktadır: “*Ferit Melen döneminde bütün resmi kurumların bölge müdürlükleri Van’a getirildi. Ancak bugünkü siyasetçiler sayesinde birçoğu diğer doğu illerine gitti*” (K.K.10). “*Bu memlekette taş taş üstündeysen, bu rahmetli Ferit Melen’in eseridir*” (K.K.7).

Fotoğraf-38: Van Ferit Melen Havalimanı (10.09.2018).

Yine şehir için önemli bir isim olmuş, eğitimci, şair, bürokrat ve belediye başkanı Tayyar Dabbağoglu (1934-1977), şehir halkı tarafından olumlu kişiliği ve farklı belediyecilik anlayışı ile anılan bir şahsiyettir. Kent meydanında bulunan ve

bağımsız belediye başkanlığı yıllarında kendi eseri olan park (Fotoğraf-39), hâlen onun adını yaşatmaktadır.

Fotoğraf-39: Dabbağolu Parkı (10.09.2018).

4.4.3. Politik Referansla Toplumsal Hafızaya Müdahale

Çeşitli toplumların veya etnik grupların, bölgedeki yaşanmışlıklarından dolayı ortaya çıkardıkları kültürel ürünleri doğal ortamda, müzelerde, özel koleksiyonlarda ve halkın ortak kullanım alanlarında görmekteyiz. Bölgede hayat sürmüş Urartular, Asurlar, Ermeniler, Selçuklular ve Osmanlılar'a ait birçok eserin varlığına tanıklık etmekteyiz. Bu uygarlıklar veya toplumsal grupların dışında, bölgede tarihsel dönemlerde varlıklarını bildiğimiz, ancak maddi kültürel ürünlerinin varlığına tanıklık edemediğimiz veya elimizde herhangi bir nesnel veri olmayan toplulukların nasıl bir sosyal örgütlenmeye sahip oldukları yönünde, sağlıklı ve net bilgilere sahip değiliz. Bu perspektiften baktığımızda; geçmişte bölgede yaşamış

veya hâlen yaşamakta olan Kürtler de dâhil devletli/devletsiz bazı toplulukların, özellikle maddi kültür üretimlerine rastlanmamaktadır.

Dolayısıyla günümüzde, politik referansla toplumsal hafızaya müdahale teşebbüslerinin alt yapısını anlamak babında, bizleri bu tür sorgulamalara ve çözümlemelere iten sebepler üzerine düşündüğümüzde; toplumsal varlığın yanında, altyapısı olmayan sanal temelli afakî iddialar ile yerel-kültürel kamuoyunu hep meşgul eden bu durum üzerine düşündüğümüzde, bizler için tek ölçü noktası, sosyal ve kültürel araştırmalar sonucunda elde edilen verilerdir.

Toplumsal veya kültürel birikim, uzun yıllar sonucu oluşan, bilinçli/bilinçsiz biriktirilen ve sürekli sonraki kuşaklara aktarılan bilgilerden ibarettir. Bu bilgiler nesiller boyu canlı bir bağ oluşturma mahiyetindedir. Toplumlar ve bireyler, çeşitli yaşamsal faaliyetlerin işleyişinde, sıklıkla kolektif birikime, ortak hafızaya müracaat ederler. Kolektif veya toplumsal hafızaya malzeme olan anılar, şahsiyetler, tarihsel olaylar, mekânlar ve nesnel varlıklar, mütemadiyen hayatın içindedir. Bireyler için, yaşadıkları mekânın geçmişten beri varlığını koruyan her bir nesnel malzeme, geçmişe dayalı yaşanmışlıklar kadar değerlidir. Çünkü bir sokak, bir nehir, metruk bir bina, belki de bir mezar taşı bile, geçmişin izlerini taşıyan, geçmişi unutturmayıp hep canlı tutan, değerli kılan birer simgedir aynı zamanda. Ve hatta şehirle birlikte anılan, şehre mal-olmuş meczuplar, deliler, dilenciler, mukallit şahsiyetler dâhi, şehrin hafızası içinde yer alırlar ve onların hikâyeleri şehrin kültürel hafızasına renkli değerler bahşeder.

Her şehrin kendine özgü sembolleşmiş, insanların hafızasında yer etmiş yapıları vardır. Van şehir merkezine baktığımızda; şu an zamana, doğal afetlere ve de

en önemlisi insan faktörüne direnen belli sayıda doğal ve insan ürünü fiziksel yapı mevcuttur. Yakın geçmişte kaybolan-yitirilen bazı yapı veya doğal oluşumlar ise sadece belli bir yaş aralığında olan bireylerin belleğinde varlığını sürdürmektedir. Daha önceki tarihsel dönemlerde ise ortadan kalkan/kaldırılan eser veya yapıların ise bugün itibariyle toplumsal bellekteki yeri, sadece nesilden nesile aktarılan anılardaki varlığından ibarettir.

Teknolojik gelişmelerin ve değişimlerin işleyişini bir tarafa bırakacak olursak; kentin tarihsel ve kültürel varlık değerlerinin dönüşüm seyrine baktığımızda; özellikle kent halkının ortak kullanım alanlarının ortadan kalkması veya çeşitli şekillerde kimlik değiştirmesi, toplumsal hafızaya vurulmak istenen büyük bir darbe gibidir. Toplum, kuşaklar boyunca kolektif hafızada yer etmiş kültürel bilgileri, sonraki kuşaklara da devretme meylindedir. Hal böyle iken, alışkanlıkların ve geçmişten devam-edip gelen görsel varlıkların ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetler, kültürel ve toplumsal anlamda tepki çeken ve kuşkuyla yaklaşılan sarsıntılı durumlardır.

Bu konuda özellikle 2009-2016 yılları arasında Van genelinde, yerel yönetimlerce (belediye başkanlıkları), birçok yerel uygulama programlanmış ve uygulanmıştır. Sokak, park ve birçok ortak kullanım alanının yeniden isimlendirilmesi veya yeni oluşturulan alanlara siyasi arka planla politik isimlerin verilmesi, bu uygulamaların bazılarını oluşturmaktadır. Söz konusu faaliyetlere bir örnek verecek olursak; 2010 yılının Haziran ayında Van Belediye Meclisi'nin almış olduğu bir kararla 70 yıldan fazla bir zamandır *Şehir Parkı* olarak bilinen ve tanınan parkın adı *Feqîyê Teyran* (Fotoğraf-40,41,42) olarak değiştirilerek yeniden tanzim edilmiştir. “Şehir Parkı”, şehrin merkezinde, en işlek ticari cadde olan Cumhuriyet

Caddesi'nde bulunmakta olup, ilk olarak şimdiki Merkez Bankası'nın yerinde 1940'larda inşa edilmiştir. Daha sonra 1970'lerde şimdiki yerine kaydırılarak yeniden düzenlenmiştir. En son, 2010 yılında söz konusu kararla parkın ismi değiştirilmiştir.

Fotoğraf-40,41: Şehir Parkı (Feqiye Teyran Parkı) (07.07.2015).

Fotoğraf-42: Şehir Parkı (Feqiye Teyran Parkı) (27.09.2018).

Bugün kent sakinlerinin tamamına yakınının, Şehir Parkı olarak adlandırdığı mekânın, bir oldu-bitti ile hüviyetinin değiştirilmesi, mekâna dâir yıllardan beri oluşmuş tarihsel kent hafızasının bir parçasının koparılmasına yönelik bir uygulamadır. Parka dair, şehirde yaşayanların ve yaşamışların, hafızalarında yer

etmiş yaşanmışlıklar ve anılar; bir anda tarihi kaynağından koparılmış, başıboş gezen sıradan hikâyelere dönüşmüştür. Ortaya çıkan yeni durumu anlamlandırmaya çalıştığımızda; eskiye özgü anıların merkezindeki mekânın bir anda yok edilerek, sil-baştan yeni(!) kültürel geleneklerin icadına yönelik çalışmalara yoğunluk verilmesi şeklinde yorumlayabiliriz. Dolayısıyla, çok yeni üretilen ama “eski gibi görünen ya da eski olma iddiasındaki *geleneklerin* kökenleri sıklıkla oldukça yakın geçmişe dayandığı gibi, bazen bu geleneklerin icat edilmiş oldukları da açık bir gerçektir” (Hobsbawm ve Ranger, 2006:1).

Kültürel ve toplumsal birçok nesnel, sözsel, edebi ve sanatsal ürün, aynı zamanda ilgili toplumun birikimi olduğu kadar, geçmişten beri bağlandığı gelenekleridir de. Bu bakımdan, şehirlerin kültürel varlıklarını, geleneksel hayatın özünden ayıramayız. Ancak bu geleneksel yaşamın ve geleneksel yaşam ile birlikte kentsel hayatın farklılaştırılması ve yeni hallere büründürülmesi; kaynağını geçmişten aldığı iddiası ile ortaya çıkarılan yeni toplumsal-kültürel durumların (icatların) türemesi ile şekillenmektedir. Kökeninde meçhul ve belirsiz temsili anlatımlarla desteklenen bu faaliyetler, giderek asırlardır devam ettiğine inanılan veya öyle varsayılan inanışlara dönüşmektedir.

Bugün eski devirlerden geldiğini varsaydığımız geleneklerin büyük kısmı, aslında görece yakın zamanlarda ‘icat edilmiş olan’ geleneklerdir. Bu gelenekler icat edilirken mutlaka belli bir tarihsel geçmişe referans yapılır ve geçmişle bir süreklilik kurulmaya çalışılır. Oysa bu süreklilik, büyük ölçüde yapay ve uydurmadır... Gelenekler birçok ülkede ve birçok amaçla gerçekleşmiştir... Bu hem resmi hem de gayri resmi olarak, genel olarak ‘siyasal’ diyebileceğimiz, resmi olanları çoğunlukla devletler, örgütlü siyasal

ya da toplumsal hareketler tarafından ya da bunların dâhilinde; yine genel olarak ‘toplumsal’ diyebileceğimiz gayri resmi olanları, siyasal işlevleri olsun ya da olmasın, biçimsel olarak örgütlenmemiş toplumsal gruplar ya da amaçları açıkça ya da bilinçli olarak siyasal olmayan, kulüp ve kardeşlik cemiyetleri gibi topluluklarca gerçekleştirilmiştir. Bu ayrım, ilkesel olmaktan ziyade pratik bir ayrımdır... Dolayısıyla, ‘siyasal’ geleneklerin icadı daha bilinçli ve üzerinde kafa yorularak, gündeminde siyasal hedefler bulunan kurumlarca gerçekleştirilmiştir. Bu noktada hemen kaydedebiliriz ki, bilinçli icat, ancak halkın açık olduğu dalga boyundan yayın yapma başarısı nispetince başarı kazanmıştır (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 305,306).

Dolayısıyla, yeni icat formunda sahnelenen gelenekler veya toplumsal üretimler, muhatabı olduğu coğrafyada yaşayan toplumun çoğunluğu tarafından kabul ve tasdik edildiğince meşrulaşır, aksi durumda antipati ile yaklaşılan, tartışılan ve politik simgelere dönüşen soyut hamleler şeklinde yorumlanabilir.

Şehrin, politik olduğu kadar etnisite kaynaklı müdahalelerle toplumsal hafızasının değiştirilmesi yönündeki çalışmaların 2000’li yıllardan itibaren hızlanarak artmasıyla, Van genelinde, belediyeler tarafından altyapı çalışmalarından ziyade, yeni yapılan ve hizmete sunulan park, bahçe, sokak ve caddelerin isimlendirilmelerine ağırlık verilmiştir. 2008’de hizmete açılan ve “Ahmed-i Hani” (17.yy.da yaşamış Kürt şair) ismi verilen parkın (Fotoğraf-43,44) kapladığı alanda, geçmişte şehirle birlikte anılan birkaç önemli tarihsel ve ticari mekân bulunmaktaydı: *Tablacılar Çarşısı, Eski Buğday Pazarı ve Sebze Hâli*.

Fotoğraf-43-44: Ahmed-i Hani Parkı (05.07.2018).

Yine, şehrin toplumsal hafızasının silinmesine yönelik bir başka çalışma alanını oluşturan sokak isimlerinin değiştirilmesi de 2016 yılında büyükşehir belediye meclisi tarafından alınmış olan “tabelaların iki dilli olması” (tabelaların Kürtçe ve Türkçe olarak basılması) başlıklı kararıyla uygulamaya konulmuştur (Fotoğraf-45,46,47). Ülkemizde başka şehirlerde de gördüğümüz bir uygulama olan “numarataj çalışması” dayanak gösterilerek, önce uzun yıllardan beridir aynı isimle bilinen ve resmi işlemlerde kullanılan sokak isimlerinin sembolik sayısal ifadelerle adlandırılması (Fotoğraf-45) ve sonrasında dönemin HDP il yönetimlerince semtlerde oluşturulan *Demokratik Halk Meclisi Dernekleri* (Fotoğraf-48) tarafından yeni isimlerinin tayin edilmesi kararlaştırıldı. Yani bu uygulamayı; önce *kimliksizleştirme*, sonra da siyasal argümanlarla yeniden *kimliklendirme* şeklinde tanımlayabiliriz.

Fotoğraf-45: Alipaşa Mahallesinde bir sokak tabelası. (20.09.2015).

Fotoğraf-46: Alipaşa Mahallesinde bir kapı numarası. (20.09.2015).

Fotoğraf-47: İpekyolu ilçesinde bir sokak tabelası (27.09.2018).

- Tabelalarda (Fotoğraf-45,46,47) belediye meclisinin aldığı kararla iki dilliliğe (Türkçe-Kürtçe) uyulmuş,
- Numarataj sistemi yoluyla, ilgili tabelanın olduğu sokağın adı, “Suvaroğlu Sokağı” yerine 429. Sokak (Fotoğraf-45) olarak değiştirilmiş (kimliksizleştirme)
- Türkiye Cumhuriyeti anayasasının ilgili maddelerinde resmi dile ilişkin hükümlerin yer almasına rağmen, ilgili resmi tabelada bu anayasa maddesine muhaliflik gözlenmektedir,
- Kürtçe, resmi dil olan Türkçe’ye göre tabelada öncelik arz etmektedir,
- Yeni uygulamayla Türkçe’nin Kürtçe’ye uyarlanması şeklindeki ilginç kelime üretimleri (İpekyolu-İpekyolê) mevcuttur.

Fotoğraf-48: Valimithatbey Mahallesi Demokratik Halk Meclisi Derneği (20.09.2015).

Şehirdeki il ve ilçe belediye meclislerince alınan kararlar doğrultusunda, sadece yeni tanzim edilmiş mekânların politik vasıflı isimlendirilmeleriyle sınırlı kalınmayıp, hâlihazırda şehirde yaşayanlarca bilinen ve resmi kayıtlarda ismi sabit olan mekânlarda da tepki çeken isim değişikliklerine gidilmesi, 2016 yılındaki belediyelere kayyum atamaları neticesinde son bulmuştur. Ancak belediye başkanlıklarındaki malum değişikliklerden sonra, hâlen önceki yönetimlerin gerçekleştirdikleri bazı değişiklikler, yeni yönetimlerce de aynıyla devam ettirilmektedir.

Van İpekyolu İlçe Belediye Meclisi, 2014 yılında almış olduğu gerekçeli kararla 3 mahalle isminin halkın talepleri doğrultusunda değiştirildiğini açıklamıştır. Mahallelerin eski isimleri olan; Gündoğdu, Serhat, Esendere, Şafak ve Yalım Erez'in, yeni isimleri olan Rojhilat, Sıxke, ve Rojova ile değiştirilmesi, etnik ve politik yapılanmanın bariz göstergeleridir.

Van'ın Büyükşehir olmasından sonra, sınırları yeniden çizilen kentte en büyük ilçe olan İpekyolu ilçesinde geçtiğimiz hafta alınan bir karar ile Bostaniçi Mahallesi'ni 3 yeni mahalleye bölmüş ve yeni mahalleler oluşturulmuştu. İpekyolu belediyesi geçtiğimiz haftalarda birleştirilen bu mahallelere son meclis toplantısında yeni isimler verdi. Yapılan yazılı bir açıklama ile mahallelerin değiştiğini duyuran İpekyolu Belediyesi, yapılan açıklamada o meclis kararı ile ilgili olarak şu ifadelerle yer verildi, "İpekyolu Belediyesi Eylül ayı meclis toplantısının 5. oturumu İpekyolu Belediye Eş Başkanları Aygöl Bidav ve Veysel Keser, DBP'li ve AKP'li encümenlerin katılımı ile başladı. Daha önce belde statüsünde olan Bostaniçi Mahallesi Ağustos ayı meclis toplantısında halkın talebi üzerine 3 yeni mahalleye bölünmüştü. Halkı esas alan belediyecilik anlayışı ile meclisi bünyesinde oluşturduğu İmar Komisyonu her üç mahallede halk toplantıları düzenledi. Üç mahallede düzenlenen toplantılarda halkın çoğunlukla talep ettiği isimler belirlenerek meclis gündemine taşındı. İmar Komisyonun raporuna göre, Gündoğdu ve Serhat Mahallesinin Rojhilat, Esendere Mahallesinin Sıxke, Şafak ve Yalım Erez Mahallerin Rojava olarak isimlendirilmesi talep edildi. Gündeme ilişkin konuşan AK Parti gurubunun mahalle isimlerinin belirlenme aşamasında halka ve vatandaşa danışılmadığı iddia edilerek, belirlenen isimleri reddedeceklerini açıkladı. Buna rağmen yeni belediyelerin ismi oy çokluğu ile kabul edildi. İmar Komisyonu üyesi DBP'li Metin Yüksel Sungur ise DBP gurubu olarak akşam saatlerinde halkla toplantılar düzenlediklerini ve halkın talepleri doğrultusunda mahalle isimlerinin belirlendiğini açıkladı. Yapılan tartışmaların sonucunda üç yeni mahallenin Rojhilat, Sıhke (Sıxke) ve Rojava olarak belirlenmesine oy çokluğu ile karar verildi (http://www.sehrivangazetesi.com/haber-vanda_3_yeni_mahallenin_adi_degisti-13107.html). (E.T: 11.08.2018).

Büyükşehir Belediyesi Meclisi'nin ise yine yerleşim birimlerinin isimlerinin değiştirilmesi konusunda 2014 yılında almış olduğu kararla, 704 köy ve mahallenin eski isimlerinin iade edilerek kullanılmasını kararlaştırmıştır.

Van ve ilçelerde eski köy isimlerinin iade edilmesi talebine ilişkin belediyeler nezdinde yapılan yazışmalarda AKP'li Tuşba Belediyesi ilk çalışmada yer almazken diğer ilçe belediyelerin tamamı kendi belediyeleri bünyesinde çalışma yaparak mahalle ve köy isimlerinin eski isimlerini İmar ve Bayındırlık Komisyonu'na sundu. Verilen kararın ardından AKP'li Tuşba Belediyesi'nin de kendi bünyesinde çalışma yaparak, bağlı olan mahallelerin eski isimlerini komisyona sunacağı açıklandı. Büyükşehir Belediye Meclisi, Başkale'de 81, Çaldıran'da 86, Çatak'ta 34, Edremit'te 18, Erciş'te 105, Gevaş'ta 37, Gürpınar'da 174, İpekyolu'nda 50, Muradiye'de 41, Özalp'ta 53 ve Saray ilçesinde ise 25 köy ve mahalle isminin tekrar iade edilmesini meclise sundu. İlgili raporun okunması ardından söz alan meclis üyeleri rapor hakkında görüş bildirdikten sonra karar meclisin oylamasına sunuldu. Yapılan oylama sonucu DBP'li ve AKP'li üyelerin tamamı kararı destekleyerek 704 köy ve mahallenin eski isimlerinin iadesini kabul etti. (<http://www.baskahaber.org/2014/12/vanda-704-koy-ve-mahallenin-kurtce-ve.html>).(E.T: 11.08.2018).

2014 yılı içerisinde Van Büyükşehir ve İpekyolu ilçe belediyesinin yerleşim birimlerinin isim değişiklikleri hakkında almış oldukları kararlara baktığımızda; bahsini ettiğimiz etnik ve politik temelli değerlendirmelerle alınan ve uygulanan kararları, günümüz demografik yapı ve şartlarına göre açıklamakta fayda vardır. Belediyelerin mevzubahis kararlarının içeriğini ve yeni konulan veya üretilen isimlerin etimolojik yapılarını incelediğimizde; yerleşim yerlerinin kullanılmakta olan Türkçe isimleri yerine Kürtçe ve Ermenice isimlere dönüştürüldüğünü görmekteyiz. Burada tartışmaya ve açıklanmaya muhtaç olan iki önemli konu vardır:

- Birincisi; madem yerleşim yerlerinin eski isimleri iade ediliyor iddiası ortadayken, bugünkü ismi Yeşilsu olan *Amik* ve bugünkü ismi Beyüzümü

olan *Şahbağı* köylerinin eski isimleri neden iade edilmemiştir? Eski isimlerinin Kürtçe veya Ermenice olmaması, değişiklik kapsamına alınmamasına neden olmuş mudur?

- İkincisi ise; yeni konulan veya yeni üretilen yerleşim yeri isimleri neden ve sadece etnik-politik kökenlere sahiptir?

Kaldı ki; günümüzde artık Van'a Tuşba, İstanbul'a Konstantinopolis, İzmir'e eski ismiyle Smyrna demediğimiz gibi; bugün artık hiçbir Hristiyan Ermeni'nin yaşamadığı Van'da, Ermanis, Zırvandanis, Kopanis, Panzıs, Poğanis gibi yerleşim birimi isimlerinin de kullanılmaması, toplumsal, idari ve emsal örneklerinden de anlaşılacağı şekilde açıklanabilir.

Ülkemiz genelinde yerel yönetimler ve belediyelerce, politik bakış ve kaygılarla, halkın ortak kullanım alanlarının adlandırılmasına yoğun olarak tanık olmaktayız. İlgili belediye başkanlıklarının bağlı oldukları siyasi partilere göre vaziyet almaları ve bu doğrultuda gerçekleştirdikleri icraatlar kapsamında; park, bahçe, sokak, cadde gibi ortak kullanım alanlarının kendi politik argümanlarıyla adlandırılması, günümüzde kent yaşayanlarınca da kanıksanmış olağan bir uygulama hâlini almıştır. Van kent merkezinde bulunan *Ahmed-i Hani Kültür Parkı*, *Musa Anter Barış Parkı*, *Yaşar Kemal Parkı*, *Avaşın Parkı*, *Feqîyê Teyran Parkı* gibi park isimlerinde de bu durumu gözlemlemekteyiz. Bu durumu, genelde etnisiteye, özelde ise Kürt etnisitesine vurgu yapan adlandırmalar şeklinde de tanımlayabiliriz. Yerel belediye yönetimlerinin siyasi veya politik bakış açısıyla bu tür uygulamaları, etnisite temelli ve politik duruşu simgeleyen icraatlardır.

Kürt etnisitesini ve politik duruşu ön plana çıkaran bu faaliyetler sadece *adlandırmalar* ile sınırlı değildir elbette. Yine kamusal alanda ve halkın ortak kullanım alanlarındaki belediye ve siyasi parti faaliyetlerinde politik ve etnisite kaynaklı görüntülere de rastlamak mümkündür. Özellikle şehrin belli yerlerine asılan afişler, reklamlar, duyurular ve çeşitli amaçlarla ilân edilen görseller, yine etnisiteyi ve belediyecilik faaliyetlerinin politize olma hallerini ön plana çıkarmaktadır. (Fotoğraf-49,50,51,52).

Fotoğraf-49: İpekyolu Belediyesine ait bir afiş (14.07.2015).

Fotoğraf-50: HDP Van il başkanlığına ait bir afiş (19.07.2015).

Fotoğraf-51-52: Van Büyükşehir Belediyesi Ahtamara Film Günleri Afişleri (05.11.2015).

Toplumsal hafızamızda yer edinen nesnel varlıklar gibi, belleğimizdeki bilgiler de bizi geçmişe bağlayıp günümüz ve geleceğimizle bağ oluşturur. “Günümüzle ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimizin, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söylenebilir... Geçmişin imgeleri ve geçmişin anımsanan bilgileri (törensel denebilecek) uygulamalarla (performans) taşınıp sürdürülmektedir” (Connerton, 2014:12). Dolayısıyla, anımsamalarımız veya alışkanlıklarımızı oluşturan geçmişten gelen bilgilerimiz, çeşitli uygulama ve ritüellerle günümüzde beden bulmaktadır.

Kültürel mirasımızın ve toplumsal belleğimizin, bir bölümünü de *halk oyunları* oluşturmaktadır. Görsel ve işitsel bakımdan bölgesel tavırlar taşıyan özellikteki halk kültürü ürünlerinden halk oyunları hem ezgi, hem kostüm, hem de icra yönünden, yöreden yöreye değişen vasıflarla yüklüdür. Ancak burada, konumuz ile doğrudan ilgili olmaması sebebiyle, Van bölgesi halk oyunlarının teferruatlı özelliklerine girmeyeceğim. Sadece, Van yöresi halk oyunlarına ait kıyafet veya oyun kostümleri hakkında, uzun yıllardır süren tartışmalara değinmekte fayda görüyorum. Çünkü yöresel anlamda, kültürel sistemin bu alanında da ‘*Politik Referansla Toplumsal Hafızaya Müdahale*’ söz konusudur.

Anadolu’nun hemen hemen her yöresi, kendine özgü halk oyunları kültürüne sahiptir. Oyunların yöreden yöreye farklılaşmasını veya zenginleşmesini sağlayan birbirinden farklı tavır, figür, ezgi, kostüm ve enstrüman çeşitleridir. Nitekim ülkemizde yapılan halk oyunları müsabakalarında, halk oyunu ekiplerinin sundukları gösteriler, halk oyunu uzmanlarından kurulu jüri heyetleri tarafından çeşitli kriterlere göre değerlendirilip derecelendirilmeye tabi tutulurlar. Bu kriterlerden biri de “kostüm”dür. Kostümün yöreyi temsil etmesi nispetinde ve orijinal hâline yakınlığı oranında puan alması beklenir. Van yöresi halk oyunlarının kostümleri hakkında yıllardan beri sürüp-gelen tartışmalar vardır. Halk oyunlarının icracıları, uzmanları, öğreticileri ve ilgilileri, kostümler hakkındaki tartışmaların tarafları durumundadır.

Araştırma bölgesi olan Van ilinin yöresel kültürel özellikleri hakkında detaylı bilgi birikimi ve geniş bir arşive sahip olan İkrâm Kâli (**K.K.1**), Van yöresi halk oyunları kostümleri üzerinden yaşanan tartışmayı, dayatma ve yozlaştırma olarak yorumluyor: “*Van kent merkezini halk oyunlarında erkekler motifli çuha şalvar, kadınlar ise kadife entari giyerek yıllarca temsil etmektedir. İlçeler de sosyal,*

kültürel yapılarına göre farklı giysilerle temsil edilmiştir. Ancak son yıllarda kent merkezini yarışmalarda, gösteri ve etkinliklerde temsil eden ekiplere merkezin kendi orijinal giysileri yerine Van'a ait olmayan başka illere ait farklı farklı giysiler giydirilmektedir. Halk oyunlarında yaşanan bu dayatma, yozlaştırma girişimleri hiçbir kentte yaşanmazken kentimizde yaşanması Vanlılar ve halk oyunları ustaları arasında eleştiri, tepki ve üzüntüye neden olmaktadır”.

Van yöresi oyunlarının kostümü *çuha-şalvar* (Fotoğraf: 53,54,55) olarak adlandırılır. Coğrafi olarak Van'ın güney kesiminde yer alan Başkale ilçesi ve Hakkâri ilinin kostümü ise *şal-şepik* (Fotoğraf: 56,57,58) olarak adlandırılır. Dolayısıyla Van'ın kuzeyi ve güneyinde farklı kostümler kullanılır. Ancak uzun yıllar boyunca, yöredeki halk eğitim merkezleri, okullar ve dernekler tarafından oluşturulan halk oyunları ekipleri, hem il genelinde hem de il dışı müsabaka ve gösterilerde, *çuha-şalvar* kostümünü kullanmıştır (Baskale ilçesi hariç). 1990 sonrasında, özellikle terör ve ekonomik sebeplerle çevre ilçe ve illerden Van'a doğru gerçekleşen göç hareketi nedeniyle, şehir nüfusu kısa zamanda artarak kozmopolit bir yapıya dönüşmüştür. Böylece göçün yarattığı ortamda sosyal ve kültürel hayat etkilenecek, hayatın birçok alanını etkilemiştir. Bu süreçte halk oyunlarının kostümleri 1990 öncesine nazaran daha da fazla tartışılmaya başlamıştır.

Aslında meselenin özünde, 1980 öncesi ve sonrasında bölgedeki “Siyasal Kürtçülük” hareketleri içerisinde yer alan, halk oyunları kostümlerinin simgesel olarak *şal-şepik* kıyafeti üzerinden dayatılarak, toplumsal ve kültürel baskı oluşturması amaçlanmıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra ildeki çoğu halk oyunu ekibi, ağırlıklı olarak *şal-şepik* kostümünü kullanmaya başlamıştır. Bu durum giderek siyasi anlamda dayatmalar şekline dönüşmüştür. Özel veya resmi kurumlarda

özellikle “usta öğretici” olarak görev yapan ve halk oyunu topluluklarını çalıştıran elemanların da yönlendirmeleri ile kostüm seçici/karar vericilerin de doğrudan etkisiyle şal-şepik kostümleri kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin yörenin orijinal çuha-şalvar kıyafetiyle ilde yapılan bir müsabakada birinci olan halk oyunu ekibi, daha sonra bölge müsabakalarına gittiğinde, diğer kıyafeti giyerek müsabakaya çıkmıştır. Yöresel halk oyunları uzmanlarına göre amaç; ildeki halk oyunu uzmanlarını kostüm bakımından ekarte ederek, bölge müsabakalarına şal-şepik kıyafeti ile çıkmak. Ancak bu alt yapısı olmayan stratejik yöntem sonucu, bölge ve Türkiye geneli organizasyonlarındaki jürilerde yer alan halk oyunu uzmanları, her yörenin orijinal kıyafetlerine göre değerlendirmelerde bulunduğundan, halk oyunu müsabakalarında, olumsuz sonuçlar ile karşılaşmıştır. Böylece politik referansla, toplumsal hafızanın silinmesine/değiştirilmesine yönelik bu faaliyetler, bölgenin dışında da destek bulamamıştır.

Bu konudaki temel problemi veya sıkıntıyı, Terry Eagleton’un ‘*Kültür Yorumları*’ adlı eserindeki ‘*Kültür Savaşları*’ bölümünde dillendirdiği “Kültür’le kültür arasındaki çatışma” (2016: 70) tabiriyle de tanımlayabiliriz. Bir tarafta yıllardan beri süregelen bir kültürel öğe; diğer tarafta kendi değerlerini bu kültürel öğeyi baskılayarak ortaya koymaya çalışan/koyan taraf. Gerçi *taraf* kelimesi, bir anlamda toplumsal ayrışmayı hissettiren bir yaklaşım anlamına da gelmiş olmakta, ancak durum itibarıyla, farklı toplumsal düşünce, tavır ve davranışların, bir arada bulunması ve karşılıklı etkileşimlerinin de sebep-sonuç ilişkisi üzerinden açıklanması gerekmektedir.

Fotoğraf-53: Çuha-şalvar kostümü (Dünyada Van Dergisi-1998-sayı:2).

Fotoğraf-54: Çuha-şalvar kadın kostümü (Van Kùltür ve Turizm Envanteri-III-2006).

Fotoğraf-55: Çuha-şalvar erkek kostümü (Van Kùltür ve Turizm Envanteri-III-2006).

Fotoğraf-56: Van Y.Y.Ü. Halk Oyunları ekibi, şal-şepik kostümleri (2017).

Fotoğraf-57-58: Van Halk Oyunları şal-şepik erkek kostümleri (Van Kül. ve Tur. Envanteri-III-2006).

Van yöresindeki halk oyunları kostümleri ile ilgili tartışmanın asıl nedenine ve kökenine gitmek istediğimizde, Cumhuriyetin ilk yıllarına bakmalıyız. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yıllarla birlikte ve özellikle 1935 yılından itibaren idari yapılanmanın getirdiği değişiklikler sonucu, diğer illerde olduğu gibi, Van ve civar il-ilçelerde de idari değişikliklere gidildi. Cumhuriyet öncesi kurulan bir şehir olan Van'ın idari yapılanma kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte, ilin idari sınırlarına dâhil edilen ilçeler ve ilden idari anlamda ayrılan ilçeler olmuştur. Bunlardan ilk olarak Ahlat ve Adilcevaz ilçelerini örnek verebiliriz. Bu ilçeler ilkin Van'a bağlı iken, idari yapılanmayla Bitlis iline bağlanmıştır. Yine Bahcesaray, Siirt'e bağlı bir yerleşim birimiyken, 1962'de Van'a bağlanmış. Önceden Hakkâri'ye bağlı iken, idari anlamda ilçe hüviyetini kazanan Başkale, Gürpınar ve Çatak ilçeleri de yine Van iline bağlanmıştır. Kanuni anlamdaki bu değişiklikler sonucu, farklı yerleşim birimlerindeki toplumsal gruplar ve yine nispeten farklı yapıdaki toplumsal gruplarla bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Bu konudaki tarihsel ve siyasal nedenler ise Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki demografik düzenlemeler kapsamındadır (bkz. İsmet Paşa'nın Kürt Raporu).

Ancak, toplumsal grupların bireyleri, ait oldukları etnik gruplardan ve aidiyet geliştirdikleri mekânlardan kolay kolay kopamazlar. Dolayısıyla, kültürel anlamdaki ortaklıklar ve hemşerilik bilincinin varlığı, tarihsel geçmişten ayrı düşünülemez. Ahlat ve Adilcevaz halkının, ilçesi oldukları Bitlis'e değil de, Van'a yakınlık hissetmesi veya Başkale, Çatak, Gürpınar ve Bahcesaray halklarının kültürel yapısının Van'dan ayrı düşmesi, söz konusu tarihsel geçmişteki yaşanmışlıklarla alakalıdır.

Halk oyunları kostümlerindeki bütün tartışmaların ve anlaşmazlıkların temelinde, işte bu bahsini ettiğimiz, kültürel farklılaşmalar yatmaktadır. Her toplumsal grup, kendini bu mevzubahis kostümler üzerinden öne çıkarmaya çalıştığı sürece de bu tartışmalar devam edip gidecektir. Dolayısıyla, Van Halk Oyunları kostümlerinin *çuha-şalvar* mı, yoksa *şal-şepik* mi olacağı inatlaşması, tarihi arka planların varlığına rağmen devam etmektedir.

4.5. Kültürel Değişim Sürecinde Dil Etkileşimleri

Toplum denilen dinamik yapının ve toplumsal yapının temelindeki kültürel özelliklerin değişim ve dönüşümünde, birçok etkenin işlev gördüğünü bilmekteyiz. Bu etkenleri toplumsal yapıya ve çevresel faktörlere göre çeşitlendirip, etki derecelerine göre sıralamak mümkün. Kültürel yapıdaki olası değişim ve dönüşümleri, hem zamana bağlı toplumsal ihtiyaçlar belirleyebilir; hem de kültürel temaslar yoluyla gerçekleşen hareketlilikler güdümlenebilir.

Aynı coğrafyada birbirinden farklı toplulukların (bir arada veya getto tipi bir modelde) yaşadığı ortamlarda yine birbirinden farklı dillerin, lehçelerin ve aksanların da bir arada olduğu kabul edilirse; topluluklar arası ilişkilerde, genel olarak kültürel alış-verişlerin olması gibi kültür kapsamındaki diller arası alış-verişler veya geçişler de gerçekleşebilir. Hatta farklı dillerden geçiş yapan sözcükler, sözcük kalıpları veya kavramlar, zamanla özümşenerek geçiş yaptığı dil grubunun doğal kullanım alanına da tâbi olmaktadır.

“Toplumsal ve bireysel etkileşimler, insan beyninin en somut göstergesi olan dilde de gerekli ve yeterli şartlar oluştuğunda benzeşme ve farklılaşmalara neden

olabilmektedir... Dilsel farklılaşmanın işlevsel olarak açıklanma mantığı, dillerin sadece kendi başlarına değişim yaşayan özerk varlıklar olmadığı, toplumsal iletişim ihtiyaçlarına göre değişim geçirdikleridir... Dildeki değişimler, toplumların değişen dilbilimsel sistemlerine uyum süreçleri olarak yorumlanmaktadır ve bu süreç bireysel konuşucuların ve konuşma toplumunun iletişimsel ihtiyaçlarını belirlemektedir. Bir başka deyişle, dilbilimsel sistemdeki değişimler dışsal motivasyonlara ve içsel kurallara bağlıdır” (Varol, 2014: 2-10).

Birbiriyle akraba olmayan dillerin birinin diğeri üzerindeki etkisi kaçınılmaz bir gerçektir. Bu etki sonucunda bir dil diğeri dilden kelimeler ve terimler alır ve bunun sonucunda dilin sözcük ihtiyacı belli bir ölçüde zenginleşir. Bir dili gelişimine ve dilbilimsel içeriğine göre diğeri dillerin etkilemesi olgusu, çoğu kez dil dışı sebeplerle ilintili nitelendirilmektedir. Ancak bu etkileşim, dilin tarihî ve çağdaş dönemlerindeki gelişimine önemli dil içi nedenlerle bağlantılı olduğundan kendini çeşitli şekillerde göstermektedir. Dolayısıyla, dilin kelime hazinesi ve bilgisi bölümünün biçimlenmesi, toplumda oluşan sosyal, siyasî ve kültürel değişimlere dolaylı ve dolaysız olarak dayanmaktadır. Başka dillerden sözcük ve sözlüksel kalıplar alınarak yeni dilbilimsel birimlerin ifade edilmesi veya var olan kavramları birbirinden ayırt etmek ve adlandırmak için başka dillerin kelime hazinesinden yararlanılması, bir dilin diğeriinden temel ve yardımcı morfeimleri alarak kullanması anlamına gelmektedir. Bütün bunlar, çoğunlukla dil dışı faktörlerle bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Dil içi faktörler ise, bir dilde yeni eşya ve kavram belirten eşdeğer sözlüksel birimlerin olmayışına bağlı olarak söz konusu dilde ortaya çıkan çeşitli kelimelerin ve diğeri dil kullanım ihtiyaçlarının dilbilimsel ve eş görünümlü olarak giderilmesiyle belirlenebilmektedir (http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/nerminemmedova_akraba_olmayan_dilleretkilesim). (E.T: 08.02. 2017).

“Diller; kültürel, ekonomik, siyasi etkenler başta olmak üzere genel sebeplerle ya da daha özelde, bölgesel ve bireysel temaslar sonucunda etkileşim içerisinde bulunup birbirlerini çeşitli düzeylerde etkilerler. Yeryüzünde, başka dillerle etkileşime girmemiş, tamamen izole durumda, "saf" bir dil düşünülemez; sadece etkileşimlerin yönü, sınırı ve boyutları değişiklik gösterir. Önceleri, sadece yakın bölgeler arasında sınırlı şekilde gerçekleşen temasların aksine, zaman içerisinde ulaşım olanaklarının gelişmesi ve yirminci yüzyılla beraber radyo, televizyon, telefon, internet gibi bölgeler üstü-kıtalar arası iletişim araçlarının ortaya çıkmasıyla, günümüzde dil etkileşimi alanları oldukça genişlemiş, birbirinden farklı yapılara sahip uzak diller arasındaki etkileşimlerde dâhi artış göstermiş ve evrensel boyuta ulaşmıştır. Dil etkileşimleri, temas hâlindeki dilleri sesbilgisinden sözdizimine kadar pek çok boyutta etkiler. Bu etkilenmenin yönü ise dil konuşurlarının kültürel, ekonomik ve siyasi üstünlüklerine/baskınlıklarına göre değişir. Genel olarak, anılan alanlarda üstün/baskın durumdaki toplumların dilleri verici (etkileyen, baskın, kaynak), etkiledikleri toplumların dilleri ise alıcı (etkilenen, zayıf, hedef) konumundadır. Yönü ne olursa olsun, dil etkileşimlerinin belki de en önemli sonuçları, söz varlığı ve anlam boyutunda görülür. Etkileşime giren diller arasında ortaya çıkan sözcük ödünçlemeleri ya da daha doğru bir ifadeyle söz varlığı düzeyinde yapılan kopyalamalar, bunun somut göstergeleri durumundadır. (<http://www.isa-sari.com/dil-etkilesimi-baglaminda-ses-anlam-eslemesi-ve-turkcede-ki-ornekleri>). (E.T: 08.02.2017).

Dil etkileşiminden kasıt; farklı dillerin birbirlerini kelime, vurgu, aksan bakımlarından etkilemeleridir. Farklı coğrafyaların, dil ailelerinin ve insan gruplarının, dil bakımından birbirlerine –çeşitli şekillerde temas ederek- etkide

bulunması sonucu, etkide bulunan dilde, değişiklikler, eklemeler ve eksilmeler olabilir. Ayrıca, bir dil içinde kullanılmayarak unutulmaya yüz tutan kelimeler/ifadeler de olabilir. Teknolojik ilerlemelerin kaydedildiği günümüzde, uzak coğrafyalarda bulunan farklı toplumların bile etkileşime geçtiği yeryüzünde, benzeşen, aynı kökten türeyen kelimelerin, farklı dil gruplarına yayılımları sonucunu doğurmuştur. En ufak aksan ve telaffuz benzeşmelerinden, yeni sözcüklerin türetilmesine kadar birçok değişikliği dil etkileşimi sahasına dâhil edebiliriz.

Hatta bazı sözcükler, birden çok kültürde, dilde; ortak yapıda veya ortak anlamda kullanılmaktadır. Bu nitelikteki kelimeleri, çoğu zaman farklı dillerin olabildiği bir coğrafyada herhangi bir dile veya bir topluluğa ait değil de, o coğrafyanın ortak değeri olarak görmek yerinde olacaktır. En tabii şekliyle; herhangi bir kelime, bir bölgede ortak ihtiyaçlara-beklentilere yanıt verebiliyorsa, benzer durumların veya nesnelerin adlandırılmasında aynı vazifeyi gerçekleştiriyor ise sözcüğün etimolojisine kayıtsız kalınarak, sorgulanmadan, kültürel sistemlere dâhil edildiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla; herhangi bir kültürel öğe gibi *çokkültürlü* ortamlarda/coğrafyalarda ortak kullanımda olan bazı sözcükler birden fazla kültürel sistem tarafından sahiplenilmiştir.

Sadece dil değil, kültürel ürünlerin birçoğu bakımından da farklı toplumlar arasında çeşitli ilişkilerin, alış-verişlerin varlığını, etnografik çalışmalar neticesinde öğrenmekteyiz. “Herkes bir kültürün parçasıdır ve daha yakından bakılırsa, tüm bölgesel ve ulusal kültürlerin sonuçta daha küçük alt kültürlerden oluştuğu görülür. Komşuları birbirinden bıçakla keser gibi ayıran gerçek bir kültürel sınır diye bir şey yoktur. Bir bölgenin kültürünün bir yönü benzersiz olup, bir diğer yönü onu bir grup komşu kültürle birleştirebilirken, bir diğer yön de açık bir şekilde tam ters

taftakilere bağlanabilir. Aradaki komşu kültürleri aşacak şekilde, aralarında uzak mesafe bulunan bölgeler arasında bile bağlar olabilir” (Caunce, 2011: 57).

Van ve yöresinde, kendisini etnik anlamda farklı aidiyetlerle tanımlayan topluluk bireylerinin varlığıyla beraber, Anadolu’nun genelinde olduğu gibi, konuşma ve yazı dili, ağırlıklı olarak Türkçe’dir. Konuşma dili olarak bölgede, Türkçe’nin haricinde konuşulan Kürtçe ve az da olsa Arapça; dil, şive, ağız, aksan, telaffuz ve tavır bakımlarından belirli ayırt edici özelliklere sahiptir. Türkçe de dâhil olmak üzere, bölgede konuşulan diller ve aksan özellikleri bakımından, yöre insanı birbirinin konuşma şeklinden dolayı algısal olarak, karşısında konuşanın veya konuşanların hangi topluluğa, aşirete veya etnik gruba bağlı olduğunu konuşmasından (dilinden, aksanından) tanımlamaya çalışır, çoğu zaman da tanımlar.

Türkçe konuşanlara bakıldığında, yine ağız, tavır ve telaffuz özelliklerine göre; konuşucuların *Türkmen* mi, *Azeri kökenli Küresinli* mi, *Arap* mı, yoksa *Kürt* mü olduğu, çoğu zaman fark edilmektedir. Yine Kürtçe konuşucuları da aynı ölçütlerle değerlendirecek olursak; Kürtçe’nin farklı lehçelerinden kaynaklı, kişilerin hangi bölgeye mensup Kürt aşiretinden olduğu tahmin edilmektedir. Kürtler arasında; kuşaklar boyunca Van’da yaşayanlarla, sonradan göç ile Hakkâri ve diğer çevre illerden gelenlerin lehçeleri veya ağızları da hissedilir şekilde farklılaşmaktadır.

Yörede il ve bazı ilçe merkezlerinde yaşayan Araplar Türkçe konuşmakla beraber, bir kısmı hem Arapça hem de Kürtçe bilip-konuşmaktalar. Yine Araplar gibi yöredeki *çokdilli* ortama adapte olan bir başka topluluk da bölgeye 1960’lı yıllarda göç ile gelen Karadenizliler’dir (yöre halkı tarafından Lazlar diye adlandırılır). Daha

çok iç-evliliği tercih etmelerinin yanında, yörede yaşayan diğer topluluk bireyleri ile de evlilik yapan Karadenizliler'in bir kısmı (özellikle Özalp ilçesine bağlı Dönerdere ve Emek köylüleri) zamanla Kürtçe'yi de öğrenmişlerdir.

Van il merkezinde *Mıtırıp* veya *Mıtrıp* olarak adlandırılan Anadolu kültüründe *Roman* olarak bilinen topluluk ise hem Türkçe hem de Kürtçe konuşmaktadır. Ayrıca bu topluluğun çok az bir kısmı (daha çok yaşı büyük olanlar), kendi aralarında *Domca* denilen kendi toplumsal gruplarına özgü unutulmaya/kaybolmaya yüz tutmuş, dilbilimcilerin “*tehlikede olan diller*” diye tanımladıkları eşiği çoktan geçmiş bir dil kullanmaktalar. Bu kayıp dil, konuşulduğunda Kürtçe aksanın algılanmasına karşın, bilenlerin-konuşanların ifadelerine göre farklı özelliklere sahip olduğu söylenmektedir.

Yöre ağzından genel olarak bir bakımdan Azeri Türkçesi, bir bakımdan Kerkük Türkçesi, bazı söyleyiş özellikleri bakımından da Farsça tonlamaları sezilir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tipik aksan niteliklerini de taşıyan yöre ağzı, Anadolu'nun diğer bölgelerinde de olduğu gibi, özgün bir karaktere sahiptir.

Bölge genelinde, etkileşime geçen diller dendiğinde, ilk akla gelen Türkçe-Kürtçe karşılaşmasıdır. İki dilin de birbirini, konuşma dili olarak etkilediği muhakkaktır. İki dil arasındaki sözcük geçişlerinden başlayarak sıralayacak olursak; konuşma tavrı, jestler, mimikler, tümce veya sözcük içerisinde vurgu yapılan kısımlar/heceler, ortak coğrafyanın ortak mahsulleri hâlinde yaşamsal alanda var olmaktadır.

Türkçe-Kürtçe etkileşimine baktığımızda; eğitim-öğretim dilinin Türkçe olmasından dolayı, özellikle kırsal kesimden göç ile şehre gelen Kürtler, okul ve

diğer resmi kurumlarda dil yönünden çeşitli sıkıntılar yaşamaktalar. Ancak bu sıkıntılar zamanla sonraki kuşaklar boyunca devam etmemektedir. Kentleşme ve kentlileşme faktörlerini de göz önünde bulundurursak, ilerleyen süreçte her dilden ve her kesimden topluluğun ortak paydada bir arada yaşamsal faaliyetlerini sürdürmesi adına, -dil de dâhil- toplumsal uyuma tâbi olması aşikârdır.

1990 sonrası şehre gelen yoğun göçler sonucu, şehrin demografik, kültürel ve yaşamsal yapısı giderek değişmeye başlamıştır. Özellikle 1999-2004 yılları arasındaki DEHAP'lı ve 2009-2016 yılları arasındaki BDP'li belediyeler döneminde, çeşitli vesilelerle kamusal alanda Kürtçe ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dönemlerde Kürtçe'nin görsel alandaki seyrine baktığımızda;

- Söz konusu belediyelerin ilk yıllarında, Türkçe afişlerin alt kısımlarında daha küçük karakterli (puntolu) harflerle Kürtçe'ye de yer verildiği görülmüş,
- İlerleyen yıllardaki afişlerde önce Türkçe, sonra da Kürtçe eşit punto büyüklüğünde harflerin yazımına geçilmiş,
- Sonraki yıllarda ise önce büyük puntolu harflerle Kürtçe yazılan afişlerde, daha küçük puntolu harflerle Türkçe'ye de yer verilmiştir,
- En son gelinen noktada ise, afişlerin tamamen Kürtçe olduğu gözlemlenmekte,
- Son yıllarda, şehirdeki bazı tabelalarda ise Kürtçe, Türkçe, İngilizce ve Ermenice'nin birlikte yazıldığı görseller de mevcuttur.

Fotoğraf-59: Edremit Belediyesine ait bir levha. (20.08.2014).

Fotoğraf-60: Edremit Belediyesine ait bir levha. (<http://www.gazetevan.com/Edremit-Belediyesi--Ermeniceyi-Tabelalarina-Tasidi-70079.html>) (E.T: 12.08.2018).

2012’de başlayıp 2015’te fiilen sona eren ve “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan dönemde, bölge genelinde dile dair gerçekleşen faaliyetlerde çeşitli karmaşık gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle siyasi bir arka planı olan bu süreçte, başta yerel yönetim temsilcilerinin almış oldukları kararlar doğrultusunda, Kürtçe’nin resmi bir hüviyete kavuşması adına çeşitli uygulama alanları oluşturulmuştur. Belediye başkanlıklarının hizmet binalarında her bir birimin girişine Türkçe-Kürtçe yazılı tabelalar (Fotoğraf-61, 62) asılmıştır (Bugün -2018- itibariyle bu uygulama hâlen Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nda, İpekyolu Belediye Başkanlığı’nda, bazı ilçe belediyelerinde ve Vaski Daire Başkanlığı’nda devam etmektedir).

Fotoğraf-61-62: Van Büyükşehir Belediyesi bina içi tabelalar (20.09.2018).

Şehrin çeşitli yerlerine Kürtçe yazılı afişler asılarak, park, bahçe, sokak gibi halkın ortak kullanım alanlarının isimleri, planlı bir şekilde aşamalarla değiştirilmeye başlanmıştır. Yerel yönetimler, Türkçe'ye alternatif bir görüntü sergileyen bu çalışmaların temelini oluşturmak ve haklılığını meşru hâle getirmek adına, her mahalle bazında “*halk meclisleri*” oluşturarak, bu meclislerin de dâhil olduğu yerleşim yeri isimlerinin değiştirilmesi işlemleri başlatılmıştır. Ve bu değişikliklerin, gerçekte halkın rızası ve isteğiyle alınmış olan kararlar olduğu savunulmuştur.

Söz konusu süreçte, dil konusunda yapılan değişiklikler, beraberinde farklı sorunları da gündeme taşımıştır. Nitekim bölgede yaşayan Kürtler'in bir kısmı bu değişiklikleri onaylarken, bir diğer kısmı da bu duruma tepki göstermektedir. Örneğin tepkili olanlar, tabela veya afişlerdeki Kürtçe'nin *tanıdık* olmadığını, farklı lehçelerde yazıldığı için, Kürtçe bildikleri halde bazen tam olarak okumakta zorlandıklarını dile getirmekteler. Türkmenler, Azeriler, Araplar ve bir kısım Kürtler ise bu değişikliği temelde bölücülük olarak değerlendirmekte, “*dil giderse her şey gider, dil biterse her şey biter*” (G.F.14) şeklinde yorumlamaktalar. Neticede; bölgede dil konusundaki yerel yönetim uygulamaları, birçok karışıklığı da beraberinde getirmiştir.

İl ve ilçe belediye başkanlıkları tarafından yapılan bu dilsel ve görsel değişiklikler, sadece dil kapsamında kalmayıp, halkın ortak kullanım alanlarının siyasi olarak adlandırılması ile devam etmiştir. Kürt siyasi hareketi içinde yer aldığı düşünülen simge kişiliklerin isimleri de söz konusu mekânlara verilerek, hem ilgili ismin siyasi mücadelesine verilen değere vurgu yapılması hem de bu isimler üzerinden yaşanan coğrafyaya etnik aidiyet imzasının atılması gibi görülmektedir.

Kamusal alanda, yeni yapılan veya tanzim edilen bir mekâna Kürtçe bir isim tayin etmeyi bir tarafa bırakırsak, hâlihazırda yıllarca bir isme sahip mekânın isminin değiştirilerek Kürtçe yapılması, dil enstrümanı ile *yeni kimliklendirme* çalışmaları olarak yorumlanmalıdır. Aynı şekilde cadde, sokak, yön ve şehrin çeşitli noktalarında bulunan ışıklı tabelalardaki Türkçe'ye ilaveten Kürtçe tariflerin de eklenmesi sonucu, tartışılan görüntüler ve imlâ kurallarına aykırı yazılımlar ortaya çıkmaktadır.

Van Büyükşehir Belediyesi ve bazı ilçe belediye başkanlıklarına 2016 yılı sonu itibariyle mahkeme kararları neticesinde kayyum atanması sonucunda, ilgili belediyelerin yoğun olarak yürüttükleri politik icraatlar ve etnik temelli organizasyonları, son bulmuştur. Resmi makamların ve sivil halkın yoğun olarak hissettiği bu çalkantılı dönem sonucu, yerel yönetimler tekrar eski asli görevlerine dönmüştür. Bu arada, uygulamadaki durumu kamusal alandaki tezatlıklar açısından da değerlendirmek gerekir.

Nitekim kamu hizmeti sunan tek kurumsal yapı belediyeler değildir. Tapu Müdürlükleri, Nüfus Müdürlükleri, Emniyet Müdürlükleri, Askerlik Şubeleri, Adliye gibi kamusal hizmet veren kurumların da söz konusu iki dilli uygulama alanına sahip olmasının düşünülmesi gibi akıl yürütmelerin varacağı nokta merak konusudur. Veya örneğimizi daha da genişletecek olursak; Türkçe-Kürtçe iki dilli kamu hizmeti sunan belediyeler gerçeğinden yola çıkarak, bu uygulamanın gerekçesi anlamında, anadili Kürtçe olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına kamusal hizmetin anlaşılır ve sorunsuz bir şekilde verilmesi şeklinde algılamaktayız. O halde anadili Kürtçe olan vatandaşların, yoğun olarak yaşadıkları Anadolu'nun batı illerinde de bu haktan yararlanması düşünülemez mi? Böyle düşündüğümüzde de –kabul etmek gerekir ki- ortaya kaotik bir durum çıkmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamın yöntem bölümünde, bir anlamda tartışmaya açtığım ve hatta kendimce de tartıştığım, “alan araştırmasının veya alandaki etnografik çalışmanın yürütücüsünün/uygulayıcısının, araştırmaya dâhil olan katılımcılarla aynı bölgeden olması mı, yoksa olmaması mı daha uygundur?” konusu, çalışmanın her safhasında beni meşgul etmiştir. Konuyu içtenlikle sorguladığımda, tez çalışmama kazandırdıkları ve kaybettirdikleri açısından, birbirinden farklı yaklaşımlara ulaşılmıştır. Çalışma alanına hâkimiyet, alanda çalışma süresinin planlamaya uygun olması şartıyla yaygın ve sınırsız olması, katılımcı/kılavuz/kaynak kişilerin isabetli seçimi, araştırma alanında alakasız ortamlarda bile çalışma konusuna katkı sağlayan ekstra bilgi ve belgelerin elde edilmesi gibi etmenler; araştırmanın yapıldığı bölgeye aidiyetle bağlı olmamanın getirdiği faydalardır kuşkusuz. Genel anlamda araştırmacının bölgeden biri olması bakımından ise, gündelik ve diğer yaşamsal faaliyetler içinde yer alan kavramsal ve eylemsel bazı durumların, sıradan ve teferruata gerek duyulmayan haller gibi görünerek (araştırmacı açısından), bu durumların üzerinde ayrıntılı durulmaması da, çalışma konusu açısından bir miktar handikap oluşturmaktadır zannımca.

Bu çalışmada, Van yöresindeki sosyal ve kültürel hayatın politize olması sorunsalı, söylem ve eylemler arası tutarlılıklara bakılarak değerlendirildi. Çalışmanın başlangıcından itibaren, ‘*toplumsal ve kültürel hayatın politize olması*’ gerçeğine, yöredeki toplumsal ve kültürel değişmelere bakılarak ulaşıldı. Bu süreçte, çalışma konusunun sağlam temellere dayandırılması amacıyla, tezin çeşitli bölümlerinde de vurgu yapılan ve önceden belirlenen bazı tarihsel dönemler, milat olarak kabul edilerek dikkate alındı.

Temel olarak 1990 sonrası şehirdeki yaşam ve şehrin yaşam alanları incelemeye tabi tutularak, 1990-2018 yılları arası, araştırmanın ana malzemesini oluşturmuştur. Söz konusu dönem, 1990 öncesi yaşantı ile karşılaştırılmış, teknolojik ve zamansal faktörler, yaşanan toplumsal değişimin sonuçları bakımından ayrı tutularak, bireylerin ve toplumun politize olmasına yönelik gelişmeler, özellikle göç ve terör gibi olgulara bakılarak değerlendirildi. Bununla beraber, şehrin tarihindeki belirli zaman aralıklarında gerçekleşen göç hareketlerinin ortaya çıkardığı yapılanmaların ve sosyal değişimlerin, toplumsal hafızaya yönelik etkileri ortaya konuldu. Toplumsal ve kültürel hafızanın oluşumu ve şekillenışı hakkında, şehrin geçmişinde milat kabul edilebilecek dönemlerde de, nelerin yaşandığına yönelik anlatımlara da başvurulurken, altyapı oluşturan yaşamışlıklardan faydalanıldı. Özellikle I. Dünya Savaşı dönemine rastlayan 1915-1918 yılları arasındaki çatışma, göç, muhacirlik ve iskân olgularının, şehrin ve şehirde yaşayanların hafızasında önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tezde belirttiğim üzere; şehrin geçmişinde yaşamsal faaliyetleri derinden etkileyen ve şehrin demografik yapısını geniş ölçüde değiştiren, üç büyük göç hareketinin yaşanması, şehir için önemli göstergelerdir. Göçlere neden olan toplumsal ve bölgesel olaylar, aynı zamanda sosyal ve kültürel değişimleri/dönüşmeleri de ortaya çıkarmıştır. Yakın geçmişte şehirden batıya ve kırsal çevreden şehre doğru yaşanan göçlerin öncesinde, XX. yüzyılın başlarında savaş nedeniyle gerçekleşen büyük göç hareketi, şehirde yaşayanlarca *muhacirlik dönemi* olarak adlandırılmaktadır. Bu döneme ait hassas ve duygusal anılar çeşitli vesilelerle hâlen anlatılmaya devam etmektedir. Yakın geçmişte –özellikle 1990’larda başlayan- başta bölgede yaşanan terör olayları nedeniyle kırsaldan şehir

merkezinine doğru gerekleŖen göç hareketi, Ŗehrin demografik yapısını deėiŖtirerek, yeni kentsel sorunların oluŖmasına yol amıŖtır. İŖsizlik, konut sıkıntısı, çarpık kentleŖme gibi sorunlar baŖta olmak üzere birçok problem, Ŗehirde yaŖayanların ortak sıkıntıları hâline gelmiŖtir.

1990'larda artan terör olayları ve kırsaldan gelen gler nedeniyle, yerel nüfus da batı illerine göç etmeye/yerleŖmeye baŖlamıŖtır. Dolayısıyla Ŗehirdeki sermaye ve vasıflı iŖgc de batı illerine kaymıŖtır. DeėiŖen-dnŖen kentsel yapı, beraberinde kırsal alandan gelen kültürel yapıya teslim olmuŖtur. Ŗehre gelen nüfusun Ŗehirdeki yapıya ayak uydurması beklenirken, tam tersine, Ŗehirdeki yapıyı kendisine göre düzenlemeyi amaçlayan bir görünüme kavuŖmuŖtur. Glerle baŖlayan bütün bu etkenler, ister-istemez Ŗehirdeki demografik, kültürel, toplumsal ve siyasal yapıları da etkisi altına almıŖtır. Bu durum daha da aŖama kaydederek, toplumsal ve kültürel yaŖamın, garipsenecek ölçüde politize olmasına kadar varmıŖtır.

Hiçbir kültürel yapı yoktur ki, -teknolojik ve yaŖamsal geliŖimler hariç-sonradan kendi yaŖamsal alanına dâhil olan ve kendisine karŖı dayatılan toplumsal kültür kaynaklı üretimlere tepki vermesin. Ve bu sonradan icat edilmiŖ örüntüler yoluyla, var olan ve kaynağını uzun/derin gemiŖten alan toplumsal/kültürel hafızanın yıkılmasına yönelik planlı veya plansız gerekleŖtirilen eylemler neticesinde, yine sosyal ve kültürel karıŖıklıklar ve huzursuzluklar meydana gelmektedir. Bu manada kültürün kültürle karŖılaŖması sonucu yaŖanan durumların, kültürel alıŖ-veriŖler Ŗekline dnŖmesi beklenirken, kültürel ekiŖmelere doğru yol alması kaçınılmaz hâle gelmiŖtir.

Tarihsel süreçte, Van şehir merkezine doğru yaşanan göç hareketleri sonucu ve 2014'ten itibaren Van'ın büyükşehir olması bakımından, yerleşim yeri çeşitliliği – bir anlamda da dağınıklığı- şehrin tamamına hâkim olmuştur. Eski şehrin bulunduğu Van Kalesi'nin güneyi ve nekropol alanını da barındıran kuzeyi sit alanına dâhil olduğu için, bu alanlar dışındaki diğer şehir alanları peyderpey hızla gelişerek düzenli/düzensiz yapılaşmaya başlamıştır.

Van şehir merkezi 1990'lı yıllarda başlayan büyük bir göç hareketinin varış noktasını oluşturmuştur. Şehir, sadece kendine bağlı ilçe ve köylerle sınırlı kalmayıp, Hakkâri, Yüksekova, Şemdinli, Beytüşşebap, Çukurca, Eruh gibi civar il ve ilçelerden yoğun göç almaya başlamıştır. Terör olaylarının şiddeti 1994-1995'lerden sonra azalsa bile, göç hareketi var gücüyle devam etmiştir. Dolayısıyla göçü başlatan sebep her ne kadar terör olayları olsa bile; göç ile gelenlerin çizdikleri istikamet, göç edenlerin akrabaları, yakınları, dostları ve hemşerileri için de yol gösterici olmuştur. Göç ile gelenler, geldikleri yerlerden nispeten daha güvenli olduğunu düşündükleri ve en yakın büyük il olarak gördükleri Van'ı sosyal imkânlar açısından da tercih etmişlerdir. İş imkânı, sağlık, eğitim, güvenlik ve en önemlisi huzur etkeni, göçle gelenler ve gelecekler için önemli ölçütler olmuştur. Göç ile gelenler, şehir hayatı içinde her ne zorluk ile karşılaşsınlar karşılaşsınlar, asla önceki hayatlarına dönmek istememekteler. Sadece ilerlemiş yaşlarıyla şehir hayatına uyum sağlayamayan ve kırsaldaki doğal yaşamlarını özlemle arayan az bir kesim, bu genellemenin dışındadır.

Göç olgusunu, sadece terör olaylarının etkinliği ile sınırlamak, elbette yanlış olur. Değişen-gelişen dünyada yaşanan olaylar, sosyal medya ve teknolojik iletişim araçları sayesinde tüm yeryüzünde farkındalık yaratmıştır. Bu açıdan baktığımızda;

göçün tekdüze bir hareketten ibaret olmayıp, itici ve çekici etkenleriyle birlikte değerlendirmelere muhtaç olduğunu da hesaba katmamız gerekecektir. Terör, ekonomik sıkıntılar, aile/aşiret içi husumetler ve bölgesel huzursuzluklar nedeni ile şehre göç ile yerleşen insanların, sosyal ve kültürel beklentiler anlamında şehirle bütünleşmesi, şehre uyum sağlaması yerine, tam tersi bir şekilde; şehri ve şehirde yaşayanları kendi yaşantılarına uydurma teşebbüslerini de gözlemlemekteyiz. Şehir içinde, mahalle aralarında düğün törenleri tertip edilmesi, devasa duvarlarla müstakil veya aile apartmanlarının etrafının çevrilerek civardaki diğer hanelerden soyutlanması gibi tertip ve düzen alışlar, hem şehir hayatında var olma, hem de alıştığı yaşamsal düzeni devam ettirmeye yönelik isteklerin göstergesidir.

Kırsal kesimde, kökeninde aşiret ve ağalık düzeni olan feodal yapı, her ne kadar günümüzde kırılmış olsa dahi, bu kültürel ve toplumsal yapının yaratmış olduğu bir takım alışlagelmiş sosyal alışkanlıklar veya durumlar hâlen mevcuttur. Kırsal yaşamda, halkın ağalardan, şeyhlerden ve kanaat önderlerinden birçok beklenti içinde olması (maddi-manevi), şehre göçle birlikte, aynı halkın aynı beklentileri “devlet”ten bekleme şekline dönüşmüştür. Dolayısıyla söz konusu vasıflara uyan topluluklarda, temel olarak bir –istemli veya istemsiz- “otorite” beklentisi alışkanlığı veya arzusu vardır. Bazılarına göre; bu beklentiye karşılamak devletin zorunlu görevidir.

Şehirde, yıllar boyu süregelen kültürel üretimlere karşı gerçekleştirilen tavır alışlara baktığımızda, yörede yaşayanlarca bilinen yöresel yemek çeşitlemeleri ve isimlerine, son yıllarda bilinçli veya bilinçsiz şekillerdeki müdahalelerin olduğunu görmekteyiz. Özellikle, ulusal ve uluslararası platformlarda tanıtımı ve sunumu yapılan “Van Kahvaltısı” yöredeki bazı işletmeciler tarafından “Kurdish Breakfast”

şeklinde sunulmaya başlanmıştır. Yöreye mal olmuş bu kültürel ürün, özellikle bir etnisiteye özgü ve yeni ismiyle otantiklik katılmış bir suni görüntüye çevrilmeye çalışılmıştır. Etnik bakımdan bir yorumlamaya gittiğimizde; hali hazırda Van Kahvaltısı, hiçbir zaman Türk Kahvaltısı ismiyle zikredilmemiş ki, şimdi de Kürt Kahvaltısı olsun. Dolayısıyla, burada bir etnik imzayla kültürel dönüştürme çabasına tanık olmaktayız.

Kırsal çevreden şehre doğru yaşanan göçler, şehirdeki nüfus yoğunluğu ve hane başına düşen yüksek nüfus nedenleriyle birlikte, okul çağındaki çocuklar ve okul çağı sonrası gençler, çevresel ve ailesel etkilerden dolayı günlük siyasi gelişmeleri büyük ilgiyle takip etmektedirler. Bu çocukların kendi aile ortamları ve toplumsal çevrelerinde geliştirdikleri *Kürt aidiyeti*, giderek artan etnik anlamdaki toplumsal olayların da etkisiyle “*Kürt hareketi mensubiyeti*”ne doğru yol almaktadır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda, çocuk yaşlarda başlayan toplumsal ve kültürel politize olma halleri ortaya çıkmaktadır. Politize olan genç yaştaki çocuklar mevzubahis toplumsal olaylarda aşırı duyarlı ve aşırı tepki veren durumlara gelmektedir. Bölgede yaşanan yasadışı toplumsal olaylarda, ön safları oluşturan çocuk yaştaki göstericilerin hırçın ve cüretkâr davranışları da yine yaşamsal alanlarındaki aşırı politize havanın solunmasıyla alakalıdır. Hane içinden, akrabalarından veya yakın arkadaş çevresinden terör örgütüne katılımlar ve bu katılımlar sonucu terör örgütü saflarındayken güvenlik güçleriyle girdikleri çatışmalarda ölenlerin yarattığı etki sebebiyle de yine genç yaşta illegal toplumsal faaliyetlerde yer almalar ve aktif olarak terör örgütüne katılımlar da bu sebeple artmıştır. Ayrıca, örgüte yakınlığıyla bilinen ve Avrupa’dan yayın yapan TV kanallarının özel çanak anteni ve uydu cihazı yardımıyla 1990’lı yıllardan beri

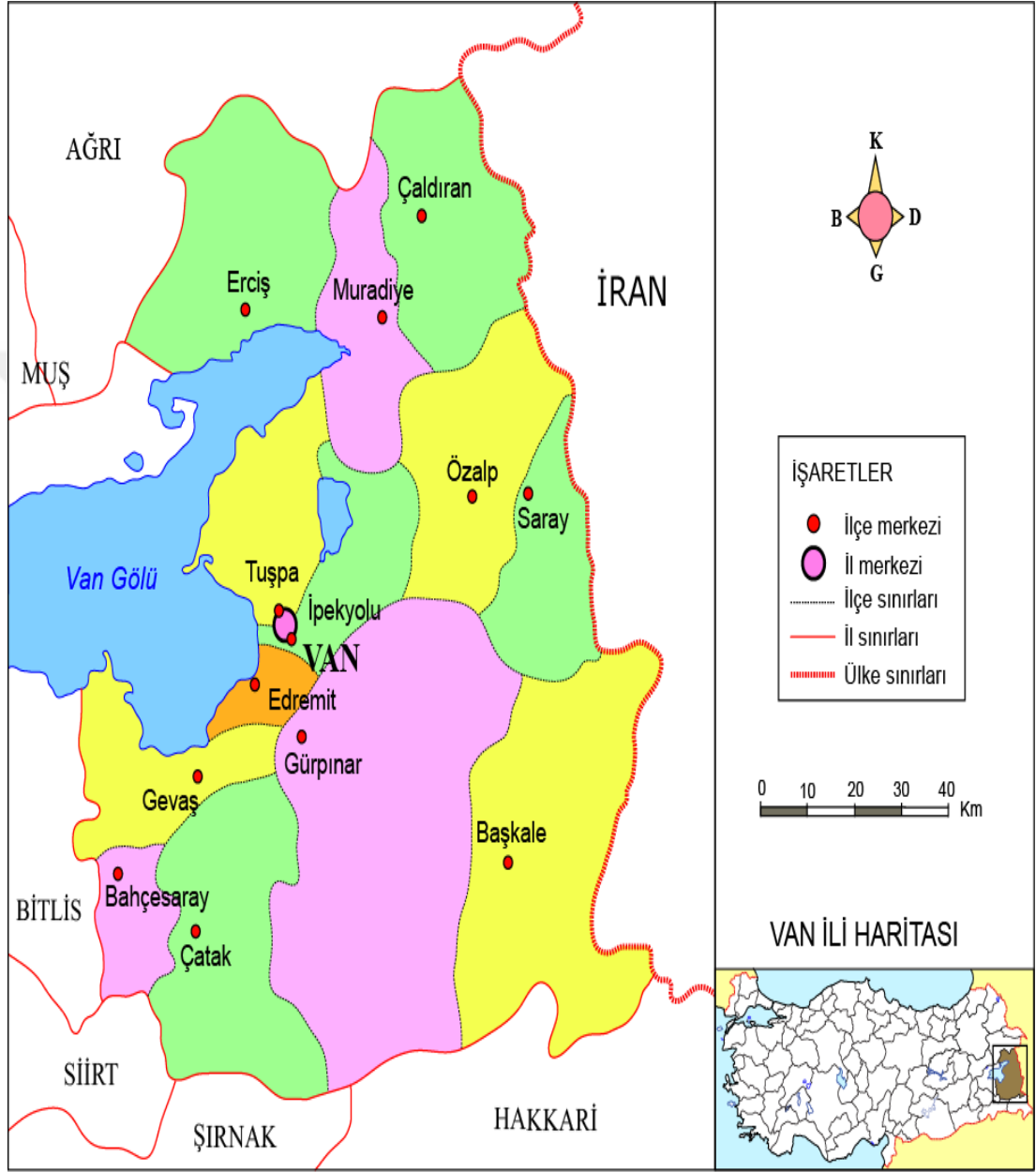
evlerde takip edilmesi; aile büyüklerinin bu yayınlar sırasında örgütü ve icraatlarını nasıl değerlendirdiklerini de düşündüğümüzde, çocukların küçük yaşlardan itibaren örgütü nasıl algıladıkları ve nasıl yorumladıklarını da hesaba katarsak; en azından toplumsal konularda özellikle çocuk yaştakilerin psikolojik ve sosyolojik açılarından nasıl politize olduklarını anlayabiliriz.

Şehrin genel yapısını siyasal açıdan değerlendirdiğimizde; 1990'lı yıllardan itibaren şehirdeki bazı toplumsal organizasyonlarda, siyasi içerikli mesajların ön plana çıkması nedeniyle sosyal ve kültürel hayatın politize olmasına yönelik görüntüler ortaya çıkmıştır. Bu görüntüler ve örnekler, artarak devam edip, toplumsal huzursuzlukların ortaya çıkmasıyla, şehirde asayiş ile ilgili çeşitli sorunlar da oluşmuştur.

Sonuç olarak Van ili özelinde “toplumsal ve kültürel hayatın politize olması” bağlamında özet bir değerlendirme yapacak olursak; politik arka planlarla şehirde yaşanan kültürel değişimler yoluyla, hem şehrin toplumsal hafızasını değiştirmeye yönelik müdahaleleri gözlemlemekteyiz hem de yine politik kaygılarla neden olunan toplumsal ayrışmanın ortaya çıkardığı sosyal sorunların varlığını hissetmekteyiz.

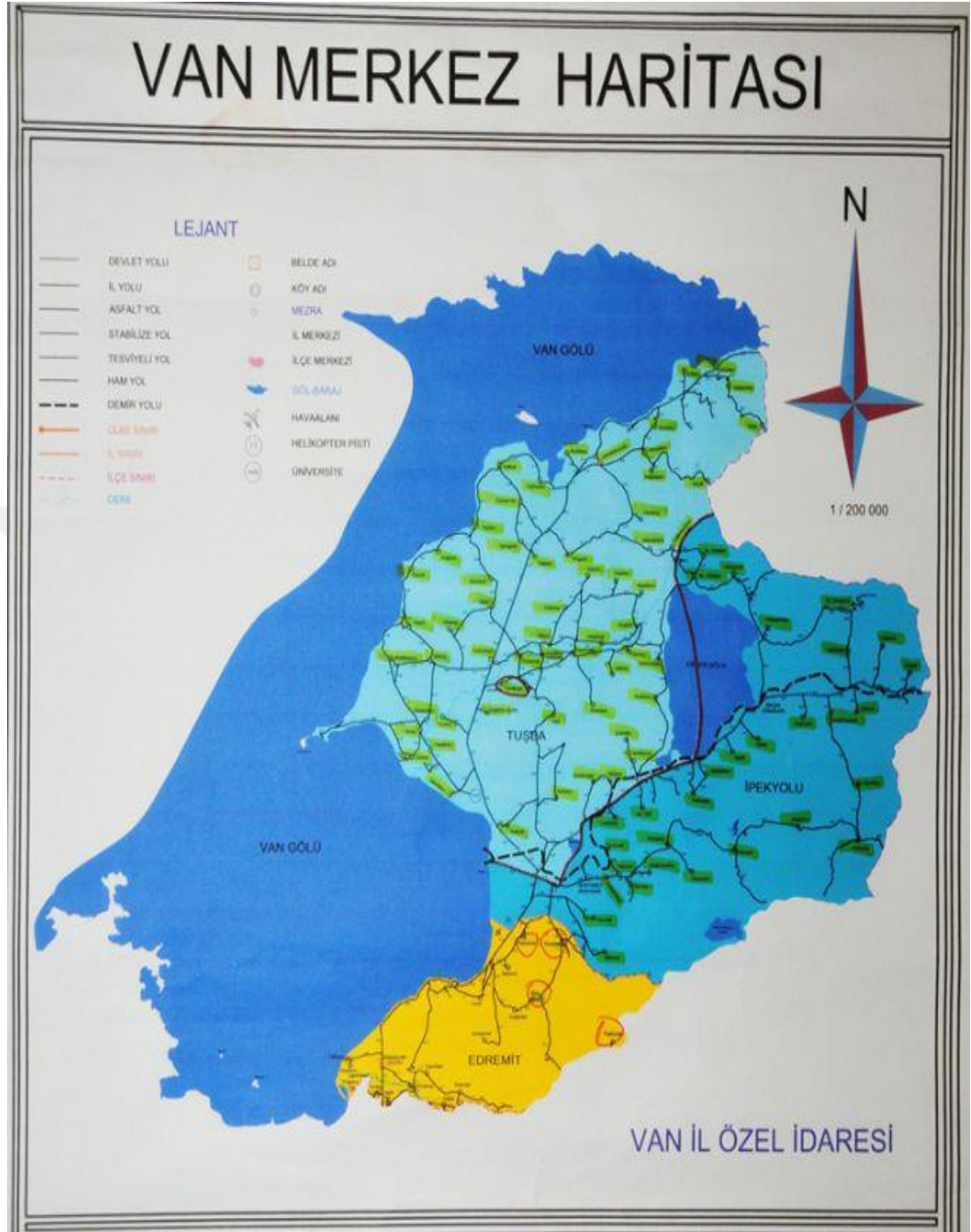
EKLER

EK.1: Haritalar

cografyaharita.com R.SAYGILI 2015

Harita-1: Van ili ve ilçeleri haritası. (https://www.google.com.tr/search?q=van+haritas%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiWypXAn9HdAhXBiiwKHcykDhQQ_AUICygC&biw=1024&bih=677#imgrc=SK7bwmvYk8lqfM) (E.T: 23.09.2018).

Harita-2: Van ilinin üç büyük ilçesi: İpekyolu, Tuşba, Edremit (alan araştırmasının yapıldığı ilçeler).

(https://www.google.com.tr/search?biw=1024&bih=677&tbm=isch&sa=1&ei=_JinW_nSFoafsgHc5rbYBQ&q=van+tu%C5%9Fba+haritas%C4%B1&oq=van+tu%C5%9F&gs_l=img.1.0.35i39k1j0i9.122550.127234.0.132447.11.11.0.0.0.0.184.1531.0j11.11.0....0...1c.1.64.img..0.11.1530.0i5i30k1j0i8i30k1j0i67k1.0.EotJBW1GqXg#imgsrc=JeWBeDkDagGenM) (E.T: 23.09.2018).

EK.2: Resimler

Fotoğraf-63-64: Van Büyükşehir Belediyesi Kent Parkı (11.08.2018).

Fotoğraf-65-66: Musa Anter Barış Parkı (05.07.2018).

Fotoğraf-67: İpekyolu İlçesi Dicle İdrak Kadın Parkı (10.08.2018).

Fotoğraf-68: İpekyolu İlçesi Canan Saldık Parkı (10.08.2018).

Fotoğraf-69-70: Van Büyükşehir Belediyesi Sahil Parkı Tabelaları (10.08.2018).

Resim-71-72: Farinaz Hoşravanî Kadın Parkı (10.09.2018).

Fotoğraf-73: Tuşba Belediyesine ait bayram mesajları (14.07.2015).

Fotoğraf-74: İpekyolu Belediyesine ait bayram mesajı (14.07.2015).

Fotoğraf-75: Van Büyükşehir Belediyesi bina içi tabelalar (20.09.2018).

Fotoğraf-76: İpekyolu Belediyesi Yerleşim Planı Tabelası (20.09.2018).

Fotoğraf-77: İpekyolu Belediyesi Yerleşim Planı Tabelası (20.09.2018).

Fotoğraf-78: İpekyolu Belediyesine Zabıta Mdrlg Tabelası. (07.07.2015).

Fotoğraf-79: Şehir ıkıŝı terminal kavşağı İpekyolu Belediyesi Levhası (24.09.2019).

Fotoğraf-80: Ereğ Mahallesi Demokratik Halk Meclisi Derneğinin Açılışı. (https://www.google.com.tr/search?rlz=1C1AOHY_trTR709TR711&biw=1024&bih=677&tbm=isch&sa=1&ei=1wGqW4j5EIWzswGt-LHYAQ&q=vanda+demokratik+halk+meclisi+derne%C4%9Fi&oq=vanda+demokratik+halk+meclisi+derne%C4%9Fi&gs_l=img.12...138885.353176.0.355773.47.40.7.0.0.0.207.4668.0j29j1.30.0.0.1c.1.64.img.11.0.0.0.tuJ8I-WBvlw#imgsrc=PkeSbM6NJLpHHM:) (E.T: 25.09. 2018).

Fotoğraf-81: Halilağa Mahallesi Demokratik Halk Meclisi Derneği (https://www.google.com.tr/search?rlz=1C1AOHY_trTR709TR711&biw=1024&bih=677&tbm=isch&sa=1&ei=1wGqW4j5EIWzswGt-LHYAQ&q=vanda+demokratik+halk+meclisi+derne%C4%9Fi&oq=vanda+demokratik+halk+meclisi+derne%C4%9Fi&gs_l=img.12...138885.353176.0.355773.47.40.7.0.0.0.207.4668.0j29j1.30.0.0.1c.1.64.img.11.0.0.0.tuJ8I-WBvlw#imgsrc=tx7K-r7l590l3M:) (E.T: 25.09. 2018).

Fotoğraf-82: VANAVM Yön Levhası (02.02.2018).

Fotoğraf-83: VANAVM Reklam Afışı (<http://www.vanavm.com.tr/tr>) (E.T: 31.07.2018).

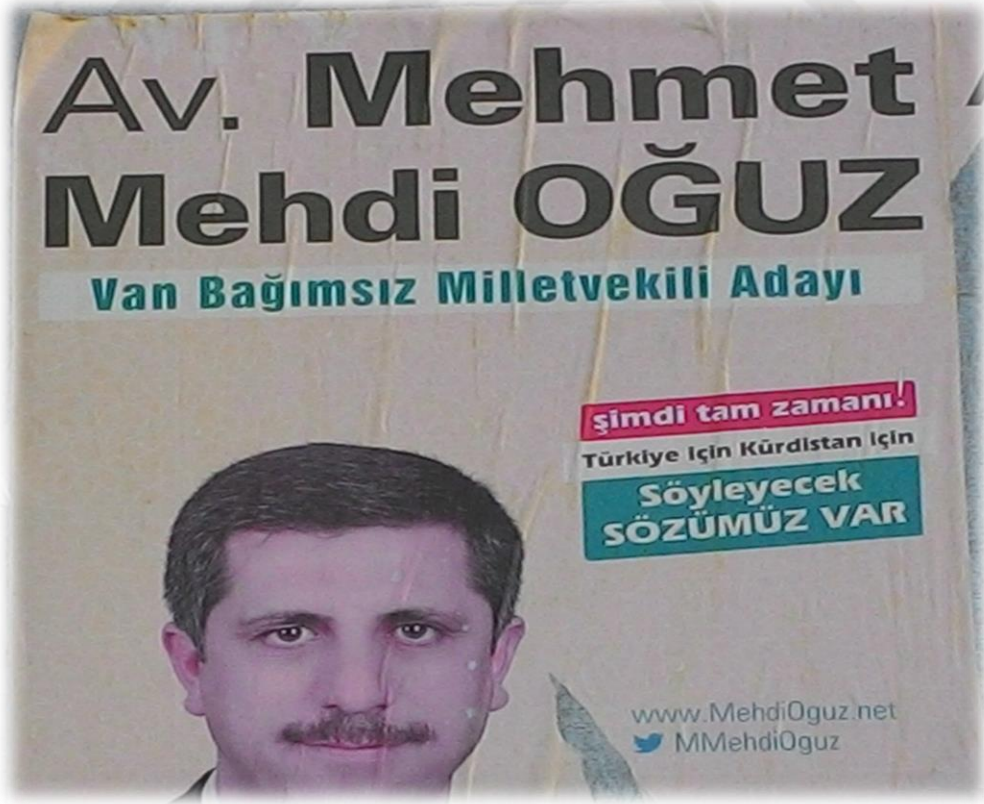

Fotoğraf-84: Akköprü Mezarlığı'nda Kürtçe bir mezar taşı (Cihitê cınnet be: Mekânı cennet olsun) (04.06.2014).

Fotoğraf-85: Operasyonlarda öldürülen bir örgüt mensubunun mezar taşı (04.06.2014).

Fotoğraf-86: Milletvekili Seçimleri AK Parti Seçim Aracı (27.05.2015)

Fotoğraf-87: Milletvekili Seçimleri HÜDAPAR destekli Bağımsız Milletvekili Adayı Seçim Afişi (27.05.2015)

Fotoğraf-88: Van Halk Oyunları çuha-şalvar erkek kostümü (1973 Van İl Yıllığı).

Fotoğraf-89: Van Halk Oyunları çuha-şalvar kostümü (https://www.google.com.tr/search?q=van+halk+oyunlar%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiX4OXv1jdAhUhqYsKHVjLAc4Q_AUICigB&biw=1366&bih=657#imgsrc=PsobxSy3cB14pM) (E.T: 03.10.2018).

EK.3: Görüşme Soruları

İlçe/Mahalle:

Görüşme Tarihi:

Görüşme Ortamı:

Görüşme Saati/Süresi:

1. Doğum Yeri:

2. Yaşı:

3. Cinsiyeti:

4. Medeni Hâli:

5. Eğitimi:

6. Çalıştığı İş/Mesleği:

7. Aynı evde kimlerle birlikte yaşıyorsunuz?

8. (Evlisenez)Kaç çocuğunuz var? Kız () Erkek () Hiç ()

9. Ailenizin aylık toplam geliri:.....

10. Oturduğunuz ev ()kendinize ait ()kira ()lojman ()diğer.....

11. Oturduğunuz ev ()müstakil ()apartman dairesi ()diğer.....

12. Sahibi olduklarınız ()ev ()araba ()arsa ()dükkan ()diğer.....

13. Kaç yıldır Van'da yaşıyorsunuz?

14. Van dışında yaşadığınız şehirler.....

15. Van'da bulunma nedeniniz:

()Doğma-büyüme buralı olma ()Görev nedeniyle(memur, işçi vb.)

()Esnaf olma ve ticaretle uğraşma ()Bu şehirden biriyle evli olma nedeniyle

()Şehrin doğası-iklimi nedeniyle ()Zorunlu göç ()Diğer.....

16. Uzun yıllar Van'da yaşamayı düşünür müsünüz?

() Evet () Hayır () Kararsızım

17. Van denilince aklınıza gelen ilk üç şey nedir?

(1)..... (2)..... (3).....

18. Sizce Van bir insan olsaydı, cinsiyeti ne olurdu? Neden?

() Kadın () Erkek.....

() Her ikisi () Hiçbiri.....

19. Van şehri günümüzde hangi özellikleri ile öne çıkmaktadır?

(1).....(2).....(3).....

20. Vanlı veya Van'a hizmeti olmuş/Van'ın tanıtımına katkı sunmuş sanatçı, sporcu, politikacı, bilim insanı olarak kimleri sayabilirsiniz?

(1).....(2).....(3).....(4).....

21. En çok izlediğiniz TV kanalları sırasıyla hangileridir?

(1).....(2).....(3).....(4).....(5).....

22. En çok izlediğiniz TV programları sırasıyla hangileridir?

(1).....(2).....(3).....

23. Evinizde, çevrenizde en çok konuşulan konular nelerdir?

(1)..... (2)..... (3).....

24. Sizce memleketimizde yaşanan sorunlar nelerdir?

(1)..... (2)..... (3).....

25. Bu sorunların nedenleri nelerdir?

26. Sizce bu sorunlar nasıl çözülür?

27. Geçmişten bugüne kadar en başarılı bulduğunuz yerel yöneticiler (vali, belediye başkanı) ve milletvekilleri hangileridir?

(1).....(2).....(3).....

28. Geçmişten bugüne kadar en başarısız bulduğunuz yerel yöneticiler (vali, belediye başkanı) ve milletvekilleri hangileridir?

(1).....(2).....(3).....

29. Sizce 1990 sonrası belediyelerin yapmış olduğu iyi hizmetler nelerdir?

30. Sizce 1990 sonrası belediyelerin memnun olmadığınız faaliyetleri nelerdir?

31. Zaman zaman belediyelerin cadde, sokak, mahalle, meydan, park ve halkın ortak kullanım alanlarının isimlerini değiştirmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

32. Sizce Van'ın son yıllardaki fiziki yapısındaki değişiklikler nelerdir? Bu değişiklikleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

33. Sizce Van'ın son yıllardaki sosyal ve kültürel yapısındaki değişiklikler nelerdir? Bu değişiklikleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Van’a göç ile geldiyseniz:

34. Van’a kaç yılında göç ettiniz?

35. Geldiğiniz yeri neden terk ettiniz?

36. Neden başka ile değil de Van’a yerleştiniz?

37. Kimlerle birlikte göç ettiniz?

38. İlk yıllarda ne gibi sorunlar yaşadınız?

39. Göçten önce ve sonra aile yaşantınızdaki farklılıklar nelerdir?

40. Eski yaşadığınız yere dönmek ister misiniz? ()Evet ()Hayır

Neden?

EK.4: Kaynak Kişilerin Künyeleri.

1.	Görüşmenin yapıldığı yer
2.	Görüşme tarihi
3.	Görüşme ortamı
4.	Kaynak kişinin adı, soyadı
5.	Doğum yeri, tarihi
6.	Cinsiyeti
7.	Mesleği
8.	Öğrenim durumu
9.	Medeni hâli
10.	Bilgi kaynağı

1/1	Van-İpekyolu	2/1	Van-Tuşba
1/2	07.12.2017	2/2	09.12.2017
1/3	Ofis	2/3	Ofis
1/4	İkram KALİ	2/4	Murat OTO
1/5	Van-1961	2/5	Van-1970
1/6	Erkek	2/6	Erkek
1/7	Gazeteci yazar	2/7	Öğretim görevlisi
1/8	Üniversite mezunu	2/8	Üniversite mezunu
1/9	Evli	2/9	Evli
1/10	Babası, dedesi	2/10	Babası, babaannesi

3/1	Van-İpekyolu	4/1	Van-Edremit
3/2	01.04.2018	4/2	25.04.2018
3/3	Büro	4/3	Ticarethane
3/4	Nedim İLİKÇİ	4/4	Sadettin ÇABUKER
3/5	Van-1963	4/5	Van-1944
3/6	Erkek	4/6	Erkek
3/7	Öğretmen	4/7	Esnaf
3/8	Üniversite mezunu	4/8	Lise mezunu
3/9	Evli	4/9	Evli
3/10	Nineleri, dedeleri	4/10	Babası, aile büyükleri

5/1	Van-İpekyolu	6/1	Van-İpekyolu
5/2	20.06.2018	6/2	11.02.2018
5/3	Ev	6/3	Ev
5/4	Şahabettin DÜYENLİ	6/4	Süheyla ŞENOL
5/5	Van-1933	6/5	Van-1942
5/6	Erkek	6/6	Kadın
5/7	Emekli işçi	6/7	Ev kadını
5/8	Lise mezunu	6/8	İlkokul mezunu
5/9	Evli	6/9	Dul
5/10	Annesi, aile büyükleri	6/10	Babası, teyzeleri

7/1	Van-İpekyolu	8/1	Van-Edremit
7/2	21.04.2018	8/2	10.03.2018
7/3	Ev	8/3	Ofis
7/4	Sevim KAPTANOĞLU	8/4	Kutbettin YILDIZ
7/5	Van-1933	8/5	Van-Erciş-1957
7/6	Kadın	8/6	Erkek
7/7	Ev kadını	8/7	Öğretmen
7/8	İlkokul mezunu	8/8	Üniversite mezunu
7/9	Dul	8/9	Evli
7/10	Aile büyükleri	8/10	Aile büyükleri, babası

9/1	Van-İpekyolu	10/1	Van-İpekyolu
9/2	05.06.2017	10/2	22.11.2017
9/3	Kahvehane	10/3	Kahvehane
9/4	Suat YÖRÜK	10/4	Nejmi OSMANOĞLU
9/5	Van-1937	10/5	Van-1962
9/6	Erkek	10/6	Erkek
9/7	Emekli	10/7	Emekli memur
9/8	Lise mezunu	10/8	Üniversite mezunu
9/9	Evli	10/9	Evli
9/10	Babası, annesi, aile büyükleri	10/10	Dedesi, babası

11/1	Van-İpekyolu	12/1	Van-Edremit
11/2	12.09.2017	12/2	15.05.2017
11/3	Kahvehane	12/3	Kahvehane
11/4	Selahattin SUVAROĞLU	12/4	Ümit KAYAÇELEBİ
11/5	Van-1955	12/5	Van-1949
11/6	Erkek	12/6	Erkek
11/7	Emekli işçi	12/7	Şair-yazar
11/8	Lise mezunu	12/8	Ortaokul mezunu
11/9	Evli	12/9	Evli
11/10	Dedesı, annesi, babası	12/10	Babası, dedesi, amcası

13/1	Van-İpekyolu	14/1	Van-İpekyolu
13/2	07.10.2017	14/2	08.07.2017
13/3	Ticarethane	14/3	Kahvehane
13/4	Oktay ALTAY	14/4	Fevzi MESÇİOĞLU
13/5	Van-1934	14/5	Van-1959
13/6	Erkek	14/6	Erkek
13/7	Esnaf	14/7	Emekli memur
13/8	Lise mezunu	14/8	Lise mezunu
13/9	Evli	14/9	Bekâr
13/10	Aile büyükleri	14/10	Babası

14/1	Van-İpekyolu	15/1	Van-Edremit
14/2	07.11.2017	15/2	09.07.2017
14/3	Kahvehane	15/3	Kahvehane
14/4	Şükrü KAYA	15/4	Turan ŞAHİNBAŞ
14/5	Van-1945	15/5	Van-1947
14/6	Erkek	15/6	Erkek
14/7	Emekli memur	15/7	Emekli
14/8	Lise mezunu	15/8	Lise mezunu
14/9	Evli	15/9	Evli
14/10	Aile büyükleri	15/10	Babası, aile büyükleri

ÖZET

Bu çalışmanın ana temasını sosyal ve kültürel değişme oluşturmaktadır. Alan araştırması ile yapılan çalışma, Van'ın üç büyük ilçesi olan İpekyolu, Tuşba ve Edremit'te etnografik yöntemle gerçekleştirildi. Toplumsal değişme ve dönüşmenin yaşandığı Van ili özelinde, sosyal ve kültürel hayatın nasıl ve ne yönde politize olduğu; sebep-sonuç ilişkisi bağlamında incelendi. Araştırma konusu, sorunsalın yoğunluk kazandığı 1990-2018 yılları arasındaki sosyal yaşam ile sınırlandırıldı. İlâveten, bölgenin genel tarihsel sürecindeki yaşamsal faaliyetler ve 1915-1918 yılları arasında yaşanan göç ve muhacirlik olguları ile çalışmaya katkı sağlandı.

Çalışma konusuyla bağlantılı olarak, kültürel aidiyet, toplumsal hafıza ve politik argümanlara bakılarak, araştırma konusunu oluşturan sorunsal üzerine değerlendirmeler yapıldı. Ayrıca çalışma konusu, sözlü tarih ve bireysel hayat hikâyeleri ile desteklendi.

ABSTRACT

The subject of this dissertation based on the concept of “Cultural change”. The research, which has been fulfilled with field research techniques, has been carried out in three major districts of Van province İpekyolu, Tuşba and Edremit. Van province, as an example exposed to cultural change and transformation has been examined in cause and effect relation, how and to which direction the social and cultural life has been politicized. The research is limited with the period that the problem of social life increased, between the years 1990-2018. As well as the migration between the years 1915-1918 considered as a milestone in historical period.

In conjunction with research subject, evaluations on main problem of dissertation have been performed by considering the cultural belongings, collective memory and political arguments. Besides, the research supported with oral history method and individual life stories.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim vd. (1992). *Van Kütüğü*, Ankara, Türk Hava Kurumu Matbaası.

Akın, Mahmut H., (2013). *Siyasallığın Toplumsal İnşası – Siyasal Toplumsallaşma*, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları.

Akurgal, Ekrem, (1998). *Türkiye'nin Kültür Sorunları*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Alexander, Jeffrey, (1999). *Kültür ve Siyaset*, (Çev. S. Ayaz), İstanbul, Pınar Yayınları.

Altuntek, N., Serpil, (2009). *'Yerli'nin Bakışı, Etnografya: Kuram ve Yöntem*, Ankara, Ütopya Yayınevi.

Andrews, P., Alford, (1992). *Türkiye'de Etnik Gruplar*, (Çev. M. Küpüşoğlu), İstanbul, Ant Yayınları.

Aslan, Cahit, (2016). *Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi*, Adana, Karahan Kitabevi.

Assmann, Jan, (2018). *Kültürel Bellek*, (Çev. A. Tekin), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Atay, Tayfun, (2016). *"Etnografik Hikâyeler"*, R. Harmanşah ve Z. N. Nahya (ed) içinde, s. 9-15.

Baaz, Mikael, Mona Lilia, and Stellan Vinthagen, (2017). *Researching Resistance and Social Change: A Critical Approach to Theory and Practice*, London: Rowman & Littlefield International.

Balandier, Georges, (2016). *Siyasal Antropoloji*, (Çev. D. Çetinkasap), 2.basım, İstanbul, T. İş Bankası Kültür Yayınları.

Balcıoğlu, İbrahim, (2007). *Sosyal ve Psikolojik Açıdan Göç*, İstanbul, Elit Kültür Yayınları.

Barnard, Alan, (2014). *Simgesel Düşüncenin Doğuşu*, (Çev. M. Doğan), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Bauman, Zygmunt, (2015). *Bireyselleşmiş Toplum*, (Çev. Y. Alogan), 3.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

-----, (2016). *Cemaatler*, (Çev. N. Soysal), İstanbul, Say Yayınları.

Bayart, Jean-François, (1999). *Kimlik Yanılsaması*, (Çev. M. Morali), İstanbul, Metis Yayınları.

Bayri, Hakan, (2011). *Türkiye’de Kimlik Siyaseti, İslamcı Siyaset ve Etnik Ayrılıkçılık*, Ankara, Binyıl Yayınevi.

Becker, Howard S., (2016). *Toplumu Anlatmak*, (Çev. Ş. Geniş, E. Arıcan ve M. Hazır), Ankara, Heretik Yayınları.

Bentley, R., Alexander and Michael J. O’Brien, (2017). *The Acceleration of Cultural Change: From Ancestors to Algorithms*, Cambridge, MA: The MIT Press.

Berger, Arthur Asa, (2014). *Kültür Eleştirisi*, (Çev. Ö. Emir), 2.basım, İstanbul, Pinhan Yayıncılık.

Bilgin, Nuri, (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Bloch, Maurice, (2014). *Ritüel, Tarih, İktidar*, (Çev. Ü. H. Yolsal), Ankara, Dipnot Yayınları.

Bourse, M. ve Yücel, H. (2017). *Kültürel Çalışmaları Anlamak*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Breton, David Le, (2010). *Acının Antropolojisi*, (Çev. İ. Yerguz), 2.basım, İstanbul, Sel Yayıncılık.

Bruinessen, Martin Van, (2004). *Ağa, Şeyh, Devlet*, (Çev. B. Yalkut), 3.basım, İstanbul, İletişim Yayınları.

Bulaç, Ali, (2010). *Kürtler Nereye?* İstanbul, Çıra Yayınları.

Büyükkarcı, Süleyman, (2015). *Van Tarihi ve Kürtler*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Caunce, Stephen, (2011). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, (Çev. B. B. Can – A. Yalçinkaya), 3.basım, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Chanda, Ipsita and Partha Pratim Basu, (2011). *Locating Cultural Change: Theory, Method, Process*, New Delhi: Sage Publications Pvt. Ltd.

Chaney, David, (2002). *Cultural Change and Everyday Life*, New York: Palgrave Macmillan.

Chambers, Iain, (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*, (Çev. İ. Türkmen - M. Beşikçi), 2.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Cohen, Anthony P., (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, (Çev. M. Küçük), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Connerton, Paul, (2014). *Modernite Nasıl Unutturur*, (Çev. K. Kelebekoğlu), 2.basım, İstanbul, Sel Yayıncılık.

-----, (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (Çev. A. Şenel), 2.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Cuche, Denys, (2013). *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*, (Çev. T. Arnas), İstanbul, Bağlam Yayınları.

Çelik, Hilal ve Ekşi, Halil, (2015). *Gömülü Teori*, İstanbul, EDAM.

Çevik, Abdülkadir, (2010). *Politik Psikoloji*, Ankara, Dost Kitabevi.

Çınar, Aliye, (2014). *Sosyal Yapı ve Değişim*, 4.basım, İstanbul, Sentez Yayıncılık.

Çiftçi, Mevlüt, (1993). “*Halk Oyunları*”, Dünyada Van Dergisi, S. 2, s. 24.

Delanty, Gerard, (2015). *Bir Kavramın Anatomisi: Topluluk*, (Çev. F. B. Atay), İstanbul, Everest Yayınları.

Delibaş, Kayhan, (2017). *Risk Toplumu*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Dönmez, R., Ö., Enneli, P., Altuntaş, N., (2010). *Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*, İstanbul, Say Yayınları.

Eagleton, Terry, (2016). *Kültür Yorumları*, (Çev. Ö. Çelik), 3.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Edgerton, Robert, B., (2015). *Hasta Toplamlar*, (Çev. H. Turgut), Ankara, Buzdağı Yayınevi.

Eğilmez, Mesude, (2006). *Gelenekten Geleceğe Halkoyunları*, Ankara, Ütopya Yayınevi.

Erkal, Mustafa, E., (2010). *Etnik Tuzak, Kimlik ve Açılımlar*, İstanbul, Derin Yayınları.

Erol, Murat, (2016). *Yerlilik Düşüncesi*, İstanbul, Profil Yayıncılık.

Geertz, Clifford, (2011). *Gerçeğin Ardından*, (Çev. U. Türkmen), Ankara, Dipnot Yayınları.

-----, (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*, (Çev. H. Gür), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Goffman, Erving, (2017). *Kamusal Alanda İlişkiler*, (Çev. M. F. Karakaya), Ankara, Heretik Yayınları.

Goody, Jack, (2017). *Mit, Ritüel ve Söz*, (Çev. D. Sezgi), İstanbul, Küre Yayınları.

Güngören, Ahmet, (2013). *Dil ve Büyü*, Ankara, Dost Kitabevi.

Gürbüz, Macit, (2007). *Kürtleşen Türkler*, İstanbul, Selenge Yayınları.

Güvenç, Bozkurt, (2016). *Sosyal Kültürel Değişme*, 2.baskı, Ankara, Efil Yayınevi.

Halbwachs, Maurice, (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, (Çev. B. Uçar), Ankara, Heretik Yayınları.

-----, (2017). *Kolektif Hafıza*, (Çev. B. Barış), Ankara, Heretik Yayınları.

Han, Byung-Chul, (2016). *Şiddetin Topolojisi*, (Çev. D. Zaptçioğlu), İstanbul, Metis Yayınları.

Harmanşah, R., Nahya, Z., N., (2016). *Etnografik Hikâyeler (Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri)*, Metis Yayınları, İstanbul.

Haviland, William A., (2002). *Kültürel Antropoloji*, (Çev. H. İnaç), İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Hazır, Hayati, (2001). *Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak, Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Ankara, Nobel Yayın-Dağıtım.

Hobsbawm, Eric, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek” (Der. E. Hobsbawm, T. Ranger) (2006). *Gelenğin İcadı*, (Çev. M. M. Şahin), İstanbul, Agora Kitaplığı, s. 1-18.

Inglehart, Ronald, and Christian Welzel, (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Jenkins, Richard, (2016). *Bir Kavramın Anatomisi: Sosyal Kimlik*, (Çev. G. Bostancı), İstanbul, Everest Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, (1990), *İnsan Aile Kültürü*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Kalafat, Yaşar, (2012). *Türk Halk İnançlarında Renkler*, Ankara, Berikan Yayınevi.

Karasar, Niyazi, (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 19.basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Kartal, Burhan, (2014). *Sosyolojik Açıdan Biruki Aşireti ve Kinyas Kartal*, Ankara, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.

Kaya, Osman, (2013). *Türkiye 'de Etnik Terör*, Ankara, Binyıl Yayınevi.

Kayalı, Kurtuluş, (2005). *Düşüncenin Coğrafyası*, Ankara, Deniz Kitabevi.

Keskin, Enes Battal, (2016). *Kentleşme ve Ailenin Değişimi*, Bursa, Uludağ Yayınları.

Kısacık, Raşit, (2010). *Kawa (Kürt Sorunu ve Etnik Örgütlenmeler-1)*, İstanbul, Ozan Yayıncılık.

-----, (2015). *Rizgari ve Ala Rizgari (Kürt Sorunu ve Etnik Örgütlenmeler-2)*, 2.baskı, İstanbul, Ozan Yayıncılık.

Kierkegaard, Soren, (2015). *Kaygı Kavramı*, (Çev. T. Armaner), 8.basım, İstanbul, T. İş Bankası Kültür Yayınları.

Koselleck, Reinhart, (2016). *Kavramlar Tarihi (Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar)*, (Çev. A. Dirim), 3.basım, İstanbul, İletişim Yayınları.

Köktürk, Milay, (2005). *Birey Toplum ve Siyaset*, Ankara, Tekağaç Basım-Yayım.

-----, (2014). *Kültür ve Sembol*, Ankara, Aktif Düşünce Yayıncılık.

Kümbetoğlu, Belkıs, (2014). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 4.basım, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Laclau, Ernesto, (2015). *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*, (Çev. A. Fethi), İstanbul, Köprü Kitapları.

Latour, Bruno, (2008). *Biz Hiç Modern Olmadık*, (Çev. İ. Uysal), İstanbul, Norgunk Yayıncılık.

Levi-Strauss, Claude, (2016). *Hüzünlü Dönenceler*, (Çev. Ö. Bozkurt), 5.basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Lewellen, Ted, C., (2011). *Siyasal Antropoloji*, (Çev. A. E. Koca), Ankara, Birleşik Yayınevi.

Lynch, Kevin, (2015). *Kent İmgesi*, (Çev. İ. Başaran), 7.basım, İstanbul, T. İş Bankası Kültür Yayınları.

Marcus, George E., Fischer, Michael M.J., (2013). *Kültürel Eleştiri Olarak Antropoloji*, (Çev. B. Cezar), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

Mardin, Şerif, (2016). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, 22.basım, İstanbul, İletişim Yayınları.

Martin, Albrow, (2014). *Global Age Essays on Social and Cultural Change*, (N.p.): Vittorio Klostermann.

Matossian, M. K., Villa, S. H., (2006). *1914 Öncesi Ermeni Köy Hayatı*, (Çev. A. Yılmaz), Aras Yayıncılık.

McCarthy, Justin ve diğerkleri, (2015). *1915 Van'da Ermeni İsyarı*, (Çev. B. Yoğun), İstanbul, T&K Yayınları.

Nacar-Logie, Nur, (2014). *Dil Niyet Aidiyet*, Ankara, Alter Yayınları.

Ong, Walter J., (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür*, (Çev. S. Postacioğlu Banon), 5.Baskı, Metis Yayınları.

Öğün, Tuncay, (2004). *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi / Vilayat-ı Şarkıye Mültecileri (1915-1923)*, Ankara, Babil Yayıncılık.

Özben, Mevlüt, (2012). *Kutsallıkların Ölümcül Sıçrayışı: Yapay Kutsallıklar*, 2.basım, Ankara, Kadim Yayınları.

Özdalga, Elisabeth, (2014). *Kimlik Denklemleri (Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Anlam Haritası Üzerine)*, (Çev. S. Tuncel), İstanbul, İletişim Yayınları.

Özdemir, Ali Rıza, (2014). *Kayıp Türkler*, 4.basım, Ankara, Kripto Basım-Yayım.

Öztürk, Saygı, (2016). *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, 7.Baskı, İstanbul, Doğan Kitap.

Porta, Donatella D ve Keating, Michael, (2015). *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler*, (Çev. S. Gürses), İstanbul, Küre Yayınları.

Randall, William L., (2014). *Bizi "Biz" Yapan Hikâyeler (Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme)*, (Çev. Ş. S. Kaya), 2.basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Rifat, Mehmet, (2014). *Göstergebilimin ABC'si*, 4.basım, İstanbul, Say Yayınları.

Say, Ömer, (2013). *21. Yüzyılda Ulus, Çokkültürlülük ve Etnisite*, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Smith, Anthony, D., (2011). *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (Çev. Ü. Oskay), 2.basım, İstanbul, Gündoğan Yayınları.

-----, D., (2017). *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, (Çev. B. F. Çallı), İstanbul, Alfa Basım Yayım.

Smith, Philip, (2007). *Kültürel Kuram*, (Çev. S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu), 2.basım, Babil Yayınları.

Şahin, Güneş, (2012). “Van Halkevi ve Faaliyetleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31,52, s.93.

Talay, Aydın, (1998). *Bizim Eller Van*, 2.basım, Ankara, Van Belediye Başkanlığı Yayınları.

Templeton, Kenneth, S. Jr., (2010). *The Politicization of Society*, Liberty Fund Inc.

Thompson, Paul, (1999). *Geçmişin Sesi*, (Çev. Ş. Layıkel), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Turhan, Mümtaz, (2015). *Kültür Değişmeleri*, Ankara, Altınordu Yayınları.

Turner, Graeme, (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*, (Çev. D. Özçetin ve B. Özçetin), Ankara, Heretik Yayınları.

Türk, Tuğba ve Ekşi, Halil, (2017). *Etnografya*, İstanbul, EDAM.

Varol, Orhan, (2014). “Türkçe-Kürtçe Dil Etkileşimi: İki Dilli Konuşuculara Ait Verilerdeki Dilbilimsel Görünümler”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Wulf, Christoph, (2015). *Tarihsel Kültürel Antropoloji*, (Çev. Ö. D. Sarısoy), 2.basım, Ankara, Dipnot Yayınları.

<<https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/3787/1876>). (E.T: 28 Aralık 2016).

<<https://www.jhumansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/3787/1876>). (E.T: 28 Aralık 2016).

<<https://www.google.com.tr/search?q=eski+van+%C5%9Fehri&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=5XY4njQKanaClM%253A%252CPu9x3jV2XblnM%252C&usg=mvZffe4WkCqb4fNG7pKMxpzEjUY%3D&sa=X&ved=0ahUKEwi0yLj06bXcAhUCZVAKHSo-BU4Q9QEIMDAD#imgsrc=5XY4njQKanaClM>). (E.T: 22.07.2018).

<<http://vansesigazetesi.com/yazar-maras-caddesi-nin-adi-nereden-geliyor-4430.html>). (E.T: 11.08.2018).

<https://www.google.com.tr/search?q=%C5%9Famran+kanal%C4%B1&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=nExiX4mLnvpYM%253A%252Cig0zwKK_ZB9kM%252C_&usg=AFrqEzcV79SxbKHm_rt9PHfK8NJCzwA2eA&sa=X&ved=2ahUKEwj47_7lrLHdAhXLYlAKHaC5D9IQ9QEwA3oECAUQBA#imgdii=hbpKlOxJyGnqDM:&imgsrc=nExiX4mLn_vpYM). (E.T: 11.09.2018).

<https://www.siiir.gen.tr/siir/c/cemal_sureya/kahvalti.htm). (E.T:11.09.2018).

<<https://www.tmmob.org.tr/icerik/van-kent-sempozyumu-sonuc-bildirgesi-yayimlandi>). (E.T: 29.09.2018).

<(https://www.google.com.tr/search?q=6-8+ekim+olaylar%C4%B1+van&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwWij6vbfw8rdAhXMFSwKHZb6C-wQ_AUICigB&biw=1366&bih=657#imgdii=TTx-sP-TOZL0jM&imgsrc=vKjfbVIGi-y7LM). (E.T: 21.09.2018).

<(https://www.google.com.tr/search?q=6-8+ekim+olaylar%C4%B1+van&rlz=1C2OKWM_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwWij6vbfw8rdAhXMFSwKHZb6CwQAUICigB&biw=1366&bih=657#imgdii=gUCIPU9mhwLAGM:&imgsrc=Aekzmc7u600W0M). (E.T: 21. 09. 2018).

<(http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/11/25/arka-odada-3-pkkli). (E.T: 03.12.2016).

<(http://www.milliyet.com.tr/-yukseкова-yayginlasmali--siyaset-1325509/). (E.T: 08.09.2018).

<(https://www.google.com.tr/search?q=van+ahmedi+hani+park%C4%B1&rlz=1CAOHY_trTR800TR800&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwWihJ3tgMDbAhXDFywKHc5_BL0QAUICigB&biw=1280&bih=685#imgsrc=lQvSkMJPla8ReM) (E.T: 07.06.2018).